

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА
ВАРШАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
УНІВЕРСИТЕТ МАРІЇ КЮРІ-СКЛОДОВСЬКОЇ
МОЛДАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПІВДЕННО-ЗАХІДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «НЕОФІТ РИЛЬСЬКИЙ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ

УКРАЇНА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної наукової конференції

18-19 червня 2020 р., м. Суми

УДК 327(477:100)(06)

М 33

Друкується згідно з рішенням вченої ради
навчально-наукового інституту історії та філософії
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
(Протокол № 9 від 28 травня 2020 р.)

ОРГКОМІТЕТ ТА РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Лянной Ю. О. – доктор педагогічних наук, професор, ректор Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Подрез Ю. В. – кандидат історичних наук, директор навчально-наукового інституту історії та філософії, доцент кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Потехін О. В. – доктор історичних наук, професор Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Вовк О. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Жуков О. В. – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Моцак С. І. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

М33 **Україна в сучасному світі:** Матеріали Міжнародної наукової конференції (18-19 червня 2020 р., м. Суми). Суми: ФОП Цьома С.П., 2020. – 160 с.

Збірник Міжнародної наукової конференції присвячений актуальним питанням історії міжнародних відносин, актуальним проблемам всесвітньої історії, міжнародним відносинам та дипломатії на рочатку ХХІ ст., міжнародного права, міжнародних економічних відносин, державотворчих процесів у світі. Матеріали збірника можуть знадобитися викладачам, ампріатам, студентам, всім, хто цікавиться проблемами міжнародних відносин

УДК 327(477:100)(06)

© Колектив авторів, 2020

© ФОП Цьома С.П., 2020

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1.

ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Бабкова А. Н. ВЗАИМОВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ И ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ.....	7
Брайчевська О. А. «ПОСЛИ ДО ІНШИХ НАРОДІВ»: РИЗИКИ ПОСОЛЬСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВІЗАНТІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ.....	9
Власенко В. М. ДО БІОГРАФІЇ ВІЙСЬКОВОГО ДИПЛОМАТА СЕРГІЯ ДЕЛЬВІГА (ЕМІГРАНТСЬКИЙ ПЕРІОД)	11
Головач О. Я. ВПЛИВ РЕЗУЛЬТАТІВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА РОЗВИТОК КОЛИШНІХ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ В АФРИЦІ	14
Дегтярьов В. ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ВІДКРИТТЯ ЗАХІДНОГО ФРОНТУ В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ	17
Десятніков І. В. ВПЛИВ КНР НА СТРАТЕГІЮ США У В'ЄТНАМІ (1965-1973 рр.)	19
Жуков О. В. ДАЛЕКОСХІДНИЙ РЕГІОН У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ 1891 – 1894 рр.....	21
Зіменко В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДОКТРИНИ ЯПОНІЇ В І ПОЛ. ХХ СТОЛІТТЯ.....	24
Ільченко Я. «КАРАНТИННА ПРОМОВА» Ф. Д. РУЗВЕЛЬТА ТА ЗМІНИ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ США.....	26
Казаков Г. І. «НОТА ЦИММЕРМАНА» В КОНТЕКСТІ АМЕРИКАНО-НІМЕЦЬКИХ ВІДНОСИН ПЕРІОДУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	29
Ковальков О. Л. РАДЯНСЬКІ ВІЙСЬКОВІ РАДНИКИ В РЕСПУБЛІЦІ АФГАНІСТАН В 1989 – 1991 рр.....	31
Космина В. Г. «РОЗХИТАНИЙ СВІТ» І Україна.....	34
Крисак К. О. ІДЕОЛОГІЧНИЙ ФАКТОР В АРАБСЬКОМУ СВІТІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.....	37
Лобода Д. О. ДИПЛОМАТІЯ «НА КРИЛАХ»: ПІДГОТОВКА ДО ОПЕРАЦІЇ «ФРЕНТІК» НА ПОЛТАВЩИНІ	40

Мальшина К. В., Волобуєв В.В.	
УКРАЇНСЬКА ТЕМАТИКА У СЛОВЕНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ПРЕСІ У 1810-1910 рр.	44
Медведєв І. А.	
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕНСТІ РОЗВИТКУ СОЦІО- КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	47
Осадчий Д.	
ОСОБЛИВОСТІ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН ЯПОНІЇ В ПЕРІОД СЬОГУНАТУ ТОКУГАВА	54
Ребенок В.	
БЛИЗЬКОСХІДНА СТРАТЕГІЯ США ЗА ЧАСІВ ПРЕЗИДЕНТА Д. ЕЙЗЕНХАУЕРА	57
Снагощенко В. В.	
МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНЦІВ У ГАЛУЗІ ОСВІТИ (XIV-XVI ст.) ..	60
Суббота Є.	
ПАНАМСЬКИЙ КОНГРЕС 1826 РОКУ: РЕГІОНАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ТА ДИПЛОМАТИЧНІ НАСЛІДКИ	63
Токаренко І.	
СПЕЦИФІКА АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН В ПЕРІОД ПРЕМ'ЄРСТВА М. ТЕТЧЕР.....	65
Ціватий В. Г.	
ЄВРОПА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ Й ТРАНСФОРМЕРИ ПОЛЦЕНТРИЧНОГО СВІТОУСТРОЮ (РЕТРОСПЕКТИВНИЙ, ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ І ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРСИ).....	68
Ювко Є.	
ПЛАН МАРШАЛЛА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВПЛИВУ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ НА КРАЇНИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ У 1940-1950 рр.	72
Romanenko O.	
UKRAINIAN, POLISH AND CZECH COMMUNITIES IN AUSTRALIA.....	75
Zakurdai T. Y.	
ROMAN DIPLOMACY OF THE PERIOD OF THE REPUBLIC.....	79

СЕКЦІЯ 2.

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ДИПЛОМАТІЯ НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Бессонова М. М.	
ВИСВІТЛЕННЯ ПАНДЕМІЇ COVID-19 ІНФОРМАЦІЙНОЮ АГЕНЦІЄЮ L'AGENCE FRANCE-PRESSE (ПОЧАТОК 2020-го р.).....	81
Ветринський І. М.	
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ	84

Гатамов Р. Г. оглы УКРАИНСКІЕ РИСКИ БЕЗОПАСНОСТИ В ЧЕРНОМОРСКОМ РЕГИОНЕ В 2000-х ГОДАХ	88
Гнатуша Ю. В. ФІНАНСУВАННЯ ЗАХОДІВ БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ.....	90
Горобець І. В., Мартинов А. Ю. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ЯК СУБ'ЄКТ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ ДОБИ ГЛОБАЛЬНОЇ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ	93
Зленко Н. М. ГІБРИДНІ ВІЙНИ ЯК ВІЙНИ НОВОГО ТИПУ	96
Казакова О. М. ВПЛИВ КАТАЛОНСЬКОГО СЕПАРАТИЗМУ НА СИСТЕМУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ.....	100
Килюшик І. ДІЯЛЬНІСТЬ РАДИ ЄВРОПИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ІНОЗЕМЦІВ З ТРЕТІХ КРАЇН НА РІВНІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	103
Крупеня І. М. КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ: ЧИННИК ВПЛИВУ НА МІЖНАРОДНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ.....	107
Омельченко А. В., Маклюк О. М. ЄВРОПЕЙСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ВЛАДНІ СТРУКТУРИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19 : КОНФЛІКТ ЧИ КОНСТРУКТИВНА ВЗАЄМОДІЯ?	110
Миرونчук О. А. НАУКОВА ДИПЛОМАТІЯ В СИСТЕМІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА	113
Михтуненко В. В. СИРІЙСЬКА КРИЗА НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ	116
Оліцький В. О. ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ.....	119
Подрез Ю.В. ІСЛАМСЬКИЙ ФАКТОР НА БАЛКАНАХ НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.: ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО СУПЕРНИЦТВА	122
Потехін О. В. ДО ПИТАННЯ ПРО БУДАПЕШТСЬКИЙ МЕМОРАНДУМ 1994 РОКУ ЯК ЗАСІБ СТВЕРДЖЕННЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО СТАНОВИЩА УКРАЇНИ.....	125
Сергєєва А. О. ГУАМ І УКРАЇНА: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНО- ПРАВОВИХ ВІДНОСИН (РЕГІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС)	128

Тюлеков Д.	
«ЕДИНОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО» КАК ПРОБЛЕМА ГЕОСТРАТЕГИЧЕСКОГО ВЫБОРА В НАЧАЛЕ 2000-х ГОДОВ.....	131
Шморгун О. О.	
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КУРС УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ І ЗАСТЕРЕЖЕННЯ	133
Sarasin Ph.	
EUROPEAN INTEGRATION OF BULGARIA AT THE END OF THE XX - EARLY XXI CENTURY: ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS	136
Teosa V.	
NATIONAL POLITICAL PR-CAMPAIGNS IN A POLYCENTRIC WORLD ORDER (ON THE EXAMPLES OF UKRAINE, GEORGIA AND MOLDOVA).....	138

СЕКЦІЯ 3.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО, МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ, ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ У СВІТІ

Звірко О.Є.	
ЩОДО УНІФІКАЦІЇ НОРМ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БОРОТЬБИ З ПАНДЕМІЄЮ КОРОНАВІРУСА.....	144
Кучук А. М.	
АНТИГЛОБАЛІСТСЬКИЙ РУХ ТА ПРОЦЕСИ СЕЦЕСІЇ: ОКРЕМІ ЗАУВАГИ	145
Хруль Э.	
МЕСТО КРИТИЧЕСКИХ ТЕАТРОВ В ГОСУДАРСТВООБРАЗУЮЩЕМ ПРОЦЕССЕ	148
Чуткий П. С.	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ПАКИСТАНУ ТА КИТАЮ НАПРИКІНЦІ ХХ - ПОЧАТКУ ХХІ ст.....	150
Шапіро В. С.	
ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	155

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Бабкова А. Н.

Університет Аристотеля (г. Салоники, Республіка Греція)

ВЗАИМОВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ И ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ

Проблематика исторической памяти находится в эпицентре междисциплинарного анализа. Именно в сотрудничестве социальных наук, таких как история, социология, социальная психология возможно наиболее адекватное понимание закономерности развития, механики функционирования и изменения под влиянием нового социального опыта сложившихся общественных представлений об историческом опыте.

Изучение феномена исторической памяти имеет не только научно-теоретическое, но и прикладное значение, поскольку точное понимание процессов, происходящих в этом сегменте общественного сознания, дает возможность не только проводить своеобразную психотерапию массовой психики, но и последовательно формировать условия для гармоничной адаптации нового социального опыта.

С общетеоретической точки зрения логику существования исторической памяти можно рассматривать с позиций, характеризующих понятие памяти в общей психологии. Итак, память определяется как процессы организации и сохранения прошлого опыта, делающего возможным его повторное использование в деятельности или возвращение в сферу сознания. Память связывает прошлое субъекта с его настоящим и будущим и является важнейшей функцией, лежащей в основе развития и обучения. Начало экспериментальному изучению памяти в 19 веке положили исследования немецкого психолога Г.Эббингауза [1, с.46]. Затем бихевиористское направление изучало процессы «вербального научения». В начале XX века французский философ А.Бергсон противопоставил память привычке, которая формируется в результате механического повторения, - памяти духа, фиксирующей осмысленные единичные события биографии субъекта [2, с.94]. Дальнейшее исследование феномена памяти в психологии позволило лучше понять механизм её функционирования. Например, гештальтпсихологией подчёркивается роль организации материала при запоминании.

В психоанализе была предпринята попытка объяснения явлений забывания «вытеснением» неприятных, травмирующих впечатлений из сферы сознания. Психоаналитическая традиция в исследовании феноменов памяти продолжается в исследованиях истории детства в парадигме психоистории. Вообще, ещё древнеегипетские жрецы понимали важность не только накопления, но и активного использования имеющейся информации. Одними из первичных форм своеобразной записи исторической памяти являются мифы. Эти своеобразные матрицы в виде архетипов укладываются в массовом бессознательном. Историческое сознание человека формировалось одновременно с его интеллектуальным развитием. Первичные формы, как правило, устной

исторической памяти изначально утверждались на мифологическом уровне. С развитием письменности формируются первые исторические представления, свидетельствующие о новом сознательном рефлексорном этапе развития исторической памяти. Дальнейшее развитие духовной культуры, накопление богатого исторического материала на рубеже XX века поставило вопрос об углубленном понимании всего комплекса проблем феномена человеческой памяти.

Социокультурная сфера как среда существования и функционирования ценностей, определяющих отношение различных поколений к прошлому в его связи с настоящим и будущим, определяет динамику изменений матриц общественной исторической памяти. При этом избирательность исторической памяти, пожалуй, является одной из наиболее бросающихся в глаза характеристик этого феномена массового сознания и культуры. Осмысление проблемы сохранения памяти о прошлом шло параллельно с усвоением исторического опыта.

Историк в своих исследованиях идет по уже остывшим следам. Изучать их помогают различные исторические источники. Сохранность вещественных, изобразительных, устных, лингвистических, и в первую очередь письменных источников является предусловием для нормального сохранения исторической памяти. Так в концепции А. Тойнби механизм функционирования исторической памяти и её адаптации к социальным инновациям поясняется в рамках модели исторического вызова и ответа. Именно усовершенствование стратегий все более эффективного ответа является для Тойнби механизмом приспособления опыта прошлого к потребностям настоящего и будущего. Французский историк М. Блок подчеркивал, что наша цивилизация всегда многого ждала от своей памяти. Ведь новому поколению необходимо извлечь все уроки из прошлого и по возможности избежать ошибок отцов. Следует отметить, что память в различных формах встречается на многих уровнях жизни. В частности механизмы генетической памяти обеспечивают преемственность между поколениями.

Заметный комплекс научной литературы посвящен исследованию проблем связанных с исторической памятью и относится к сфере социальной психологии. В этом контексте наибольший интерес представляет проблематика механизмов влияния истории на формирование социальных убеждений и суждений, реализацию стратегий поведения и изменения установок, выявление диалектики связей между убеждениями и предрассудками. Прикладная инструментальная проблематика исследования проблем исторической памяти связана с общественными науками, которые обеспечивают разработку теоретических подходов в области публич рилейшнз.

Тем не менее, можно констатировать, что систематичное осмысление феномена исторической памяти именно с точки зрения междисциплинарного синтеза до сих пор остается незавершенным.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Крысько В.Г. Социальная психология. М., 2005. 480 с.
2. Бергсон А. Избранное. Сознание и жизнь. М., 2010. 500 с.

«ПОСЛИ ДО ІНШИХ НАРОДІВ»: РИЗИКИ ПОСОЛЬСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВІЗАНТІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Східна Римська імперія протягом всього часу свого існування підтримувала інтенсивні дипломатичні контакти з близькими і далекими сусідами. Вміння використовувати мистецтво дипломатії у власних політичних інтересах забезпечувало стійкість візантійської держави. Дипломатія, одночасно із широкими торговельними зв'язками, поширенням християнства, роздачею титулів, грошей та цінних подарунків була складовою державної стратегії, спрямованої на стримування натиску сусідніх держав і племен. Дипломатія у Візантії відігравала роль зброї, яку використовували для захисту інтересів імперії [2, с.145-283].

За образом висловом Д.Оболенського, «візантійська дипломатія була «сумішшю консерватизму та еластичності, непосильної гордості та надзвичайної відкритості, агресивного імперіалізму та політичної щедрості» [6, с.61]. З сучасної точки зору візантійська дипломатія мала превентивний характер. Посольства споряджалися як до друзів, так і до потенційних ворогів імперії.

Посольські місії та послы, які їх очолювали, неодноразово згадуються у творах Пріска Паннійського, Менандра Протіктора, Малха Філадельфійця, Костянтина Багрянородного, Лева Хіросфакта, Ях'ї Антіохійського, Григорія Акрополіта.

Діяльність посольських місій, причини їх спорядження, критерії вибору послів у Візантії досліджували. К.Нечаєва, О.Бекер, Н.Дрокур, А.Пікін, В.Кузовков, І.Костиря. Разом з тим, окремі аспекти посольської діяльності у Візантії потребують подальшого вивчення, зокрема ризики і небезпеки, з якими стикалися візантійські послы.

Незважаючи на те, що у системі візантійського державного управління не було спеціальної структури, яка б опікувалася виключно дипломатичними контактами, і постійного штату дипломатів, послы були головними дійовими особами і виконавцями дипломатичних доручень візантійського імператора в комінукації Візантії із близькими і далекими її сусідами.

Рішення про встановлення дипломатичних контактів, відправлення посольських місій та вибір посла, який мав її очолити, здійснював безпосередньо імператор за участі високопоставлених чиновників та приближених осіб [9, с.1-112]. У більшості випадків функції посла доручали виконувати воєначальникам, високопоставленим державним чиновникам, представникам константинопольської інтелектуальної еліти і навіть придворним лікарям [3]. «Послы повинні були приймати на себе посольство охоче, а не з примусу» [8], незважаючи на те, що посольські місії були пов'язані з ризиками та небезпеками. Досить часто послам доводилось навіть ризикувати життям. Особливо це стосувалося посольств, що прямували до далеких країн, які не були безпосередніми сусідами імперії» [2, с.149; 5].

Не завжди безпечним для візантійський послів під час виконання дипломатичних місій було й перебування при дворі володаря, до якого вони були послані. Їх могли публічно принизити і образити. Іноді їм доводилось виконувати обряди, які могли спричинити інфекційні захворювання, їх могли змусити брати участь у військових походах, пограбувати, ув'язнити [4, 7].

Неодноразово візантійські послы ставали жертвами гніву і зазнавали публічного приниження й від власного імператора, якщо посольство не виконувало поставлених перед ним завдань [1, с.110-111; 3].

Разом з тим, бути імператорським послом у Візантії вважалось великою честю, від якої не прийнято було відмовлятися. Крім того, успішно виконані дипломатичні доручення створювали нові можливості для подальшої придворної і військової кар'єри та збагачення. Тому візантійські послы, незважаючи на ризики і небезпеки, які чекали на них під час виконання дипломатичних місій, «...були віддані державі так, що готові були жертвувати заради неї» [8].

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Георгий Акрополит. История/ пер., вступ. Ст., комент. и прил. П.И.Жаворонкова; отв. Ред. Г.Г.Литаврин. СПб: Алетейя. 416 с.
2. Лютвак Э.Н. Стратегия Византийской империи / Э.Н.Лютвак. Пер. с англ. А.Н.Коваля. М., 2010. 664 с.
3. Менандра Византийца продолжение истории Агафиевой Византийские историки: Дексипп, Эвнапий, Олимпиодор, Малх, Петр Патриций, Менандр, Кандид, Ноннос и Феофан Византиец, переведенные с греческого Спиридоном Дестунисом: монография / пер. Г.Дестунис, С.Дестунис. – Москва : Директ-Медиа, 2008. – 694 с. URL: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=38595> (дата обращения: 19.05.2020)
4. Мохов А.С. «Хозяин Востока» магистр Никифор Уран//Уральский исторический вестник. 2010. №3(32). С.41-49.
5. Ноннос. История // Византийские историки: Дексипп, Эвнапий, Олимпиодор, Малх, Петр Патриций, Менандр, Кандид, Ноннос и Феофан Византиец, переведенные с греческого Спиридоном Дестунисом : монография / пер. Г.Дестунис, С.Дестунис. Москва: Директ-Медиа, 2008. 694 с. URL: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=38595> (дата обращения: 19.05.2020).
6. Obolensky D. “The Principles and Methods of Byzantine Diplomacy.” In Actes du XIIe con-grès international d'études byzantines. Beograd: Comité yougoslave des études byzantines. 1963. Volume I, p. 45–61.
7. Петр Магистр. История // Византийские историки: Дексипп, Эвнапий, Олимпиодор, Малх, Петр Патриций, Менандр, Кандид, Ноннос и Феофан Византиец, переведенные с греческого Спиридоном Дестунисом : монография / пер. Г.Дестунис, С.Дестунис. Москва: Директ-Медиа, 2008. 694 с. URL: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=38595> (дата обращения: 19.05.2020)
8. Правила как принимать чужих посланников и как отправлять посольства // Византийские историки: Дексипп, Эвнапий, Олимпиодор, Малх, Петр Патриций, Менандр, Кандид, Ноннос и Феофан Византиец, переведенные с греческого Спиридоном Дестунисом : монография / пер. Г.Дестунис, С.Дестунис. Москва: Директ-Медиа, 2008. 694 с. URL: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=38595> (дата обращения: 19.05.2020)
9. Приск Панийский. Сказания Приска Панийского: Пер. Г.С.Дестуниса // Ученые записки II отд. Имп. акад. наук. Кн. 7. Вып. 1. С.1-112.

ДО БІОГРАФІЇ ВІЙСЬКОВОГО ДИПЛОМАТА СЕРГІЯ ДЕЛЬВІГА (ЕМІГРАНТСЬКИЙ ПЕРІОД)

В історії української військової дипломатії періоду Української революції 1917-1921 рр. важливе місце належить генерал-хорунжому Армії УНР, голові Військової місії УНР в Румунії Сергію Миколайовичу Дельвігу. Знаний свого часу в Російській імперії теоретик і практик військової справи, він в період Української Народної Республіки відзначився на ниві військової дипломатії. Але через участь у протистоянні з більшовиками його ім'я в СРСР майже не згадувалося. У сучасних енциклопедично-довідкових виданнях хоча і подані короткі біографічні відомості про нього, проте містять суперечливі дані щодо дати (1944, 1949) та місця (Румунія, Єгипет) його смерті [1, 7, 9, 11, 13]. Донедавна невідомим залишався й емігрантський період життя генерала. Саме тому автор ставить за мету окреслити основні віхи життя С. Дельвіга в Румунії у міжвоєнний період.

Сергій Миколайович Дельвіг народився 4 липня 1866 р. в Москві у дворянській родині. У 1883 р. закінчив 2-й Московський кадетський корпус, 1886 р. – Михайлівське артилерійське училище, 1891 р. – Михайлівську артилерійську академію, згодом – Офіцерську артилерійську школу. Брав участь у російсько-японській та Першій світовій війнах. У співавторстві з В. Сарновським написав книгу *«Исторический очерк деятельности полевого отдела офицерской артиллерийской школы стрельбы с 1883 по 1907 гг.»* (СПб., 1909). У 1916 р. вдало командував діями артилерії під час *«Брусилівського прориву»* російської армії. Був інспектором артилерії Південно-Західного та Румунського фронтів. З листопада 1917 р. перейшов на службу до українського війська. Був головним інспектором артилерійських військ. У червні 1919 р. очолював українську делегацію для переговорів про перемир'я з Польщею, з середини липня того ж року – Військову місію УНР в Румунії, лютого 1920 р. – військову секцію при Надзвичайній дипломатичній місії (НДМ) УНР в Румунії.

Після невдалого II Зимового походу Армії УНР у жовтні-листопаді 1921 р., коли стало зрозуміло, що повернення в Україну відкладається на невизначений термін, С. Дельвіг виявив бажання залишити військово-дипломатичну службу [14, арк. 91-92]. З 1922 р. він переїхав до Брашова, де працював інженером на місцевому заводі.

Перебуваючи поза межами України, він брав активну участь у громадському житті української еміграції. 15-17 вересня 1923 р. в Бухаресті відбулася I Конференція української еміграції в Румунії. С. Дельвіга обрали заступником голови президії форуму. Одним із важливих питань конференції було створення національного суду тамтешньої української еміграції. Спеціальну доповідь з цієї проблеми виголосив О. Долинюк. Метою створення суду було *«не залишати безкарними вчинки антиморального та антинаціонального характеру, які плямують добре ім'я Української Еміграції, а тако-ж рішуче стежити за*

покаранням вчинків суто карного характеру». Головою Українського національного суду в Румунії обрали С. Дельвіга. На останньому засіданні конференції був сформований центральний орган української еміграції в Румунії – Громадсько-допомоговий комітет (ГДК), який репрезентував близько 600 зареєстрованих на то момент емігрантів. До його складу увійшов і С. Дельвіг [17, арк. 42зв, 51-51зв]. Оскільки він проживав у м. Брашов, то його одночасно обрали ще й представником ГДК у Трансильванії. До початку 1930-х рр. Сергій Миколайович брав участь у всіх конференціях української еміграції в Румунії та входив до складу ГДК.

Після вбивства у травні 1926 р. в Парижі С. Петлюри у Празі був створений «Міжорганізаційний комітет для вшанування пам'яті С. В. Петлюри», а згодом – «Комісія для ведення судового процесу в справі вбивства Голови Директорії та Головного отамана військ УНР Симона Петлюри» в Парижі, які і збирали відповідні документи і матеріали для суду та шукали свідків. Невдовзі після трагічної події в Бухаресті був організований Комітет для оборони доброго імені та вшанування світлої пам'яті Симона Петлюри в Румунії, який згодом перейменували на «Комітет імені Симона Петлюри». Саме він і запропонував паризькій судовій комісії С. Дельвіга як свідка по справі [16, арк. 10]. У Центральному державному архіві громадських об'єднань України відкрито листування судової комісії на чолі із В. Прокоповичем із С. Дельвігом щодо його участі у судовому процесі, оформлення віз, транспортних витрат, надання письмових свідчень тощо. Листи датовані початком лютого – початком жовтня 1927 р. [15, арк. 60-61, 107-109, 111-112, 131, 146-147].

Генерал був прихильником Державного Центру Української Народної Республіки в еміграції. У 1921 р. він став членом Вищої військової ради УНР, у другій половині 1920-х рр. перебував у резерві вищого командного складу Армії УНР [18, s. 37, 168].

Сергій Дельвіг брав участь у роботі громадсько-політичних та фахових організацій української еміграції поза межами Румунії. Так, 21 квітня 1921 р. у Варшаві був створений Український центральний комітет (в Польщі), 9 серпня того ж року польська влада затвердила його статут, а наступного дня до його складу було кооптовано ще 15 членів. Серед них – Андрій Лівицький (голова Уряду УНР і міністр закордонних справ), Іван Фещенко-Чопівський (голова Ради Республіки), Іван Кабачків (державний контролер), генерали Віктор Зелінський, Марко Безручко, Сергій Дельвіг та інші [10, с. 39].

На початку 1920-х рр. С. Дельвіг належав до Українського військово-історичного товариства у Варшаві [3, арк. 244], яке ставило за мету досліджувати історію України, зокрема її військові традиції, збирати різноманітні військово-історичні матеріали, заснувати відповідні архів, бібліотеку та музей. Товариство видавало спеціальну літературу, журнали «За Державність» і «Табор», газети «Запорозьська думка», «До зброї» та «На руїнах». У журналі «Табор», що виходив у Каліші та Варшаві, були опубліковані роботи С. Дельвіга «Піхотна гармата» (1923, ч. 1), «Армія завтрішнього дня» (1924, ч. 2), «Нариси з натури» (1927, ч. 3).

Як свідчать оперативні донесення закордонного відділу Об'єднаного державного політичного управління, С. Дельвіг неодноразово брав участь у

військових нарадах, що були організовані Урядом УНР в еміграції у Варшаві, іноді за участю Андрія Лівницького [2, арк. 23, 46, 57зв; 4, арк. 402зв, 404], 1927 р. за наказом військового міністра УНР В. Сальського виїздив до Лондона, де вів переговори з англійським військовим агентом Дозом щодо створення мережі петлюрівських організацій в Україні [5, арк. 125, 440], 1930 р. був членом Українського військово-мобілізаційного комітету в Румунії, пропонував В. Сальському порушити перед румунською владою питання про розподіл військового майна колишнього Румунського фронту між петлюрівцями та врангелівцями [6, арк. 103].

У роки Другої світової війни С. Дельвіг проживав у Румунії. У жовтні 1944 р. представники радянської розвідки СМЕРШ заарештували його. 14 листопада 1944 р. військовим трибуналом 2-го Українського фронту він був засуджений (статті 58-2 та 58-11 Кримінального кодексу РРФСР) до розстрілу, який був виконаний 20 квітня 1945 р. в Кишиневі [12, с. 599]. 29 квітня 2002 р. С. Дельвіг реабілітований Головною військовою прокуратурою РФ [8].

Отже, Сергій Дельвіг, перебуваючи поза межами України, здійснював активну громадсько-політичну діяльність серед української еміграції в Румунії, підтримував Державний Центр Української Народної Республіки в еміграції, брав участь у його заходах на міжнародній арені та серед військових емігрантів. Перспективними, на думку автора, є дослідження дипломатичної діяльності генерала у 1919-1921 рр. та його життя в Румунії під час Другої світової війни.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Бойко О. Д. Дельвіг Сергій Миколайович. *Енциклопедія історії України*. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 2. С. 319-320.
2. Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України (ГДА СЗРУ), ф. 1, спр. 12617, т. 2.
3. ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 12617, т. 6.
4. ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 12617, т. 7.
5. ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 12617, т. 14.
6. ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 12617, т. 15.
7. Головченко В. І. Дельвіг Сергій. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2 т.* Київ : Знання України, 2004. Т. 1. С. 330-331.
8. Дельвіг Сергей Николаевич. *Энциклопедия Всемирная история*. URL: https://w.histrf.ru/articles/article/show/dielvig_siergiei_nikolaievich (дата звернення: 18.03.2020).
9. Дельвіг Сергій. *Енциклопедія Українознавства*. Словникова частина. Перевидання в Україні. Львів : НТШ, 1993. Т. 2. С. 493.
10. Колянчук О. *Українська військова еміграція у Польщі (1920-1939)*. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2000. 278 с.
11. Литвин М. Р., Науменко К. Є. *Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірала*. Львів; Харків : Сага, 2007. 244 с.
12. *Органы государственной безопасности СССР. Сб. документов. Т. V. Кн. 2 : Границы СССР восстановлены (1 июля – 31 декабря 1944 г.) / ФСБ РФ, Академия ФСБ РФ; ред. коллегия: Н. П. Патрушев (предс.) и др.* Москва : Кучково поле, 2007. 895 с.
13. Тинченко Я. *Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921) : біогр. довідник*. Київ : Темпора, 2007. Кн. 1. С. 135-136.
14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), ф. 3696, оп. 2, спр. 259.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 269, оп. 1, спр. 262.
16. ЦДАВО, ф. 4011, оп. 2, спр. 1.

17. ЦДАВО, ф. 4465, оп. 1, спр. 157.

18. Wiszka E. Emigracja ukraińska v Polsce 1920-1939. Toruń : Wyd-wo MADO, 2005. 752 s.

Головач О. Я.

СумДПУ імені А. С.Макаренка

ВПЛИВ РЕЗУЛЬТАТІВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА РОЗВИТОК КОЛИШНІХ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ В АФРИЦІ

Напередодні Першої світової війни Німеччина володіла трьома регіонами в Африці: Західною Африкою, що включала території Того та Камеруну; Південно-Західною Африкою, що охоплювала територію Намібії та Східною Африкою, - колонії Танганьїка, Руанда та Бурунді. Але в результаті поразки у Першій світовій війні, Німеччина позбулася всіх колоній і залежних від неї територій.

За Версальським договором велика частина НСА - Танганьїка - стала підмандатною територією Великобританії. Нова влада змушена була рахуватися з результатами господарської політики німецької адміністрації, метою якої був розвиток плантаційного господарства. Враховувалися також раніше впроваджена система оподаткування та примусової праці, політика німецької адміністрації в області освіти і підготовки кадрів з опорою на застосування місцевої мови - суахілі.

У перші роки колоніального управління англійська влада зберегла колишню практику прямого колоніального управління і адміністративно-територіального поділу країни, але збільшила число округів до 22, практично залишилися в силі і використовувалися колишні накази і розпорядження німецької адміністрації. У нижчих адміністративних ланках були залишені місцеві чиновники, які погодилися служити новим господарям [4, с. 213].

У 1923 р. губернатор Танганьїки висунув ряд пропозицій, спрямованих на розширення ролі традиційних вождів та перетворення фіскальної системи. Передбачалася заборона підношень вождям з боку підданих, а натомість губернатор мав виділяти вождям кошти із загальної суми зібраних податків. Його пропозиції знайшли відображення в указі «Про місцеву владу» у 1923 р. і були представлені в 1924 р. на обговорення на конференції старших адміністративних чиновників Танганьїки.

1 січня 1926 р. був реорганізований адміністративно-територіальний поділ Танганьїки: замість 22 округів з'явилося 11 провінцій, які в більшій мірі відповідали етнічній карті країни, на чолі яких стояли призначувані комісари, які підпорядковувалися губернатору, що означало скорочення штатів колоніальної адміністрації на місцях. Основними органами управління на місцях стали місцеві вожді, суди і казначейства. [1, с. 65]. Була введена і нова система оподаткування: прямі податки, – подушний податок, податок на хатину та непрямі, – мито, торгові ліцензії, податки на прибуток, штрафи і збори.

Щодо Руанди та Бурунді, то в 1916 р. вони були окуповані бельгійськими військами. У 1919 р. за Версальським договором стали бельгійськими колоніями, за винятком двох портів на озері Танганьїка, які відійшли до колоній Великої

Британії. Цей розподіл був узаконений Лігою Націй, що видала в 1923 р. Бельгії мандат на управління Руандою та Бурунді [3, с. 150].

Суспільство Руанди та Бурунді носило становий характер. Населення поділялося на три групи. Вища – тутсі – володіли переважним правом обіймати посади в державному апараті, володіли землею і худобою. Середня – хуту – переважно селяни, орендували землю і худобу у тутсі і несли ряд повинностей на їхню користь. Нижча – пігмеї тва – виконували всіляку важку роботу, жили в бідних оселях, займалися збиральництвом та мисливством. Тутсі і хуту не вступали з ними в шлюб, не впускали до своїх осель. Згідно із законом 1925 р. територія Руанди та Бурунді була об'єднана адміністративно з Бельгійським Конго під керуванням генерал-губернатора. Верховна влада в колонії здійснювалася віце генерал-губернатором, а в кожній з двох частин резидентом. У Руанді та Бурунді стали діяти багато законів Бельгійського Конго і території отримали статус окремої адміністративної одиниці з власним бюджетом.

На 1916 р. більша частина території Камеруну перебувала в руках у англійців, бельгійців та французів. У березні 1916 р., між Великобританією та Францією був укладений таємний договір про розподіл Камеруну на три частини. Одна з них відходила Франції як територіальне доповнення до ФЕА, друга – потрапляла під тимчасове французьке управління, а третя частина, яку утворювали дві не з'єднані між собою трапецієподібні смуги шириною 80 - 150 км уздовж кордону з Нігерією, стала протекторатом Великобританії та підпадала під керівництво генерал-губернатора Нігерії. Розподіл Камерун проходив по карті без урахування етнічних кордонів [2, с. 115].

Так як за умовами Версальського договору Німеччина відмовилася від усіх своїх колоніальних володінь. 10 липня 1919 р. Велика Британія і Франція остаточно оформили розподіл Камеруну. У липні 1922 р. Ліга Націй санкціонувавши розділ, передала Східний Камерун під мандатне управління Франції, Західний Камерун – Великій Британії. Згідно з міжнародними зобов'язаннями вони повинні були забезпечити громадянські і політичні права місцевого населення. Однак, як і в період німецького панування, Камерун фактично залишався на становищі колонії: на Східний Камерун було поширене законодавство ФЕА; Західний – було включено до складу Нігерії.

Східний Камерун являв окрему адміністративну одиницю. Вся повнота влади була зосереджена в руках французького комісара, який керував країною через підпорядкованих йому французьких чиновників. Територія Камеруну була розбита на дев'ять округів на чолі з військовими комендантами. У 1925 р. в якості консультативного органу в кожному окрузі були засновані зібрання нотаблей, проте вони були позбавлені права проявляти якусь самостійність.

10 липня 1919 р. було підписано договір, який визначив нову лінію розподілу Того, - іншої колонії Західно-Африканського регіону. 22 липня 1922 р. Ліга Націй офіційно передала мандат на управління колонією Франції та Великій Британії і фактично лише зафіксувала існуюче становище. Кордони Французького Того відповідали території нинішньої Тоголезької Республіки [1, с. 203].

З 1919 по 1934 рр. Того являло собою самостійну адміністративну одиницю, мало повну фінансову автономію і управлялося міністерством колоній Франції.

Вся повнота виконавчої і юридичної влади перебувала в руках комісара Французької республіки в Того, який підпорядковувався безпосередньо французькому правительству і за своїм становищем прирівнювався до генерал-губернатора Індокитаю, Французької Західної Африки і Французької Екваторіальної Африки. Він керував усіма громадянськими службами, поліцією і жандармерією. Підмандатна територія мала свій бюджет, який формувався з податків, митних зборів та інших фінансових надходжень, але він підлягав затвердженню міністерством колоній Франції [2, с. 150]. В адміністративному плані територія Того була розділена на шість округів, з французькими чиновниками на чолі кожного, які здійснювали вказівки комісара республіки на місцях.

У 1915 р. Південно-Африканський Союз окупував Південно-Західну Африку. Велика Британія претендувала на управління окупованими територіями, але Сполучені Штати Америки і Франція, які не бажали посилення Великобританії, змусили її до компромісу. 17 грудня 1920 р. Ліга Націй прийняла рішення про передачу Південно-Західної Африки як підмандатної території Південно-Африканському Союзу [6, с. 85]. 1 січня 1921р. влада перейшла до цивільної адміністрації ПАС, яка прийняла кілька законодавчих актів, що закріпили приватну власність як за новими, так і за старими власниками. У той же час намісник Південно-Африканського Союзу утримався від експропріації власності німецьких поселенців, тимчасово відхилив петиції африканського населення про повернення їм земель, захоплених німецькими колонізаторами.

З самого початку мандатного управління були видані постанови, які закріплювали африканців за рудниками, фермами та іншими підприємствами білих. Будь-яке порушення розпоряджень колоніальної адміністрації жорстоко каралося [5, С. 386]. Постійна мандатна комісія Ліги Націй, яка отримувала щорічні звіти про стан справ в Південно-Західній Африці, неодноразово висловлювала критичні зауваження на адресу уряду ПАС в зв'язку з «абсолютною стагнацією» в області розвитку соціальних програм, з поганим становищем в охороні здоров'я і системі освіти, засуджувала політику расової дискримінації.

В результаті подій Першої світової війни відбувся розподіл і передача німецьких колоній до управління союзних країн. Але докорінних змін в колоніальному управлінні під протекторатом країн-переможниць не відбулося, тим більше про зміну статусу колоній мови не йшло. Версальсько-Вашингтонська система договорів закріпила мандатне управління Великобританії, Франції та Бельгії та територіях колишніх колоній Німецької імперії в Африці, тим самим визначивши тенденції розвитку африканських країн.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Бонвич П.Б. Германские колонии (1913-1914 гг.). Кемерово: Книжный дом, 2005. 292 с.
2. Дармштеттер Пауль. История раздела Африки (1870-1919 гг.). Ленинград : Гос. изд-во, 1925. 179 с.
3. Дрекслер Х. Юго-Западная Африка под германским колониальным господством, 1884-1915. Москва: Наука, 1987. 292 с.
4. Дюбуа У.Э.Б. Воспоминания. Москва: Иностранная литература, 1962. 520 с.
5. Линдеквист Ф. Из воспоминаний. История Африки в документах. Москва, 2005. С. 386-387.
6. Люттвак Э.Н. Стратегия: логика войны и мира. Москва, 2012. 318 с.

ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ВІДКРИТТЯ ЗАХІДНОГО ФРОНТУ В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Проблема відкриття другого фронту в Європі до теперішнього часу залишається важливим питанням, навколо якого точиться запекла дискусія як в колі професійних істориків, так і серед військових теоретиків. До основних векторів цієї проблеми ми відносимо розгляд причин пізнього відкриття другого фронту, його протікання, військову стратегію США та Великобританії в роки Другої світової війни та геополітичні наслідки відкриття Західного фронту.

Питання про відкриття другого фронту почало підніматися зі вступом Радянського Союзу у війну в 1941 році. Голова радянського уряду Й.В. Сталін в офіційному листі прем'єр-міністру Великобританії В. Черчиллю ще в липні 1941р. писав, що другий фронт необхідно було б створити не тільки заради спільної справи, а й заради інтересів самої Англії. Вже 3 вересня 1941 року радянський уряд знову підкреслював необхідність відкриття Західного фронту, мотивуючи це тим, що німці вважають небезпеку на заході блефом і безкарно перекидають саме на схід свої кращі дивізії, будучи переконаними, що ніякого фронту на заході немає і не буде. Однак, на той час, В. Черчилль відповів відмовою, заявивши про неможливість створення в короткі терміни надійної лінії фронту [4, с. 19].

Втім, аргументи на користь негайного відкриття другого фронту для самих західних союзників були цілком очевидні. Однак прагнення побачити і ССРСР, і Німеччину максимально ослабленими було визначальним для правлячих кіл США і Великобританії під час обговорення питання про термін висадки їх військ в Західній Європі. Тому не дивно, що англо-американська конференція в Касабланці (січень 1943 р.) постановила: і в 1943 році десантної операції союзників з висадкою на територію Північної Франції не буде [3, с. 112].

Слід сказати що ще раніше на цій території були спроби провести операції подібні до «Оверлорда» 1944 року, хоч і в значно меншому масштабі. 19 серпня 1942 року був здійснений невдалий англійський рейд на узбережжя Північної Франції в районі м. Дьєпп. Англійське командування під прикриттям авіації та вогню військових кораблів висадило в районі Дьєппа 5-тисячний десант. Але на тривалий час закріпитися на узбережжі десанту не вдалося. В результаті наполегливих, запеклих боїв десантні частини, що склалися головним чином з канадців, були розбиті, а 1,5 тис. солдат потрапили в полон. Хоча англійське командування і заявляло, що рейд на Дьєпп мав обмежене завдання – перевірити оборону противника і визначити тактику морського десанту на майбутнє, невдача цієї операції була використана противниками відкриття другого фронту, які, посиляючись на досвід Дьєппа, стверджували, що ще немає необхідних умов для висадки союзних військ у Північній Франції [2, с. 201].

Ще однією причиною для відтягування відкриття другого фронту в Європі був збудований Німеччиною «непроступний» Атлантичний вал. Він являв собою систему оборонних споруд, які простягалися уздовж всього атлантичного

узбережжя Західної Європи. Та чи дійсно настільки захищеним був «Атлантичний вал», чи його «непроступність» була наслідком геббельсівської пропаганди? «Створити суцільний оборонний вал на європейському узбережжі протяжністю 5 тис. км було практично неможливо, - підкреслює військовий історик Ф.Д. Волков. - Для цього потрібні були б астрономічні ресурси: 170 піхотних дивізій, а з резервами - 220 дивізій, в тому числі 10-15 танкових. Такої кількості збройних сил Німеччина на Заході виставити не могла, хоча в 1942р. німецька армія налічувала 267 дивізій. Однак близько 70 % її найбільш боєздатних частин перебували на радянсько-німецькому фронті. У Франції, Бельгії та Голландії діяли лише 15 % дивізій, укомплектованих старими і молодими солдатами, озброєних трофейною французькою і польською зброєю» [1, с. 218]. Отже, непроступність укріплень «Атлантичного валу» була ілюзією. Пізніше це підтвердить сама реальність.

Як альтернатива відкриття другого фронту в Західній Європі виступила атака з півдня. Першим об'єктом наступу був обраний острів Сицилія (так звана операція «Хаскі»). У зв'язку з важким внутрішнім і зовнішнім становищем Італії обставини для здійснення цієї операції склалися сприятливо. Мета вторгнення союзницьких військ на Сицилію полягала в тому, щоб вивести Італію з війни та встановити повне панування англо-американського флоту на Середземному морі, створивши тим самим сприятливі умови для подальшого просування союзницьких військ в країни Центральної і Південно-Східної Європи. В цілому всі операції на півдні Європи в 1943 році завершилися успіхом для союзників. Командування здобуло величезний досвід в плануванні, організації, підготовці та проведенні операцій такого роду, використавши його в майбутньому [2, с. 269].

В кінці 1943 року на Тегеранській конференції було прийнято рішення про початок наступу в Західній Європі. Після довгих дискусій лише в червні 1944 року на Нормандському узбережжі висадився морський десант союзників і саме з цієї військової операції «Оверлорд» прийнято вести відлік відкриття Західного фронту в Європі [5].

В історіографії Другої світової війни одне з найгостріших питань: чому другий фронт був відкритий саме в 1944 році? На нашу думку, відповідь досить проста. Тому, що політичні амбіції політичних лідерів виявилися сильнішими ніж здоровий глузд. З одного боку, радянське керівництво, яке не збиралося втрачати сфери впливу в Європі та мріяло про всесвітню революцію. З іншого, західні союзники, переслідували абсолютно очевидні геополітичні цілі: військовими зусиллями Радянського Союзу підірвати військову міць і, як наслідок, чільне місце в Європі гітлерівської Німеччини, а в тривалій кровопролитній війні один на один з Німеччиною та її сателітами послабити, знекровити Радянський Союз, і таким чином виключити його як можливого геополітичного суперника в Європі.

Відкриття другого фронту в Європі мало значні геополітичні наслідки. У глобальному довгостроковому масштабі одним з найважливіших підсумків об'єднання союзницьких військ стало створення загальної системи безпеки і Організації Об'єднаних Націй як центрального елемента нового світового порядку. Поряд з цим трансформація сучасного світу найбезпосереднішим чином пов'язана з одним з головних геополітичних наслідків відкриття другого фронту – зі сталою масштабною економічною, політичною і військовою присутністю

Сполучених Штатів в Європі на постійній основі. У цьому контексті слід згадати, що ще однією глобальним наслідком став процес розпаду колоніальної системи, який розтягнувся на кілька десятиліть.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Волков Ф.Д. Тайное становится явным: Деятельность дипломатии и разведки западных держав в годы второй мировой войны. М.: Политиздат, 1989. 367 с.
2. Всемирная история в 10 томах. Т. 10. Под ред. Е. М. Жукова. М.: Мысль, 1965. 789 с.
3. Пауэлс Жак Р. США во Второй мировой войне. Мифы и реальность. М.: Алгоритм, 2016. 384 с.
4. Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.. Т. 1. Переписка с У. Черчиллем и К. Эттли (июль 1941 г. – ноябрь 1945 г.). М., 1976.
5. Райан К. Самый длинный день. Высадка десанта союзников в Нормандии / Пер. с англ. В. П. Викторова. М.: ЗАО Центрполиграф, 2004. 303 с.
6. Ржешевский О.А. Война и история. М.: Мысль, 1984. 333 с.

Десятников І. В.

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту (м. Черкаси)

ВПЛИВ КНР НА СТРАТЕГІЮ США У В'ЄТНАМІ (1965-1973 рр.)

У 1965 році після початку активного військового втручання США у конфлікт у В'єтнамі, між Китаєм і північним В'єтнамом були вироблені основні принципи і конкретні деталі китайської допомоги В'єтнаму. Вони передбачали кілька варіантів розвитку подій: «Якщо війна залишиться в своєму поточному стані, тобто коли Сполучені Штати безпосередньо залучені у військові операції на Півдні, а на Півночі використовують тільки повітряні сили для бомбардувань, в'єтнамці будуть воювати самотужки, а Китай буде постачати військову і матеріальну допомогу в тому вигляді, який виберуть в'єтнамці. Якщо американці використають свої морські і повітряні сили для підтримки вторгнення Південного В'єтнаму в Північний, Китай відправить свої повітряні і морські сили для підтримки північнов'єтнамських операцій. Якщо американські наземні сили будуть безпосередньо залучені у вторгненні на Північ, Китай буде розглядати свої наземні сили як стратегічні резерви в'єтнамських і буде виконувати оперативні завдання, коли це буде потрібно». Зазначені домовленості свідчать, що головним завданням Китаю було збереження існування Північного В'єтнаму як стратегічної буферної зони за всяку ціну, аж до прямого втручання у В'єтнамську війну, як в випадку з Корейською війною 1950-1953 років [4, с. 5].

Ця позиція була дипломатичними каналами доведена до відома США. Тому, пам'ятаючи досвід війни у Кореї, армія США на суходолі не перейшла 17-ту паралель, по якій пролягав кордон між Північним та Південним В'єтнамом. Генрі Кіссінджер, який працював радником з національної безпеки у адміністрації президента Ліндона Джонсона, пригадував: «Джонсон рішуче заперечував будь-

яку можливість «розширення» війни... Більш того, оцінка Вашингтоном загального міжнародного контексту викликала у нього велику заклопотаність китайської інтервенцією...». На думку Генрі Кіссінджера, відмова від розширення війни за межі Південного В'єтнаму стала «відмовою Америки від єдиної стратегії, яка могла принести перемогу», оскільки «виснаження не могло працювати, поки партизани мали можливість вибирати, коли і де їм боротися». Обмежившись присутністю тільки у Південному В'єтнамі, США поставили себе у «військовий глухий кут», який, на думку дипломата, і був метою Ханоя [4, с. 5-6]. Американська розвідка у ході війни робила такі ж висновки [1; 3]. Будь-які плани війни проти Північного В'єтнаму шляхом вторгнення на його територію не могли серйозно розглядатися з урахуванням попередження з боку КНР, що він втрутиться у конфлікт усіма своїми збройними силами. Певною мірою, ця пересторога допомогла ДРВ у війні більше, ніж озброєння та спорядження, які надавав їй Китай.

Таким чином, Китай надав підтримку Північному В'єтнаму тим, що своєю жорсткою позицією втримав США від розширення воєнних дій на Північний В'єтнам. Фактично задавши територіальні рамки війни, яка обмежилася територією Південного В'єтнаму, Китай дав ДРВ гарантії безпеки і можливість вести наступальну війну на Півдні, яка в кінцевому підсумку призвела до переможного результату [4, с. 6].

Після приходу до влади адміністрації Річарда Ніксона у 1969 році відносини США та Китаю змінюються. Політика співпраці з Китаєм для США виходила з поєднання глобальних і регіональних розрахунків. У регіональному відношенні «наведення мостів» з КНР розглядалося керівництвом Сполучених Штатів перш за все у контексті розв'язання конфлікту у В'єтнамі, який дедалі більше набував характеру головної внутрішньополітичної проблеми США і ставав значною перешкодою на шляху до міжнародної розрядки [6, с. 161].

На початку 1970-х у Вашингтоні дійшли розуміння нереальності збереження свого гегемоністичного домінування у світі. Однак американська правляча еліта не могла допустити і переходу ролі такого лідера до СРСР. Тому, розглядаючи «китайський фактор» як найважливіший елемент трикутної моделі стратегічного балансу сил між США, СРСР та КНР, Вашингтон припускав широко використовувати його і якості противаги СРСР та глобальної радянської експансії на міжнародній арені. Головною перевагою у зв'язку з цим стала антирадянськість китайського керівництва. Політика зближення з США однаковою мірою була вигідна також і Китаю, оскільки вона могла зміцнити його позиції у протистоянні з СРСР [6, с. 161].

Одним з головних наслідків китайського прориву американської дипломатії стало закінчення війни у В'єтнамі. На фоні погіршення радянсько-китайських відносин американська дипломатія 1969 року послала Радянському Союзу чіткий сигнал, що США не підтримають його у цьому конфлікті. Разом з цим, Генрі Кіссінджер дав зрозуміти Китаю, що його зближенню з США заважає допомога КНР Північному В'єтнаму. Він також правильно виснував, що зближення США та КНР примусить СРСР бути більш зговорливим у в'єтнамському питанні,

щоб не спровокувати ще тісніше китайсько-американське співробітництво проти Москви [2].

Жорстка позиція керівництва ДРВ не сприяла прогресу на переговорах в Парижі протягом 1969-1971 років. Вони йшли важко, північнов'єтнамська делегація не бажала відмовлятися від свого плану врегулювання і йти на поступки американцям, стримано ставилася до посередницьких зусиль СРСР. Перелом настав у 1972 році. Коли провал вторгнення В'єтнамської народної армії на територію Південного В'єтнаму (так званий Пасхальний наступ) став очевидним, ідея переговорів почала ставати привабливішою для Північного В'єтнаму. До цього в'єтнамських товаришів підштовхували їх «старші брати» з Москви і Пекіна. СРСР не збирався дозволяти якийсь третьорозрядній комуністичній країні зіпсувати справу розрядки. Червоний Китай теж мав деякі плани, пов'язані з припиненням війни у В'єтнамі. Після недавнього візиту Річарда Ніксона китайці побачили, що зможуть стравлювати Радянський Союз і Сполучені Штати, до того ж вирішення тайванського питання і інші проблеми вимагали американської допомоги. Загалом, сам Мао влітку 1972 року спонукав в'єтнамських товаришів проявити більшу гнучкість. Майстерно оперуючи на полі дипломатії, Річард Ніксон і Генрі Кіссінджер зуміли-таки домогтися політичної ізоляції Північного В'єтнаму [5, с. 691].

Так при силовому тиску США (різдвяні бомбардування Північного В'єтнаму у грудні 1972 року), а також під тиском Москви і Пекіна на ДРВ в січні 1973 року були підписані Паризькі мирні угоди. Війна для американців в Індокитаї закінчилася почесним миром.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Chinese Attitude Toward the War in Vietnam [Electronic data]. Mode of access: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79R00967A001100030007-0.pdf>
2. Sebenius J. K., Kogan E. B. Kissinger's Negotiation Campaign to End the Vietnam War [Electronic data]. Mode of access: https://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/17-053_238c3f80-ac0e-45c4-a769-fb7173fb09ff.pdf
3. The Sino-Vietnamese Effort to Limit American Action in the Vietnam War [Electronic data]. Mode of access: https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000272313.pdf
4. Гарри М. Роль Китая в победе Вьетнама в войне с США (1959-1975) // Вестник Калмыцкого института гуманитарных исследований РАН. 2017. Вып. 31. – С. 2-7.
5. Дэвидсон Ф. Б. Война во Вьетнаме (1946-1975). М.: Изографус, Изд-во Эксмо, 2002. – 816 с.
6. Пирожкова Ю. «Китайский фактор» у стратегии разрядки міжнародної напруженості адміністрації Р. Ніксона // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2007. Вип. 91-93. – С. 160-162.

Жуков О. В.

СумДПУ імені А. С. Мкаренка

ДАЛЕКОСХІДНИЙ РЕГІОН У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ 1891 – 1894 рр.

На початку 90-х рр. XIX ст. Далекий Схід перетворився на регіон, у якому гостро зіштовхувались інтереси найбільш розвинених держав. Крім Великобританії, Франції та США, у ситуацію в регіоні почали активно втручатися

Російська та Німецька імперії. Усе виразніше стали виявлятися агресивні прагнення Японії. Свою гостроту зберігали російсько-англійські суперечності. До Близького Сходу та Середньої Азії, де традиційно зіштовхувалися інтереси двох країн, тепер додався й далекосхідний регіон.

Аналіз останніх досліджень вітчизняних істориків Ю. М. Блох, М. С. Бурьяна, Л. І. Валюх, В. В. Вербовського, І. В. Грицьких, О. В. Корнеєвої, О. П. Машевського, Л. Ю. Питльованої, В. А. Рубеля, К. А. Русакова, М. І. Русанової, В. В. Савенкова дає змогу стверджувати про надзвичайний інтерес наукового співтовариства до особливостей взаємовідносин провідних світових держав в азійському регіоні. Однак лише декілька дослідників займаються міжнародними відносинами на Далекому Сході.

Особливого інтересу набуває дослідження Т. Г. Богданової „Джон Хей і американо-англійські відносини в Китаї (1897 – 1900)” [1]. На її думку, у вказаний період склалися передумови для зближення Лондона й Вашингтона, було зроблено все можливе, аби ліквідувати „російську загрозу” в регіоні й підсилити там позиції англосакських країн.

Подібна політика Великобританії частково була наслідком геополітичних змін передусім в Європі а також і в азійській частині континенту. Крах „Союзу трьох імператорів” дав поштовх швидкому російсько-французькому зближенню. Укладання російсько-французького союзу (1891 – 1893 рр.) зміцнило становище Російської імперії на Заході [4, с. 319].

Відтепер уряд і правлячі кола могли вважати себе здатними діяти більш активно на Далекому Сході. Посилення далекосхідних позицій Росії у зв'язку з будівництвом Сибірської залізниці викликало побоювання британських правлячих кіл. Міжнародне становище Великобританії на межі 80 – 90-х рр. XIX ст. було не з легких. У зовнішній політиці Лондон офіційно дотримувався курсу „блискучої ізоляції”, з розрахунку на те, що завжди зможе використовувати конфлікти континентальних держав, щоб спокійно проводити власну політику. Однак цей підхід з кожним роком ставав усе менш виправданим. З тих пір, як Пруссія розбила Францію й створила в 1871 р. Німецьку імперію, Великобританія не могла не побоюватися швидкого зростання німецької могутності. Подальше посилення Німеччини могло призвести до її панування на континенті [5, с. 69].

Незабаром після подій 1871 р. до цієї загрози приєдналася й небезпека торгової конкуренції. Починаючи з економічної кризи 1873 р., Великобританія все гостріше відчувала успіхи свого нового суперника, який у 1883 – 1885 рр. захопив перші колонії. З цих пір Берлін був уже не лише торговим суперником Великобританії, але й її супротивником у боротьбі за розподіл ще вільних колоніальних територій. Однак у той час британські правлячі кола ще з більшим побоюванням дивилися в бік своїх давніх супротивників – Росії та Франції. Тому вони вважали за краще до певного моменту знаходити засоби, за допомогою яких було б можливо затримати або хоч би затушувати наростання англо-німецького антагонізму.

На Далекому Сході головні економічні інтереси Великобританії були пов'язані з Цинською імперією. Китай був колосальним потенційним ринком. Сума торгового обороту двох країн у 1893 р. перевищувала 35 млн. ф. ст., тоді як

торгівля Британської імперії з Японією в тому ж році становила близько 9,3 млн. ф. ст. Шанхай і долина Янцзи були сферою найбільш важливих інтересів Великобританії на Далекому Сході. Отже, торгова гегемонія цієї держави в Китаї залишалася майже незмінною. Багато представників її правлячих кіл були впевнені в можливості спільної з Китаєм боротьби проти Росії [3, с. 71].

Проте Лондон надавав підтримку японській агресії. Уже з середини 80-х рр. британський уряд почав схилитися до того, щоб дати згоду на часткову відміну нерівноправних договорів з Японією, хоча про подібну поступку Китаю не могло бути й мови. Британські публіцисти вже у 80-х рр. указували не тільки на Китай, але й на Японію як на можливих союзників у боротьбі проти Росії та народних рухів на Сході й мріяли про створення далекосхідного „троїстого союзу” [2, с. 256]. Щодо японської торгівлі, британська преса відзначала, що хоча її обсяги на початку 90-х рр. були невеликими, але зростали швидше китайської, і передбачали значний збут виробів англійської важкої промисловості, кораблів та озброєння.

У 1890 р. британський уряд зробив чергові кроки для того, щоб мати можливість використовувати Японію проти Росії. Консервативний уряд Роберта Солсбері дав згоду на повну відміну права екстериторіальності іноземців на японській території. Тільки партійні розбіжності в Країні Вранішнього Сонця зтягли укладання на цій основі нової англо-японської торгової угоди до липня 1894 р. [3, с. 81].

Отже, загострення суперечностей на Далекому Сході на початку 90-х рр. XIX ст. стало однією з причин поглиблення кризових явищ всередині китайського суспільства, посиленням питомої ваги російського та німецького представництв в даному регіоні. Росія також прагнула зміцнити позиції власного капіталу в Китаї. З цією метою розпочинається будівництво Великої Сибірської залізниці. У Лондоні саме так і розцінили значення дороги. Перспектива посилення Росії примусила британський уряд зробити перші кроки щодо зближення з Японією, яка вбачала в Росії свого безпосереднього конкурента.

Незважаючи на відносну вивченість міжнародних відносин далекосхідного регіону вітчизняними та зарубіжними дослідниками проблема потребує поглибленого вивчення. Зокрема проблема російсько-англійського протистояння в Східній Азії залишається практично не вивченою.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Богданова Т.Г. Джон Хей та американо-англійські відносини в Китаї (1897 – 1900): Автореф. дис... канд. іст. наук. Луганськ, 2010. 20 с.
2. Дипломатический словарь. Т. I. / Под ред. А.А. Громыко, А.Г. Ковалев и др. Москва: Наука, 1984. 424 с.
3. Международные отношения на Дальнем Востоке (1870 – 1945 гг.). Москва: Гос. изд-во полит. лит-ры, 1951. 790 с.
4. Сборник договоров России с другими государствами 1856 – 1917 гг. / Под ред. Е.А. Адамова. Москва: Гос. изд-во полит. лит-ры, 1952. 463 с.
5. Сергеев Е.Ю. Политика Великобритании и Германии на Дальнем Востоке, 1897 – 1903. Москва: ИВИ РАН, 1998. 230 с.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДОКТРИНИ ЯПОНІЇ В І ПОЛ. ХХ СТОЛІТТЯ

Історично склалося, що Японія зіграла унікальну роль як найбільш соціально та економічно розвинена країна в Азії, конкуруючи з Заходом на відносно рівних умовах. З огляду на відмінності політичної влади Японії в довоєнний і післявоєнний період, ця країна завжди прагнула отримати широкий вплив на світовій арені з моменту реставрації Мейдзі 1868 року.

Після «відкриття» Японії як держави для багатьох країн світу і припинення ізоляціоністської політики, вона прагнула зайняти провідне місце на Далекому Сході. Насильницьким шляхом відкривши Японію, Вашингтон прагнув зробити з цієї країни спільника в реалізації власних планів і політики в країнах Азії [3, с. 6].

Таким чином, військові успіхи дозволили Японії самостійно вести свою зовнішню політику. З початком ХХ століття вона вступає в новий етап своєї зовнішньої політики, а саме, починає підготовку до війни за колонії. Зовнішня політика Японії в цей час мала чітко виражений експансіоністський характер.

Як продовження загарбницької політики Японії були війни проти Китаю (1894 р.), як одвічного конкурента на Сході та Російської імперії – у 1904 р. Після закінчення російсько-японської війни відносини з Росією поліпшилися, в основному, внаслідок розділу сфер впливу на території Китаю і поступок з боку обох держав. Внаслідок цих війн Японія отримала те, до чого прагнула – додаткові території – Маньчжурію, Корею, Курильські острови, південний Сахалін.

Початок Першої світової війни змусив Японію вибрати одну зі сторін. Виходячи зі своїх інтересів, вона вибрала Антанту. Цікаво, що не провівши жодної військової операції на європейських фронтах, японський уряд отримав те, до чого прагнув: підпорядкував частину Китаю. Така політика ще більше посилила невдоволення США, які теж мали власні інтереси на в Китаї. В свою чергу, європейські держави, зокрема, Великобританія і Німеччина, зацікавлені в збереженні свого впливу в Китаї, були не в силах втрутитися в японську політику. Війна, яка йшла в Європі, фактично розв'язала руки Японії в Азії.

Після Першої світової війни Японія втратила свій вплив у Китаї та Тихоокеанському регіоні. За рішенням Вашингтонської конференції 1922 р. японський військовий флот був скорочений, що викликало появу в країні радикальних шовіністичних організацій. За мовчазної згоди країн Західної Європи і США Японія спрямувала вектор своєї агресії проти Маньчжурії. Одночасно її уряд підтримував «політику відкритих дверей» щодо Китаю. Американські лідери Вудро Вільсон та Герберт Гувер прагнули зробити із Японії свого союзника у справі неокolonізації Азійсько-Тихоокеанського регіону і усіляко «загравали» з японським імператором, закриваючи очі на його спосіб вирішення власних проблем [5, с. 247].

Отже, провідні країни світу проводили політику лавірування і подвійних стандартів. Керівництво Великобританії, Франції, США вбачали у Японії ключового союзника у боротьбі з комуністичним режимом в Радянському Союзі [1]. Переможені Берлін і Рим вбачали в Токіо реального партнера у зруйнуванні Версальсько-Вашингтонської системи і перебудові світу. А спроби США задовольнити амбіції Токіо за рахунок північного Китаю провалились. Стало зрозумілим, що нащадки Токугави не зупиняться ні перед чим у спробах завоювати півсвіту і продовжать політику «вичавлювання» з цієї частини світу старих колоніальних країн.

В кінці 20-х рр. ХХ ст. до влади в Японії прийшов уряд лідера партії Сейюкай (Товариство політичних друзів) – генерала Танака (1863–1929). Саме під його впливом сформувався зовнішньополітична концепція Японії. Генерал Танака був одним з організаторів японської інтервенції на території Радянського Союзу та розробником плану загарбання Китаю, відомим під назвою «Меморандум Танаки» [3, с. 7].

У відповідності з прийнятою доктриною, японські збройні сили у вересні 1931 р. розпочали планомірне захоплення Китаю і створення нової маріонеткової держави Маньчжоу-Го. Такі дії Японії в Китаї були засуджені Лігою Націй, що потягло за собою вихід першої з цієї організації. Вже наприкінці 1934 р. Японія в односторонньому порядку денонсувала рішення Вашингтонської конференції і почала здійснення військової реформи й модернізацію власної армії і флоту. Внаслідок цього країна отримала один із найпотужніших військово-морських флотів у світі.

У 1940 р. зовнішньополітична доктрина Японії знову зазнала трансформації з приходом до влади прем'єр-міністр Фумімаро Каное. В основі його програми було створення «великої сфери східноазійського процвітання», куди слід було включити Китай, Індонезію, Індокитай, Таїланд, Філіппіни, Борнео, Малайзію, Бірму і південні тихоокеанські острови. Окрім того, Японія зазіхала на Монголію, Сахалін, Курильські острови, Забайкалля.

Реалізація цих планів зіштовхувала Японію з СРСР, США, Великобританією, Францією. Тому здійснити такі досить сміливі і зухвалі плани можна було лише за наявності союзників. Так склалася відома вісь – Берлін–Рим–Токіо [2, с. 141].

До 1945 року Японія втратила практично всі завойовані в ході війни території. Навесні бомбардуванням піддалася столиця – Токіо. У серпні на міста Хіросіма і Нагасакі були скинуті атомні бомби. Вступ у війну СРСР сприяв остаточного розгрому Японії. Країна втратила території, економічні та людські ресурси, а японське суспільство зазнало, можливо, найсильнішого потрясіння за всю історію.

У висновку варто зазначити, що ключовим завданням японської зовнішньої політики в післявоєнний період було прагнення відновити центральне положення Японії в Азії. Країна, засвоївши уроки національної трагедії, зуміла розробити стратегію мирного розвитку в основі, якої було два головних зовнішньополітичних принципи: по-перше, Японія офіційно відмовилася від використання військової сили в міжнародних відносинах, що було зафіксовано в конституції 1947 та наступні роки цей миролюбний курс отримав подальший

розвиток. По-друге, опинившись в умовах «холодної війни» і біполярного світу Японія пішла на зближення з США. Підписані японо-американські договори (1951 р. і 1960 р.) забезпечили міцний військово-політичний союз двох країн. Грунтуючись на даних принципах, Японія, відновивши дипломатичні відносини з країнами колишніми військовими супротивниками, вже в II половині XX століття набула статусу рівноправного члена міжнародного співтовариства.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Кошкин А. А. Японский фронт маршала Сталина: Россия и Япония: тень Цусимы длиной в век. Факты. Документы. Москва : Олма-Пресс, 2003. 21 с.
2. Мессенджер Чарлз Энциклопедия войн XX века. Москва: ЭКСМОПРЕСС, 2000. 284 с.
3. Пилипенко О.Є. Зовнішня політика Японії в першій половині XX століття// Науковий вісник Академії муніципального управління. 2013. № 2. С. 6-10
4. Пронь С. В. Сучасне українське японознавство: крок вперед і два назад // Наукові праці Чорноморського держ. ун-ту ім. П. Могили. Сер. : Історія. 2010. Т. 129. Вип. 116. С. 115 – 117.
5. Пронь С. В. Історія Японії (від реставрації Мейдзі до сучасності: 1868 – 2009 роки. Миколаїв, 2010. 547 с.

Ільченко Я.

СумДПУ імені А. С. Мкаренка

«КАРАНТИННА ПРОМОВА» Ф. Д. РУЗВЕЛЬТА ТА ЗМІНИ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ США

У травні 1937 р. Конгрес США прийняв третій (безстроковий) закон «Про нейтралітет». Він надавав президенту право дозволяти продаж військових матеріалів воюючій стороні за готівковий розрахунок і з доставкою на своїх судах. Цим підсумувалася декількохрічна боротьба Конгресу та Адміністрації президента в сфері зовнішньої політики. 5 жовтня 1937 р. Рузвельт виголосив в Чикаго промову, підкресливши, що агресія набула глобального характеру і загрожує всім країнам без винятку: «Сама основа цивілізації тепер знаходиться під загрозою. Країни, які прагнуть до миру, повинні почати спільні зусилля, щоб протистояти тим порушень міжнародних договорів, які зараз створюють ситуацію міжнародної анархії і нестабільності, з якої немає виходу за допомогою простої ізоляції або нейтралітету. На жаль, епідемія беззаконня поширюється в світі. Коли починає поширюватися епідемія хвороби, суспільство об'єднаними зусиллями влаштовує карантин для хворих з тим, щоб захистити здоров'я інших і запобігти поширенню хвороби» [2, с. 92].

Карантинний абзац був написаний самим Рузвельтом і вставлений в текст виступу в останній момент. Багатьма в країні виступ розглядався як вказівка на відхід адміністрації від політики нейтралітету. Рузвельт відмовився конкретизувати основну думку свого виступу, змусивши країну і керівників зарубіжних держав дивуватися з приводу того, що він мав на увазі під поняттям «карантин». Його промова була швидше застереженням, а не конкретною програмою.

У приватному листуванні президент підкреслював: «Все, що ми можемо - підняти питання про те, що буде, якщо фашизм пошириться і буде домінувати в

світі ... Ми не зуміємо зупинити фашизм, якщо міжнародна громадська думка не усвідомить, яку небезпеку він собою являє» [2, с. 302]. Зазвичай промову Рузвельта інтерпретують як «перший постріл», який викликав негативну реакцію публіки і зміни в риторичі президента, що є ще одним доказом потужного впливу з боку громадської думки на зовнішньополітичний курс адміністрації.

Промова Рузвельта не так сигналізувала про відхід США від політики нейтралітету, скільки свідчила про бажання Ф. Рузвельта просвітити американський народ про зарубіжну загрозу. Можливо, президент хотів таким чином «розбудити» європейських політиків і американських ізоляціоністів, привернути їхню увагу до безглуздості і небезпеки політики «умиротворення». 16 жовтня він писав директору своєї колишньої школи Е. Пібоді: «Як ви знаєте, я борюся із давно сформованою суспільною психологією, яка дуже близька до того, що можна назвати «мир за всяку ціну» [1, с. 208].

Карантинна промова ознаменувала собою новий щабель в еволюції зовнішньополітичного курсу Рузвельта. Вперше він публічно поставив під сумнів основи ізоляціонізму, які полягали в тому, що невтручання в європейські справи забезпечить мир для США. Виходячи з його слів, мир в Західній півкулі може бути збережений тільки за допомогою спільних зусиль миролюбних країн.

Однак практичні дії США не відповідали їх енергійним деклараціям. Реакція суспільства виявилася несприятливою, і, за словами держсекретаря Голла, це загальмувало кампанію адміністрації на користь міжнародного співробітництва щонайменше на 6 місяців. За словами Уеллеса, промова була дуже погано зустрінута народом, Конгресом і навіть демократичними соратниками президента. Підтримали її лише деякі газети, які послідовно виступали за міжнародне співробітництво заради миру [3, с. 87].

Саме Уеллес першим запропонував перспективне продовження ідеї Рузвельта про «карантин» для агресорів. Слід зазначити, що в Держдепартаменті було помітно явний поділ на тих, хто виступав за «умиротворення» і проти такої політики. Дж. Моффат і А. Берлі, що став згодом помічником держсекретаря, відкидали можливість створення системи колективної безпеки, спрямованої проти Німеччини, вони побоювалися, що відсутність стабільності в Європі протягом тривалого часу призведе до поширення більшовизму. Багато з вимог Німеччини здавалися їм законними. Відповідно, вони вважали, що США повинні прагнути до врегулювання розбіжностей з Італією і Німеччиною, незалежно від їх внутрішньої політики. Піти на поступки потрібно було заради недопущення війни і відновлення стабільності в Європі. С. Уеллес також схилився до цієї точки зору. У липні 1937 р. він виступав з промовою в інституті міжнародних відносин у Шарлоттсвіллі. У своєму виступі він досить відверто змалював свою позицію з приводу європейської політичної ситуації. Перш за все, він підкреслив, що Версальський договір зробив переможені держави країнами другого рівня і позбавив їх надії на краще майбутнє. Несправедливий і помилковий фундамент цього договору - ось головна причина утвореного після світової війни хаосу [4, с. 8].

6 жовтня Уеллес порадив Рузвельту скликати 11 листопада представників всіх держав і зачитати їм звернення, заклик повернутися до тих базових стандартів

міжнародного права, до яких західна цивілізація прийшла в результаті тривалої і болючою еволюції. Цей захід він розглядав як перший крок, необхідний для збереження миру в усьому світі. Одночасно він пропонував Рузвельту дізнатися, чи не захочуть інші уряди взяти участь в конференції з метою спробувати досягти угоди з наступних питань:

- основні принципи, яких слід дотримуватися в міжнародних відносинах (наприклад, невтручання у внутрішні справи інших країн);
- правила військових дій на суші і в морі;
- право вільного доступу всіх народів до сировини.

Уеллес вважав, що демократіям і диктатурам буде легше знайти вирішення назрілих проблем, якщо спочатку вони досягнуть розуміння з більш загальних питань. Тому він запропонував укласти спільну угоду про фундаментальні принципи, які повинні визначати політику країн на міжнародній арені. Пропозиція, на думку Уеллеса, повинна було забезпечити згоду на участь в конференції більшості країн, в тому числі Італії та Німеччини.

Після анексії Австрії адміністрація більше не поверталася до розгляду цього проекту. План Уеллеса в результаті поступово трансформувався в концепцію паралельних з урядами Англії і Франції дій, політику, яка мало чим відрізнялася від «умиротворення» [2, с. 137].

13 березня 1938 р. Гітлер підписав закон, за яким Австрія ставала провінцією Третього Рейху. Рузвельт був обурений поведінкою Німеччини. Його першим поривом було виступити із засудженням, але президент відмовився від такого кроку за порадою членів Держдепартаменту. Враховуючи складність ситуації в Європі і обмежені можливості виконавчої влади в зв'язку з громадською думкою, втручання США було б небажаним [1, с. 45].

Офіційна позиція Вашингтона була виражена Голлом. 12 березня він заявив представникам преси, що США не збираються нічого робити в зв'язку з аншлюсом. Однак варто відзначити й інший факт. Анексія Німеччиною Австрії стала другою подією (після громадянської війни в Іспанії), що так сильно схвилювала американців. Атмосфера тривоги вплинула на розвиток антифашистських настроїв в США. Багато американців відійшли від ізоляціоністських позицій.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Демидов С.В. Международные отношения в Европе в 1919-1939 гг. Москва: Прометей, 2001. 234 с.
2. Мельников Ю.М. США и гитлеровская Германия, 1933-1939 гг. Москва: Госполитиздат, 1959. 352 с.
3. Наумов А.О. Дипломатическая борьба в Европе накануне Второй мировой войны. История кризиса Версальской системы. Москва: РОССПЭН, 2007. 414 с.
4. Юнгблуд В.Т. Внешнеполитическая мысль США 1933-1941 гг.: Автореф. дисс... канд. ист. наук. / Ленинградский педагогический институт. Ленинград, 1990. 20 с.

«НОТА ЦИММЕРМАНА» В КОНТЕКСТІ АМЕРИКАНО-НІМЕЦЬКИХ ВІДНОСИН ПЕРІОДУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Переломним моментом у сфері американо-німецьких відносин доби Першої світової війни вважається так звана «Нота Циммермана», оприлюднення котрої призвело до остаточного прийняття американським урядом курсу на війну із Німеччиною. Водночас, поданий документ на сьогодні залишається одним із найбільш дискусійних у досліджуваній нами період. Одним з таких питань є її вплив на американо-німецькі відносини та позиції обох сторін відносно сприйняття документу, що і покликала актуальність дослідження.

Мета роботи – визначити роль «Ноти Циммермана» на відносини США та Німеччини та проаналізувати причини, які покликали А. Циммермана на визнання «Ноти» легітимною.

Подана тема побіжно окреслюється в усіх працях присвячених історії Першої світової війни. Однак, «Ноті Циммермана» присвячені лише декілька змістовних наукових праці за авторства Т. Богхарт, Б. Тучман [1; 2]. У якості джерел нами окрім самої «Ноти», використані матеріали дипломатичної переписки, засідань Конгресу, статті у періодичних виданнях та мемуари провідних діячів досліджуваного періоду.

Готуючись до необмеженої підводної війни німецький уряд хоча і запевняв кайзера, що США не вступлять у війну, проте не виключав поданої можливості. За цих умов 16 січня 1917 р. (деякі дослідники дають помилкову дату – 19 січня) до урядів Мексики та Японії міністром закордонних справ А. Циммерманом було надіслано таємні телеграми, які пропонували поданим країнам за підтримки Німеччини (фінансової та військової) оголосити війну Сполученим Штатам Америки. Зокрема, щодо Мексики вказувалось: «...з щедрою німецькою фінансовою допомогою Мексика зможе повернути собі території, втрачені нею 70 років тому – Техас, Арізони, Нью-Мексико» [4, с. 35]. Японії в свою чергу пропонували американські території на Далекому Сході [3].

Через кілька днів Й. Бернстроф запросив 50 тисяч доларів для підкупу окремих членів Конгресу, які б мусили ратувати за війну з Мексикою [5, с. 28]. Таким чином, німецька сторона прагнула створити загрозу американським сферам впливу та власне кордонам США, тим самим відволікти країну від можливої війни з Німеччиною.

Зауважимо, що відомостей про переговори між Німеччиною та Мексикою і Японією не має. Враховуючи більш пізні події, можемо припустити, що уряд Мексики, який тільки завершив тривалу війну не хотів вплутуватися у новий тривалий військовий конфлікт. Іншим варіантом є те, що усі документи були знищені, коли у Вашингтоні довідались про подану пропозицію. У будь-якому випадку загальновідомим є те, що телеграма була перехоплена британськими військовими силами 26 лютого 1917 р. та оприлюднена у Сполучених Штатах Америки 1 березня того ж року.

26 лютого було подано і запрос до уряду Мексики щодо коментування «Ноти...», на що Каранса відповів, що не має жодних відомостей про неї та не отримував подібну пропозицію [6, с. 235]. Тільки, 11 березня стає відомо, що уряд країни проводив і досі переговори з Німеччиною щодо нейтрального статусу Мексики: вона не вступить у війну з жодною зі сторін [5, с. 44]. Проте, американський протест призводить до припинення перемовин.

Уряд Японії одраз із публікацією «Телеграми Циммермана» надав офіційне повідомлення, що не зацікавлений у відносинах з Німеччиною у жодному питанні до завершення війни і не піде війною на США [7].

Тривалий час вважалось, що «Нота Циммермана» була фіктивною та являла собою спробу британського уряду прискорити процес вступу США у війну. Сам В. Вільсон вбачав у «Ноті» підробку, адже вона з'явилась саме під час дипломатичних протиріч в країні щодо подальшого «німецької політики» США [9, с. 2]. В свою чергу Е. Хауз вважав ноту реальною, ще 27 лютого він писав президенту: «Я анітрохи не здивований німецькою пропозицією, адресованою Мексиці. Я вже давно знав, що вони виробили плани створення всляких неприємностей для того, щоб відвернути нашу увагу в разі відкриття військових дій» [8, с. 258].

Справжність була підтверджена самим А. Циммерманом 3 березня 1917 р., який прагнув узяти усю провину на себе [10, с. 1].

Досі не виясненим залишається той факт, чому міністр закордонних справ Німеччини підтвердив справжність ноти. Виходячи із подальших подій, можемо припустити декілька варіантів цього явища:

1) існували неопровержимі докази її легітимності, тим самим відсторонення від «Ноти» тільки ускладнила б відносини між США та Німеччиною;

2) уряд Німеччини не вбачав у документі секретності. Зокрема, 29 березня А. Циммерман додав, що не ставив за мету утворення антиамериканського союзу, а лише шукав підтримки Мексики та заміщенні нею американської ролі у постачанні Німеччини американською продукцією.

3) легітимізація ноти було певним PR ходом з боку Німеччини, тим самим демонструючи нації, що Німеччина не боїться США та їх можливого вступу у війну, водночас підсилюючи антиамериканські настрої в німецькому суспільстві. Так, супроводжуючи текст ноти та коментарі А. Циммермана щодо неї, в німецькій пресі вказувалось на важливості та правильності поданої пропозиції; звинувачували США в махінаціях та необхідності «покарати країну».

Телеграма міністра закордонних справ Німеччини стала тим переломним моментом, який схилив Конгрес на санкціонування принципу озброєного нейтралітету, відхиленого ним рік тому, що відбулось вже 4 березня.

Таким чином, «Нота Циммермана» стала свого роду остаточною точкою, яка вплинула на вступ Сполучених Штатів Америки у війну проти Німеччини. «Нота» мала досить своєчасний характер та сплила в момент активних роздумів про подальшу роль США у війні, що переросло у низку дискусійних питань: чи оригінальним документом була «Нота» та чи прагнула Німеччина вступу США у війну, виходячи із подальших дій А. Циммермана.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Boghardt T. The Zimmermann Telegram: Intelligence, Diplomacy, and America's Entry into World War I. Naval Institute Press, 2012. 320 p.
2. Tuchman B. The Zimmermann Telegram. N.Y. : Random House; Reprint edition, 1985. 256 p.
3. Zimmerman Note - Decoded German Text URL : http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Zimmerman_Note_-_Decoded_German_Text (application date 04.11.2017)
4. The Papers of Woodrow Wilson / ed. by A. S. Link. Princeton (N.J.): Princeton Univ. Press. 1979. V. 30. XX, 526 p.
5. Warum trat Amerika in den Krieg? / Von George Herbert Clarke Im Anh.: Präsident Wilsons Botschaft vom 2. April 1917 an d. Kongress u. s. Rede am amerikan. Flaggen-Tag vom 15. Juni 1917. 52 s.
6. Papers relating to the foreign relations of the United States: 1917. Supplement 1. The World War. Washington : Government printing office, 1931. 708 p.
7. Primary Documents - Japan's Reaction to the Zimmermann Telegram, March 1917 URL : http://www.firstworldwar.com/source/zimmermann_terauchi.htm (application date 04.11.2017)
8. Архив полковника Хауза. Избранное: в 2-х т. / [пер. с англ. Н. Котова]. М. : АСТ, 2004. Т. 1. 602 с.
9. Denounce Germany in city's pulpits. *The New York Times*. 1917. 26 March. p. 2
10. Berlin sees a Wilson trick. *The New York Times*. 1917. 6 March. p. 1, 4

Ковальков О. Л.

*Центральноукраїнський державний педагогічний університет
ім. В. Винниченка (м. Кропивницький)*

РАДЯНСЬКІ ВІЙСЬКОВІ РАДНИКИ В РЕСПУБЛІЦІ АФГАНІСТАН В 1989 – 1991 рр.

15 лютого 1989 р. відбулося виведення радянських військ із Республіки Афганістан. Остання війна СРСР, яка тривала понад 9 років і яка мала згубні демографічні, соціально-економічні та військово-політичні наслідки як для Афганістану і самого Радянського Союзу, так і для регіону Центральної Азії та світу в цілому, завершилася. Масштаби цих подій мали наслідком появу значного числа публікацій, найбільш повний огляд яких зробив український вчений А.А. Костиря [12]. Більшість дослідників, котрі зверталися до проблеми політики СРСР щодо Афганістану, завершують її розгляд саме подіями середини лютого 1989 р. Показово, що навіть у спеціалізованих російських дослідженнях з історії радянсько-афганських відносин [17] та зовнішньої політики СРСР на завершальному етапі його історії [14] місця зносинам Радянського Союзу й Афганістану у 1989 – 1991 рр. практично не знайшлося.

Після 15 лютого 1989 р військово-технічна підтримка режиму М. Наджбулли з боку Кремля тривала, а сам Афганістан лишався серед пріоритетних напрямків зовнішньої політики СРСР. Одним із вагомих засобів підтримки кабульського режиму в умовах громадянської війни, яка тривала в РА, був інститут військових радників. Окремі відомості про їх діяльність та керівний склад радницького корпусу містяться в довіднику, укладеному колективом авторів на чолі з В.І. Аблазовим [1], спогадах Головного військового радника Верховного

Головнокомандувача ЗС РА генерала армії М.А. Гарєєва [7], а також в одній із наших попередніх публікацій [11].

Метою цієї розвідки є дослідження чисельності, складу, напрямків та результатів діяльності радянських військових радників в Республіці Афганістан від виведення радянських військ у лютому 1989 р. до припинення військово-технічної підтримки кабульського режиму з боку Москви в кінці 1991 р.

Впродовж майже десятирічної окупації Афганістану радянськими військами інститут радянських цивільних і військових радників був дієвим інструментом збереження життєздатності кабульського режиму. Склад радницького корпусу почав формуватися одразу ж після Квітневого перевороту 1978 р. У 1988 – 1989 рр. кількість радників сягнула максимального числа в майже 9 тис., з посеред яких понад 1 тис. були військовими фахівцями [11, с. 141]. Радники працювали в усіх урядових і партійних структурах, перебували в Царандої, ХАДі, а також в усіх військових підрозділах ЗС Афганістану від батальйону включно. Саме радянські військові радники відповідали за планування й здійснення усіх військових операцій, в яких спільно з частинами ОКРВ брали участь урядові афганські війська.

Останній головнокомандувач ОКРВ генерал Б. Громов 15 лютого 1989 р. заявив, що за його спиною не залишилося жодного радянського солдата. Наступного дня “Правда” офіційно підтвердила ці слова [9]. На початку вересня заступник начальника управління інформацією МЗС СРСР В.П. Перфільєв запевнив, що «жодних радянських військових радників в Афганістані немає» [3]. Проте раніше перший заступник Міністра закордонних справ СРСР О.О. Бессмертних в інтерв'ю, присвяченому виведенню ОКРВ з РА, говорив: «У Кабулі залишилася незначна кількість радників, з військовими включно. Однак вони перебувають не при афганських військах, а при уряді РА. Йдеться про незначне число фахівців» [16, с. 29]. Останні слова підтверджує рішення Політбюро ЦК КПРС від 15 квітня 1989 р. про схвалення висловлених Радою Міністрів пропозицій про встановлення підвищених посадових окладів, винагород і пільг радянським спеціалістам, які відряджаються до РА [2, с. 203].

Щодо кількості радянських радників та інших фахівців в РА у 1989 – 1991 рр., то свідчення в джерелах різняться. М.А. Гарєєв писав про 20 – 25 радників в усіх відомствах [7]. Тодішній Головнокомандувач Сухопутними силами генерал армії В.І. Варенніков говорив про цифру “в межах трьох десятків осіб” [3, с. 11]. А.Б. Грішнов писав про близько 150 радянських представників, не рахуючи десантників і зв'язківців, розміщених на території радянського посольства [8]. І. Черняк, посилаючись на американські джерела, називав число від 300 до 500 радників [13, с. 54]. На нашу думку, цифри, озвучені Гарєєвим і Варенніковим, є заниженими. Зважаючи на свідчення військового перекладача О. Каменєва, що у вересні 1991 р. апарат радників по лінії КДБ було скорочено з 120 до 20 осіб, а Головного військового радника – до 12 осіб [10, с. 18], то і цифра в 150 радників також виглядає замалою. Ми схильні вважати, що більш адекватними є дані, озвучені А. Грішновим.

Очоловав радницький корпус в РА Головний військовий радник Верховного Головнокомандувача ЗС РА генерал армії М.А. Гарєєв. Ця посада була створена

на особисте прохання Президента М. Наджибулли, і її не було до виведення ОКРВ з РА. Військовим аташе СРСР в РА впродовж 1989 – 1991 рр. був полковник А.Є. Чижиков. Головними військовими радниками почергово були генерал-полковник Б.П. Шеїн, генерал армії М.Ф. Грачов, генерал-лейтенант Б.С. Перфільєв. Представництво КДБ СРСР очолювали генерал-майори В.П. Зайцев і В.А. Ревін. Головним радником по лінії МВС був генерал-лейтенант міліції Г.А. Алексєєв [1, с. 31 – 33].

Наявність представницького радницького корпусу в силових відомствах РА в 1989 – 1991 рр. була зумовлена декількома обставинами. Першою була громадянська війна, яка і після виведення ОКРВ тривала в Афганістані. Підтримка в ній кабульського режиму з боку Москви лишалася стрижнем радянської політики щодо Афганістану в ці роки. Іншим фактором стали масовані поставки озброєння і військової техніки, в тому числі й високотехнологічної, з СРСР до РА. Номенклатура таких поставок, окрім звичайного озброєння, містила літаки Су-22 і МіГ-21, протитанкові ракетні комплекси “Метис” і “Штурм”, переносні зенітно-ракетні комплекси “Стріла-2”, реактивні системи залпового вогню “Смерч”, тактичні ракетні комплекси “Луна-М” тощо [2, сс. 202, 205, 207, 211; 5; 6; 15].

Слід визнати, що діяльність радянських військових радників в РА була доволі ефективною. В кількох великих битвах (як то було під Джелалабадом навесні 1989 р.) урядові війська домоглися успіху. Лише після припинення радянських поставок зброї і згорання радницького корпусу восени 1991 р. перевагу в громадянській війні в РА перехопила опозиція. Сам же кабульський режим зміг навіть пережити СРСР, у чому також була заслуга радянських військових радників.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Аблазов В.И. Афганская арена. Дипломаты и полководцы / В.И. Аблазов, И.В. Аблазов, К.В. Аблазов. – К., 2012. – 768 с.
2. Архивы Кремля и Старой площади. Документы по “делу КПСС”. Аннотированный справочник документов, представленных в Конституционный суд Российской Федерации по “делу КПСС” / Сост. И.И. Кудрявцев; Под ред. В.П. Козлова. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 1995. – 326 с.
3. Афганистан. Не по прогнозам оппозиции. Беседа с генералом армии В.И. Варенниковым // Новое время. – 1989. – №13. – С. 10 – 13.
4. В пресс-центре МИД СССР // Правда. – 2 сентября 1989 г. – С. 5.
5. Выписка из протокола №149 заседания Политбюро ЦК КПСС от 12 марта 1989 года. // Электронный Архив Национальной безопасности Университета Дж. Вашингтона. Афганистан (далі – Архив НБУ...). [Електронний ресурс]: Режим доступу: https://nsarchive2.gwu.edu/rus/text_files/Afganistan/1989.03.12%20СС%20on%20Afgn.pdf. – Дата звернення: 12. 03. 2020.
6. Выписка из протокола №159 заседания Политбюро ЦК КПСС от 19 мая 1989 года. // Архив НБУ... [Електронний ресурс]: Режим доступу: https://nsarchive2.gwu.edu/rus/text_files/Afganistan/1989.05.19%20СС%20on%20Afgn.pdf. – Дата звернення: 12. 03. 2020.
7. Гареев М.А. Моя последняя война (Афганистан без советских войск). – М., 1996. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://militera.lib.ru/memo/russian/gareev_ma/index.html. – Дата звернення: 12. 03. 2020.
8. Грешнов А.Б. Афганистан: заложники времени. – М., 2006. [Електронний ресурс]: Режим доступу:

http://www.artofwar.net.ru/profiles/greshnov_andrei_b/view_book/afganistan_zalojniki_vremeni. – Дата звернення: 12.03.2020.

9. Заявление советского правительства // Правда. – 16 февраля 1989 г. – С. 1.
10. Каменев А. Закат апрельской революции // Солдат удачи. – 2002. – №5. – С. 16 – 20.
11. Ковальков О.Л. Інститут радянських радників у Демократичній республіці Афганістан // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Історія та археологія. – Дніпро, 2017. – Т. 25. №1. – С. 139 – 148.
12. Костыря А.А. Историография, источниковедение, библиография спецоперации СССР в Афганистане (1979 – 1989 гг.). – Донецк: ООО “ИПП “Промінь”, 2009. – 600 с.
13. Неизвестная война / Сост. И.А. Черняк. – М.: Издательство “Правда”, 1990. – 64 с..
14. Полюнов М.Ф. Внешняя политика Горбачева. 1985 – 1991 гг. – СПб.: Алетейя, 2015. – 502 с.
15. Постановление ЦК КПСС о поставке Республике Афганистан тактического ракетного комплекса 9К52 (“Луна-М”). – 10 июля 1989 г. // Архив... [Електронний ресурс]: Режим доступу: https://nsarchive2.gwu.edu/rus/text_files/Afganistan/1989.07.10%20СС%20on%20Afgh.pdf. – Дата звернення: 12. 03. 2020.
16. Пресс-конференция первого заместителя Министра Иностраных Дел СССР А.А. Бессмертных и заместителя Министра Обороны СССР генерала армии В.И. Варенникова в связи с завершением вывода советских войск из Афганистана // Вестник Министерства Иностраных Дел СССР. – 1989 – №5 (39). – С. 28 – 31.
17. Топорков В.М. Афганистан: советский фактор в истоках кризиса. – Чебоксары: ЦНС “Интерактив плюс”, 2014. – 319 с.

Космина В. Г.

Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського (м. Київ)

«РОЗХИТАНИЙ СВІТ» І УКРАЇНА

Сьогодні серед істориків і політологів поширена думка, що справжня незалежність і здатність самостійно визначати свій зовнішньополітичний курс прийшли до України не в 1991, а лише в 2014 р. – як наслідок Революції гідності й остаточного розриву з Москвою. Не будемо спеціально зважувати, наскільки виправданим є таке твердження чи наскільки успішно Україна скористалась із нових можливостей. Звернемо увагу на те, що сам світ, у якому Україна змушена прокладати свій шлях, суттєво змінився порівняно не тільки з минулими епохами, а й із початком 1990-х років. Відомий американський політолог і дипломат Річард Хаас характеризує його як «Розхитаний світ» («A World in disarray»). Книга під такою назвою побачила світ у 2017 р., а в Україні видана у 2019 р.

Як відомо, основи світового порядку, заснованого на визнанні національного суверенітету, а отже, і принципів міжнародного права, було закладено ще в середині XVII ст. з установами Вестфальської системи міжнародних відносин. Він стосувався країн власне лише Західної (на той час – ще західноєвропейської) цивілізації. Україна самостійним його суб’єктом, звісно, бути не могла, хоча за сприятливого перебігу міжнародних подій із часом могла б до нього долучитися.

На наступному етапі, в рамках Віденської системи міжнародних відносин, порядок характеризується вже (багато)полярністю, коли провідну роль у регулюванні цих відносин відіграють Великі Держави. Цей порядок набуває деяких рис світового, адже, по-перше, він включає незахідну державу – Росію, а в

ряді питань і Османську імперію, а, по-друге, Великі Держави перетворили цілі регіони світу у власні колонії. Щоправда, взаємні комунікації цих держав відбувались у єдиному смисловому медіумі, породженому європейською культурою. Україна й тут не була суб'єктом, проте на українцях, що проживали в різних Великих Державах, прямо відбивались взаємини між останніми, як і весь міжнародний порядок, а деякі з них набували й досвіду творіння цього порядку.

Цей досвід став у нагоді, коли вказаний порядок вибухнув світовою війною, а потім на уламках ряду названих держав-імперій стали виникати нові незалежні держави. Новий формат світового порядку, Версальський, знов-таки творили Великі Держави, але тільки ті, що вийшли переможцями у війні. Вони й визначали нові кордони в Європі і світі. Щоправда, незалежній українській державі тут пощастило менше, ніж сусідам. Вона не здобула належної міжнародної підтримки, а власних сил виявилось замало для відстоювання суверенітету. Її територія знову була розділена, але принаймні в СРСР Україна отримала деякі формальні атрибути державності.

Версальський (Версальсько-Вашингтонський) «світовий порядок» залишався таким же багатополярним, хоча Великі Держави обіцяли захищати інтереси й малих держав, а створена для цього Ліга Націй включала незалежні держави з різних регіонів світу. Побудований же переможцями переважно в своїх інтересах, цей порядок теж обернувся світовою війною, коли переможені та «обділені» вдалися до реваншу. Спроби українців у ході війни проголосити незалежність були придушені, водночас українські землі здебільшого були приєднані до Української РСР, а сама вона навіть отримала формальний статус країни-засновниці ООН.

У повоєнній, Ялтинсько-Потсдамській, системі міжнародних відносин вплив на світові процеси виявився поділений між двома військово-політичними силами (полюсами), представленими передусім США й СРСР та їх союзниками. Швидко зростало число незалежних країн, що належали до різних культур і цивілізацій. Проте їхні цивілізаційні відмінності відходили на другий план на тлі протистояння двох ідеологій (лібералізму і державного соціалізму) і двох силових полюсів. У цьому біполярному світі Україна (українці) була долучена до міжнародних справ опосередковано і двояко: через нарощування військово-промислового, економічного, науково-технічного тощо потенціалу СРСР, а з іншого боку – через послаблення тоталітарного режиму викривальною діяльністю дисидентських об'єднань усередині країни та української діаспори ззовні.

Нездатність комуністичного режиму успішно конкурувати з Заходом, особливо в царині економіки і технологій, призвела до його падіння, розпаду СРСР і зникнення всього «соціалістичного табору». Україна проголосила незалежність. Наявні матеріально-технічні і людські ресурси начебто обіцяли успішний економічний розвиток країни. Однак застаріла структура господарства, що фактично було лише уламком (сировинним) союзної економіки, зношеність виробничих фондів, брак коштів, досвіду, а часто й політичної волі, загальмували процеси соціальної й економічної модернізації країни й перетворення її на впливового міжнародного гравця.

Водночас і світовий порядок несподівано став «однополярним». У 1991 році зникнення СРСР і ОВД зруйнувало вже відносно усталену архітектуру міжнародних взаємин зі своєю структурою стримувань. Тепер у багатьох регіонах виник вакуум впливів, цілі країни, організації, рухи опинилися без традиційної підтримки і зв'язків. Розпочалася їхня вимушена переорієнтація на «переможця», яким виявились США, а в ширшому розумінні – Захід. Відповідні режими відмовлялись від орієнтації на «марксизм-ленінізм» і або пробували загравати з лібералізмом, або звертались до етнічних традицій. Самі колишні члени ОВД і навіть колишні республіки СРСР взяли курс на вступ у НАТО і ЄС. Набула популярності концепція Ф.Фукуями про торжество ліберальної демократії і «кінець історії».

Але вже доволі скоро стало з'ясовуватися, що регулювати й координувати світові процеси з одного центру сили, навіть якщо це могутні США, буде надважко фізично, надзатратно економічно (державний борг США вже став астрономічним), надскладно ідеологічно. Частка США у світовій економіці помітно скорочувалась. У 2008 р. вже згаданий Р.Хаас обґрунтував, а в нових працях розвинув тезу, що «момент однополярності» в зовнішній політиці США, який мав місце після холодної війни і розпаду СРСР, закінчився. Йому на зміну приходить «доба неполярності» («nonpolarity»), або «доба безполярного світу». Неполярність – це ситуація розподіленої влади і впливу.

Р.Хаас вважає помилковою концепцію, що світ, у якому ми живемо, є чи стає багатополярним. У багатополярному світі домінують кілька держав і сьогодні начебто можна знайти 5-6 таких більш впливових серед них. Але насправді, особливо серед регіональних держав, достатньо потужних центрів сили можна назвати десятки. І їхня вага зростає. Крім того, збільшується роль міжурядових і неурядових організацій, транснаціональних корпорацій, громадських рухів, а останнім часом – різних терористичних угруповань тощо. Контролювати загалом їхні дії на світовій арені не під силу ні одній державі, ні кільком. Зокрема, не вдається подолати конфлікти, що виникають між країнами, що належать до різних цивілізацій. Багато з них палають десятиліттями.

Та якщо в умовах неполярного світу немає центру (або центрів) сили, спроможного «навести лад» на планеті, закликавши до порядку міжнародних правопорушників, то як же можна підтримувати сам світовий порядок? Лише на основі мультилатералізму, коли самі міжнародні актори (державні чи недержавні) беруть на себе відповідні суверенні зобов'язання і їх дотримуються, зокрема й під тиском світової спільноти. Але тоді якщо дієвий механізм такого зовнішнього впливу не сформовано, то логічно настають анархія і безлад. Сьогодні ми в певному сенсі й переживаємо прояви такого безладу в міжнародних відносинах.

Це і є той «розхитаний світ», про який пише Р.Хаас. Його обриси проявилися, коли самі Сполучені Штати за президентства Д.Трампа почали відмовлятися від лідерських позицій у світі, а в своїй глобальній політиці перейшли від мультилатералізму до білатералізму і від інтернаціоналізму до імперіалізму, переглянувши свою участь у багатосторонніх договорах. У цьому ж руслі – Брексіт, російська агресія проти України тощо. За відсутності визнаних

багатосторонніх механізмів залагодження міжнародних суперечок виникали все нові збройні конфлікти.

Та ще серйознішого удару по існуючому світопорядку у 2020 р. завдала пандемія коронавірусу. З метою протидії їй практично кожна країна почала закривати свої кордони й обмежувати зовнішні та внутрідержавні контакти між людьми. Карантинні заходи вже підірвали міжнародну торгівлю, а боротьба за контроль над постачанням медичного обладнання й матеріалів ускладнила стосунки між країнами. При цьому всім зрозуміло, що подолати пандемію можна лише на основі мультилатералізму і плідної взаємодії всіх країн.

Отже, світ стає ще більш розладнаним і гостро відчуває потребу в глобальному лідерстві. На тлі відмови США від цієї ролі багато експертів «приміряють» її до Китаю, котрий розвивається з вражаючою динамікою, виступає рішучим прихильником глобалізації і ліберального економічного світопорядку. Однак, якщо Захід і конкретно США здавна і доволі послідовно відстоювали політичні й економічні свободи і всередині країн, і в світі, то авторитарний Китай, що належить до іншої цивілізації, прагне вигідно скористатися з переваг ринкових свобод на міжнародній арені, але не допускає свобод у себе. Тому його шанси на світове лідерство невеликі. Очевидно, альтернативи неполярності світу поки що немає.

Україна свого часу мала досвід перебування в орбіті Західної цивілізації. Для неї цілком прийнятною була б однополярна будова світопорядку, та ще й за підтримки США. Але перспективою, очевидно, є доба неполярного світу, де доведеться відповідально прокладати зовнішньополітичний курс, обирати надійних союзників і союзи, створювати сприятливу міжнародну атмосферу для успішного розв'язання дуже складних завдань економічного, технологічного, соціального, культурного розвитку країни. «Розхитаність» світу не є непереборною перешкодою для вироблення вдалої стратегії міжнародного поведіння української держави. Успішне ж подолання пандемічної кризи в країні має посилити впевненість у тому, що й інші проблеми вдасться подолати.

Крисак К. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІДЕОЛОГІЧНИЙ ФАКТОР В АРАБСЬКОМУ СВІТІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX ст.

Існує декілька великих визначень поняття «націоналізм». Але для характеристики інтеграційних процесів більше підходить визначення Е. Геллнера, в якому націоналізм розглядається переважно як політичний принцип, суть якого полягає в тому, що політична і національна одиниці повинні співпадати. Політична одиниця в даному випадку представляє державу, національну – народ. Неспівпадіння цих одиниць викликає в народі націоналістичні почуття. У своїй чергу, це почуття дає поштовх до виникнення націоналістичного руху, який досягає співпадіння між політичною та національною одиницями [1, с. 23]. Тобто, націоналізм — ідеологія і напрямок політики, базовим принципом яких є теза про

цінність нації як найвищої форми суспільної єдності та її первинності в державотворчому процесі. «Нація» ж не є теоретичною моделлю, породженою політичною філософією. Це продукт специфічного історичного досвіду, тому простої національної ідеології не достатньо, щоб створити націю [4, с. 83-86].

Ідеї націоналізму в Арабському регіоні дуже тісно взаємопов'язані з ідеями мусульманської умми. Будучи домінуючою релігією, іслам відіграє найважливішу роль в державному і громадському укладі арабських країн.

Над такими поняттями, як «нація» і «арабська батьківщина» почали міркувати в середовищі інтелектуалів Єгипту і району Леванту в ХІХ столітті. Спочатку арабський націоналізм отримав розвиток в межах окремо взятих держав. Так званий «локальний націоналізм» підносив націю певної держави вище інших. Наприклад, єгипетські націоналісти цього періоду закликали до консолідації суспільства в межах своєї країни, на основі «пан-єгипетського» націоналізму, ототожнюючи себе з нащадками древніх єгиптян. Але цей етап показав відсутність будь-якої чітко розробленої теорії арабського націоналізму.

Розвиток складної теорії арабського націоналізму знаменує собою другий етап, характерний для націоналістичної думки в цей період. Розпад Османської імперії, яка була оплотом підтримки ісламських традицій в релігійному, політичному і культурному відношеннях, лише зміцнив націоналістичні почуття. З розпадом Османської імперії після Першої світової війни помітна частина арабських країн була поділена між Французькою і Британською імперіями. Під час тривалого перебування під владою османів, а потім – під контролем європейських держав в свідомості арабських народів формувалася і зміцнювалася ідея про необхідність набуття незалежності для своїх країн [2, с. 14-16].

Кожна арабська держава намагалася боротися з колоніальною владою самостійно. В період османського панування країни Арабського регіону знаходилися під єдиною владою. Після поділу регіону між Францією і Англією у арабських країн не сформувався образ єдиного спільного ворога – в значній мірі в силу того, що метрополії різним чином поводитися з підконтрольними їм державами і народами. До того ж комунікація між колоніальними і напівколоніальними країнами була слабкою [5, с. 23-24].

У свою чергу, після Другої світової війни посилювалися об'єднавчі настрої. Новим фактором, який зміцнив ці настрої, стало утворення держави Ізраїль, яке обмежило в правах арабське населення Палестини. Зміцнення позицій сіонізму було усвідомлено арабськими державами як суттєва загроза вже після першої поразки в Арабо-ізраїльській війні 1948 р. Ці фактори сприяли піднесенню арабського націоналізму.

Арабський націоналізм включає в себе наступні компоненти: мова, географія, іслам.

Проблема в дискурсі про арабський націоналізм полягає в тому, щоб вирішити, кого можна вважати «арабом». Існують різні визначення цього терміна. Дж. Антоніус вважає, що «араб» – це той, чий манери і традиції були сформовані в арабській формі, навіть якщо він має неарабське походження і, найголовніше, чия рідна мова – арабська. Термін застосовується як до християн, так і мусульман та інших віросповідань, причому головним критерієм є не ісламізація, а ступінь

арабізації [5, с. 20]. Саті аль-Хусрев, один з видатних теоретиків арабського націоналізму, вважає, кожен, хто говорить арабською мовою, є арабом («лінгвістичний націоналізм»). Арабські націоналісти, як правило, відкидали релігію як основний елемент політичної ідентичності і виступали за єдність арабів незалежно від їх релігійних уподобань [5, с. 21].

Одним з найбільш успішних проектів, реалізованих в цей період в рамках руху арабського націоналізму, був нассеризм. Єгипетські націоналісти на чолі з лідером революції Гамаль Абдель Нассером (1918-1970) перетворилися в «локомотив» арабського опору імперіалізму. Нарівні з націоналістичними ідеями отримували своє закріплення ідеї арабського соціалізму. У нассериському варіанті останній виявився складовою частиною арабської національної ідеї.

Згідно Нассеру, спільність перспектив розвитку арабського націоналізму і арабського соціалізму полягала в тому, що остаточне об'єднання всіх арабських народів неможливо при капіталізмі, але стане можливим при соціалізмі, який є найпотужнішим інтегруючим компонентом в досягненні Єгиптом лідерських позицій в регіоні.

Необхідно відзначити, що націоналістичний рух в Єгипті був світським. Однак для того, аби сенс націоналістичних ідей був більш зрозумілий більшості мусульманського населення країни, реалізацію концепцій арабського націоналізму і соціалізму довелося здійснювати шляхом апелювання до коранічних традицій. В ідеологічній концепції соціалізм намагалися поєднати з ісламською ідеєю про справедливий поділ багатств. Націоналізм трактували як опору на кровноспоріднених зв'язках, що склалися в епоху Омейядів [3, с. 152].

Теоретики арабського націоналізму, такі як М. Афляк, С. А. Бітар і З. Арсуз, поклали початок утворенню партії Баас, яка в свою чергу розвинула ідеологію загальноарабської націоналізму – пан-арабізму. Партія Арабського соціалістичного відродження (ПАСВ), більш відома як Баас, була створена 7 квітня 1947 року.

Пан-арабізм – це романтична концепція, яка була ритуальною, але обов'язковою доктриною в більшості арабських держав. Пан-арабізм був корисною концепцією тому, що від допомагав світській еліті побудувати мости до традиційних і релігійних мас. На відміну від панісламізму, пан-арабізм є світським і націоналістичним, багато видатних пан-арабістів, на кшталт Афляка не були мусульманами [5, с. 18-19].

Особливого успіху пан-арабізм досяг в Сирії і зовсім не випадково. Дійсно, консолідація багатоконфесійного сирійського суспільства на основі релігійної ідеології була вкрай проблематичною. Спроба такого об'єднання на базі ісламської ідеології залишала б «за бортом» дуже значну частина сирійського суспільства – перш за все алавітів, християн і друзів, представників яких було до того ж особливо багато в рядах сирійської еліти.

Саме баасиський неконфесійний націоналізм (пан-арабізм) став головним ідеологічним стрижнем консолідації суспільства і зміцнення регіональних позицій Сирії після баасиського перевороту 1963 році, а в Іраку – після повалення королівського режиму в 1958 році [4, с. 61-65].

Мартін Крамер був один з перших фахівців, які почали використовувати термін «політичний іслам» в 1980 році. У 2003 році він заявив, що політичний іслам також можна розглядати як тавтологію, тому що ніде в мусульманському світі релігія не відділена від політики.

Політичний іслам також пройшов декілька етапів свого формування. До XIX ст. в ісламському суспільстві був поширений традиційний іслам, який в силу замкненості мусульманських общин не був присутнім на політичній арені. В 2 пол. XIX ст. мусульманська інтелігенція вбачала в Заході символ розвитку і цивілізації. Вони підкреслювали значення ісламу в соціально-політичному житті, але при цьому мова йшла про адаптацію західних моделей в мусульманське суспільство [4, с. 129-132].

Друга світова війна з її наслідками, розподіл світу на Східний та Західний блоки, створення Ізраїлю на території Палестини і розпад деяких прозахідних режимів в ісламських країнах посилили протистояння з Заходом. На цьому етапі ісламські ідеологи негативно сприймали марксистські та ліберальні ідеї, тому почався пошук ісламської альтернативи. В 1964 році єгипетським ідеологом ісламізму Саїдом Кутбом було написано книгу «Віхи на шляху», в якій він міркував про те, що іслам має свою модель державного правління. Базова ідея полягала в тому, що уряд має відповідати ісламським принципам [4, с. 158-162].

В 1924 році Кемаль Ататюрк ліквідував халіфат і цим порвав тисячолітній зв'язок ісламу з ісламською державою. Саме тому почалися пошуки створення ісламського уряду та реалізація ісламських законів. Це було здійснено в Ірані в 1979 році шляхом скидання шахського режиму. На фоні закінчення Холодної війни політичний іслам став міжнародною ідеєю. Цьому сприяли різноманітні фактори: розпад Радянського союзу і, як наслідок, посилення джихадистських угруповань в Афганістані; війна в Перській затоці і агресія саддамовського Іраку проти Кувейту в 1991 році; провал перемир'я між арабськими країнами і Ізраїлем, підтримка Ізраїлю зі сторони Заходу, що призвело до поширення радикальних рухів в Палестині і Європі; а також нова революція в сфері засобів комунікації та технологій, що дозволила швидше поширювати ідеї політичного ісламу.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Геллнер Э. Нации и национализм / пер. с англ.; ред. и послесл. И. И. Крупника. Москва : Прогресс, 1991. 794 с.
2. Dawisha A. Arab nationalism in the twentieth century. Princeton University Press, 2016. 360 p.
3. Fawaz A. G. Making the Arab World. Princeton University Press, 2018. 483 p.
4. Lahouari A. Radical arab nationalism and political islam. Georgetown University Press, 2017. 275 p.
5. Tawfic E. F. Pan-Arabism and Arab Nationalism. Westview Press, 1987. 208 p.

Лобода Д. О.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ДИПЛОМАТІЯ «НА КРИЛАХ»: ПІДГОТОВКА ДО ОПЕРАЦІЇ «ФРЕНТІК» НА ПОЛТАВЩИНІ

Сьогодні употужнилося регіональне студіювання історії війни 1939 – 1945 років. Нові дослідження дали змогу «вималювати картину» війни, яку бачили її

пересічні учасники, спостережники, міста і села, ареною якої вони були. У краєзнавчому контексті Полтавщина стала не просто ареною кількадесят бойових операцій, а і «сценою», де неодноразово «виступали» її головні герої в прямому й переносному розумінні. Серед тих подій трагедія армії Кирпоноса в Шумейковому урочищі, візит Адольфа Гітлера в Полтаву в 1942 році для вирішення долі Сталінграду та, наостанок, спільна радянсько-американська військова операція «Френтік».

Минулого року відзначилося 75-ліття з початку цієї операції на Полтавщині. Військово-повітряна операція, суть якої полягала в човниковому бомбардуванні німецьких військово-промислових об'єктів з використанням авіабаз в Британії, Італії та СРСР, була хоч і відомим фактом в історії війни, проте ще залишається малодослідженою [7].

«Френтік» залишається непоміченим, коли говорять про радянсько-американське співробітництво в роки війни, про нього не говорять, як про операцію, що стала першою зустрічю американського і радянського солдата на суші, відтермінуючи це до події «Зустрічі на Ельбі» [5]. У загальноукраїнському контексті про цю операцію не говорять як про таку, в ході якої вперше на території сучасної України з'явилася справжня бойова частина американських збройних сил.

Сьогодні ж Україна також опинилася в стані війни, проте фронт тепер не на Заході, а на Сході. Ми прагнемо миру, а не війни, але ми потребуємо допомоги, досвід в організації якої може бути запозиченим в тому числі й з подій минулої операції «Френтік». У становищі потенційної агресії з боку східного сусіда необхідно мати не менш потенційні можливості для відбиття атаки засобами дальньої і стратегічної авіації, якою Україна наразі не володіє [10]. Полтавщина, її військові аеродроми у разі відновлення і посилення боєздатності можуть стати надійним повітряним щитом не лише для України, а і Європи загалом. Однак все це можливо за умови дослідження бойового і дипломатичного досвіду минулої вісім десятиліть тому війни.

У пропонованій статті ми робимо спробу коротко відновити хронологію подій, що передували розгортанню операції «Френтік», а також чинники та доктрини, що зумовили її необхідність.

Варто наголосити, що наприкінці 1943 року Європа ще знаходилася у невизначеному стані. Хоч війська Німеччини вже зазнали декількох стратегічних поразок спочатку в Африці, а потім під Сталінградом та в Італії, її позиції залишалися міцними. Відсутність другого фронту уповільнювала знищення Третього Рейху, перетворюючи потуги Радянського Союзу по знищенню у постійні гори трупів і ріки крові. Водночас, США майже наодинці вели боротьбу проти японців на Тихоокеанському театрі бойових дій. СРСР не вступило у війну проти Японської імперії, побоюючись відкриття другого фронту проти нього самого зі Сходу. Так, американська сторона ще у грудні 1942 року зробила спробу умовити радянську сторону дати дозвіл на розміщення важких бомбардувальників на авіабазах Сибіру з метою ефективного бомбардування Японії, проте Москва відповіла чіткою відмовою [4].

Справа в тому, що американці вже давно мали розроблену і відшліфовану доктрину стратегічних авіабомбардувань. У 1920 – 1930-х роках, натхненники цієї доктрини, генерали Джуліо Дуе і Вільям Мітчелл, писали, що майбутні війни вестимуть армади літаків, за штурвали яких сяде «особливий клас» пілотів на кшталт закованих у броню лицарів Середньовіччя [1, с. 148]. Наприкінці 30-х ентузіасти повітроплавства ВПС США розробили теорію «промислових мереж», за якою держава сучасності нездатна вижити в умовах тотального знищення окремих елементів власної індустріальної бази. Тому необхідні були чисельні з'єднання важких бомбардувальників, які б у щільному бойовому порядку і на великих висотах безкаррано ліквідували цивільні й промислові вузли країни-ворога [2, с. 54].

На виконання такої стратегії, що на державному рівні отримала статус доктрини, американськими зброярами в 1930-х роках було сконструйовано перші зразки літаків, яким доля пророкувала стати учасниками човникових бомбардувань Німеччини в ході операції «Френтік». Ними стали Боїнг В-17 «Летюча фортеця» і В-24 «Ліберейтор».

Уже в ході війни доктрина була модифікована і отримала назву «AWPD-I», за якою було визначено 154 життєво важливих центрів Німеччини, знищення яких змусило б як не нацистське керівництво, так населення піти на капітуляцію перед країнами антигітлерівської коаліції [3, с. 399]. У той же час, виконання цієї доктрини ускладнювалося відчайдушним опором сил Люфтваффе, високою концентрацією німецьких винищувачів на західному напрямі та, як наслідок, великими втратами бомбардувальників союзниками. Нічні бомбардування і супровід новітніми винищувачами Р-51 «Мустанг» полегшили ситуацію, проте проблема залишалася. Американці вирішили вдаватися до хитрощів, і аби заплутати німців, у серпні 1943 року вперше вдалися до тактики човникових бомбардувань, використовуючи авіабази Британії, Північної Африки та Італії. Це уможливило проникнення літаків якомога глибше в тил ворога, тож командувач ВПС США генерал Арнолд звернувся до Об'єднаного комітету начальників штабів союзників з пропозицією попросити СРСР надати власні авіабази для удосконалення і форсування наскрізних бомбардувань. Завдяки цьому вся територія Європи, окупована Вермахтом, ставала б досяжною для бомбардувань з повітря. Окрім того, це б і розпорошило винищувачі Люфтваффе на різних фронтах, тобто зробило б їх більш уразливими, а бомбардування американців – безпечнішим. Американці також бажали показати східному союзнику, що вони хочуть допомогти Радянському Союзу, навіть не відкриваючи другий фронт, зміцнити міждержавні відносини і полегшити роздратованість Москви відсутністю висадки у Франції [6, с. 42].

Тож у листопаді 1943 року відбулася Московська конференція країн-учасниць антигітлерівської коаліції, на одному із засідань якої американці запропонували з метою пришвидшення розгрому країн Осі просити радянську сторону надати свої авіабази, на яких би літаки змогли поповнювати запаси палива, боєприпасів, виконувати ремонт, обмінюватися метеорологічними даними тощо. В. Молотов, нарком закордонних справ СРСР, позитивно відгукнувся на цю пропозицію та зазначив, що радянські представники невдовзі зустрінуться з

генералом Діном і Ванденбергом (ВПС США) для розробки плану реалізації дій [8, с. 421, 422].

Утім, імплементацію цього було відтерміновано, що можна побачити з Тегеранської конференції кінця листопада 1943 року, коли Президент США Ф. Рузвельт був вимушений нагадати Й. Сталіну про попередні домовленості [8, с. 446, 447]. До цього питання повернулися лише в грудні 1943 р. у бесіді В. Молотова з послом США в СРСР У. Гарріманом. У ній мова йшла про необхідність узгодити такі дії з ВПС СРСР [9, с. 16, 17]. Вочевидь, країна рад гальмувала дану акцію, адже посол Гарріман буде змушений просити про особисту зустріч з Й. Сталіним, яка відбудеться вже 2 лютого 1944 року. Ізольованість комуністичної держави завжди була запорукою стабільності всередині суспільства, тож поява «американського чоботу» на радянській землі сприймалася неоднозначно. Однак Й. Сталін дав згоду на проведення операції: було обумовлено кількість важкої авіації ВПС США (150-200 літаків «В17» та «Ліберейтор»), першопочаткове місце дислокації (Великі Луки), необхідність належного маскування, харчування, квартирування і забезпечення перекладачами військовослужбовців [9, с. 18].

Через три дні, 5 лютого, відбулася робоча нарада між генералом Діном, з американської сторони, і маршалом авіації Новіковим, генерал-полковником авіації Нікітіним, генерал-майором Славіним, з радянської. У ході з'ясування обставин майбутньої операції, Дін підкреслив, що найбільш вигідним розташуванням авіації може стати південь СРСР. Новіков зазначив, що оскільки окремі регіони УРСР були ще досить нещодавно деокуповані від нацистів і авіабази там знищені, на півдні єдиним можливим варіантом є Полтавський авіавузел. Окрім того, було обговорено й інші технічні деталі операції. Було домовлено про перебування на території СРСР 600 американських спеціалістів, що обслуговували б авіабазу, для них було спрощено візову реєстрацію [9, с. 26, 27]. Американські військовослужбовці повинні були прибути літаками та залізницею з Тегерану до Полтави, а командувачем авіаз'єднання було призначено полковника ВПС США Гріффіта [9, с. 53, 54]. При цьому керування транспортними літаками повинні були здійснювати радянські льотчики [9, с. 69, 70].

Розпочалася нова фаза підготовки до зустрічі і облаштування військової бази американців в Україні безпосередньо на місці – в Полтавському авіаційному вузлі. Потрібно було ще багато зробити, перш ніж перший літак американських ВПС доторкнеться своїм шасі полтавської землі, про що буде йти мова у наступному розділі.

Таким чином, військові й операції, що буде надано кодової назви «Френтік» (від англійського – скажений, несамовитий), передували тривалий переговорний процес, який з опасінням вела радянська сторона, в той час як американська переслідувала як військові, так і політико-дипломатичні цілі, як то декларація намагання вести війну до переможного кінця спільно, використовуючи усі доступні шляхи, навіть не маючи можливості відкрити другий фронт на заході. Полтавщина ж за велінням долі було визначена долею як місце, де звичайний американський солдат зустріне з звичайним радянським, місцем, звідки

розпочнеться відлік зіткнення американського і українського світів періоду Другої світової війни.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Джулио Дуэ. Господство в воздухе. Вероятные формы будущей войны. Военная доктрина генерала Дуэ. М: АСТ, 2003. 603 с.
2. Золотарев А.Ю. Теории господства в воздухе: от Дуэ до Уордена. *Научный вестник Воронежского государственного архитектурно-строительного университета. Серия: Социально-гуманитарные науки*. 2017. № 2 (12). С. 50-57.
3. История второй мировой войны 1939–1945 гг.: в 12 томах. Том 2. Накануне войны. М.: Воениздат, 1974. 474 с.
4. Кошкин А. Рузвельт ищет помощи Сталина против Японии. URL: <https://regnum.ru/news/polit/2328992.html/> (дата звернення: 18.10.2019).
5. Красильщик С. Встреча на Эльбе. Воспоминания советских и американских участников Второй мировой войны. М.: Изд-во Агентства печати Новости, 1988. 216 с.
6. Никитин А. “Челночные” операции. *Военно-исторический журнал*. 1975. №11. С.42.
7. Полтава відзначила 75-річчя радянсько-американської бойової операції "Френтік". URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2785057-poltava-svatkue-75ricca-radanskoamerikanskoibojovoi-operacii-frentik.html/> (дата звернення: 13.10.2019)
8. Советско-американские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941—1945: Документы и материалы в 2-х т. Т. 1. 1941-1943. М.: Политиздат, 1984. 510 с.
9. Советско-американские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941—1945: Документы и материалы в 2-х т. Т. 2. 1944-1945. М.: Политиздат, 1984. 575 с.
10. Структура Повітряних Сил ЗС України. URL: <https://www.ukrmilitary.com/p/ukrainian-air-force.html/> (дата звернення: 15.09.2019)

Мальшина К. В.

*Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України*

Волобуєв В.В.

Національний університет «Запорізька політехніка»

УКРАЇНСЬКА ТЕМАТИКА У СЛОВЕНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ПРЕСІ У 1810-1910 рр.

Вперше українське питання було актуалізовано в Австрії на поч. ХІХ ст., після поділу Польщі 1772 р., коли західна Україна потрапила під Австрію, яка стала найбільшим сусідом Росії у Європі. Таким чином, Австрія та Росія розділили між собою українців та поляків. На початку ХІХ ст. Росія була дуже потужним політичним фактором в Європі, що спонукало країни Західної Європи, особливо Австрію, серйозно адаптувати свою політику до російської експансії, і Україна посіла центральне місце у східній політиці західних країн і стала предметом життєвих інтересів. Особливо посилило пильність австрійської політики до України польське повстання (1831 р.), коли тертя між Москвою та Віднем зростали; Австрія була на боці українських вимог, а Росія прагнула придушити будь-які національно-культурної свободної думки.

У цей час, у 1810-30-х рр., серед словенців виникає інтерес до інших католицьких слов'янських національних культур. Цьому сприяло знайомство визначного словенського слов'янознавця, віденського цензора слов'янських

видань Є. Копітара з українським богословом І. Снігурським, [7, с. 116-118] митрополитом М. Левицьким, Й. Лозинським, з діяльністю В. Заславського, І. Срезневського, «Руської трійці». [13, с. 63-64, 66] Ті ознайомили та наблизили Копітара до нагальних проблем України. Словенці вважали українців за природних католиків, які ніколи не були православними. Копітар, з точки зору загальної переваги володіння німецькою мовою по всій Австрійській імперії, вважав українців відкритими до впливів, які виходили з німецького культурного кола. Не менш важливою була інформація про становище уніатської церкви в Україні і ідея, що сама унія захищала її національні інтереси в умовах розколу між західною та православною центрально-східною Україною (що перебувала під Москвою).

Для Копітара суть цієї проблеми полягала в політичному об'єднанні габсбурзьких слов'ян, засобом для чого він вважав об'єднуючу функцію церковнослов'янської мови. Копітар був впевнений, що вона зародилася на півавстрійській території, відкидаючи її болгарське походження. [16, с. 41] Його логіка полягала у тому, що ця мова також керує більшістю слов'янських народів, і тому повинна бути центром усього науково-культурного життя слов'ян. І оскільки кожен з габсбурзьких слов'янських народів пише своєю абеткою, вони повинні створити єдиний алфавіт, який поєднував би в собі західну графічну елегантність з фонетикою кирилиці. У цьому напрямку мали б діяти і українці (і воєводинські серби) й перейти на латиницю [13, с. 66]

У 1850-х рр. інтерес до українських проблем зник, і знову виник у 1890-х. У той час словенський політикум був поділений на три табори - клерикальний (націоналістичний), ліберальний та робітничий (соціалістичний). Як правило, ліберали ставилися до проблем українського національного руху негативно, а клерикали - позитивніше.

Це було пов'язано зі зміною співвідношення сил на міжнаціональній арені. Перші сподівалися, що Росія буде майбутнім союзником католицької Австрії проти протестантської Німеччини, а другі поклалися на "слов'яно-католицьку взаємність", особливо у партнерстві з поляками як представниками "найбільшого слов'янського католицького народу".

На зламі XIX-XX ст. у клерикальній пресі виросла ціла плеяда журналістів, які спеціалізувалися на українській тематиці: Йосип Абрам (огляди літератури, переклади українських народних пісень, поезій, у тому числі Т. Шевченка), Франц Гривець (новини культури), Петер Міклавець (література), Ветрослав Облак (лінгво-історичні новини), Франц Стінгл (біографії діячів науки і культури).

Найбільший доробок у вивченні та популяризації української мови, літератури і культури в Словенії належить словенському письменникові Й. Абраму (1875 — 1938), який був католицького священик і громадський діяч, поет, драматург. Окрім творчої писемності, він багато перекладав, особливо з української. Й. Абрам переклав романтичну поетичну збірку «Кобзар» Тараса Шевченка. [17]

Свою зацікавленість українцями, їхніми традиціями, історією і літературою Абрам придбав ще під час своєї богословської освіти. Там він захопився слов'янською літературою і значною мірою українськими темами. Далі у

люблянській гімназії цьому сприяв професор Янез Євангеліст Крек, велика знакова фігура словенської культури, політики й історії. Від Крека Абрам дістав видану 1888 р. у Львові книжку «Руський співаник», [6] з якої вперше вони й познайомились з українськими народними піснями і творами Шевченка. Сам Крек брав участь у шевченківських святкуваннях, що їх влаштувала студентська молодь у Відні. На вечорах, присвячених Шевченкові, він виступав українською мовою. [15, с. 4]

Як богослов, Абрам почав публікувати вірші та статті у словенських та віденських журналах. У "Батківщині і світі" він почав писати про Україну та поета і живописця Тараса Шевченка. У 1895 р. вийшов його дебют - вірш з характерною назвою «Українець».[9; 12, с. 28] Як знавець української літератури, Абрам досяг широкого визнання, а його твори, у тому числі про Шевченка, удостоїлися перекладів німецькою та українською мовами.

У 1905 р. у клерикальному науково-культурному щомісячнику «Батьківщина і світ» з-під пера Й. Абрама вийшов широкий нарис української історії. [10] Через його посилання у тексті на іноземні історичні книги ми можемо з'ясувати не тільки те, що знали словенці про Україну та її історію, але й звідки вони це знали.

Наприклад, Й.Абрам, коли говорить про гетьмана Мазепу, прямо каже, що цей знаменитий персонаж української історії відомий словенцям з поеми лорда Байрона «Мазерра» у перекладі Й. Весела-Косеського. [10, с. 533; 11] Як відомо, історична інформація, що її навів Байрон, є цілком вигаданою, взята вона з «Історії Карла XII» Вольтера (1731) та спростована ще О. Пушкіним у передмові до його поеми «Полтава». [5, с. 76]

Українські фундаментальні історичні розвідки, що їми користувався Й.Абрам, були видані наприкінці XIX ст. у Відні та більшість у Львові, на Галичині, яка стала осередком українського книжкового видавництва в умовах посилення цензури українськомовних видань у Російській імперії. У них Ю. Пелеш, О. Барвінський, М. Пачовський, Л. Цегельський [1, 4, 8, 13] розбивали москвофільську історіографічну концепцію і доказували окремість історичного розвитку, різниці національно-політичного і культурного шляху українського і російського народів.

Все своє життя Й. Абрам вивчав українську мову, не забував за щоденною працею, деколи припиняв, а з заохоченням та порадами Крека знову брався за читання та переклади. Про Й.Абрама писав український журнал «Всесвіт», в якому В. Гримич [2, 3] характеризував творчість словенського перекладача найбільшого українського поета як надзвичайну. Завдяки активному дослідженню української культури він ще й сьогодні вважається одним із головних ініціаторів словенсько-українських культурних зв'язків. Його читацький вибір може бути показником широкого обігу української національно забарвленої книги серед габсбурзьких слов'ян.

Зацікавленість українською проблематикою тривала до 1908 р., тобто до боснійської кризи, коли всі словенські партії, у тому числі Всесловенська національна партія, почали сприймати чисельно посилену південнослов'янську присутність в Австро-Угорській імперії як найбільш позитивний спосіб вирішення словенського національного питання через австрославизм, або тріалізм (ідея

створення Австро-Угро-Хорватії), тобто коло політичних уподобань словенців зміщується на південь, до хорватів та сербів, а серед західних слов'ян, а з ними і українців, піднімаються власні національно-визвольні рухи. У цей час новини про Україну, про її соціокультурне життя істотно скорочуються і повністю зникають зі сторінок політичної преси після 1910 р.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Барвінський О. Г. Історія України-Руси. У Львові: „Просвіта“, 1904. 47 стор.
2. Гримич В. Від покоління до покоління // Всесвіт. 1978. № 3. С.174 – 179.
3. Гримич В. За кобзареву луною // Всесвіт. 1981. № 3. С.164 – 173; 1983. № 3. С.150 – 157; 1984. № 3. С. 152 – 158.
4. Пачовський М. Сотні роковини народного письменства Руси-України. Памяти Івана Котляревського. У Львові: Під зарядом К. Беднарського, 1898. 64 с.
5. Пушкин А.С. Возражения критикам «Полтавы» // Пушкин А.С. Собрание сочинений в 10 томах. М.: ГИХЛ, 1959—1962. Т. 6. С.76.
6. Руський співаник / уложив Кость Паньківський. Львів: Просвіта, 1888. 288 с.
7. Тершаковець М. Відносини Вартоломея Копітара до галицько-українського письменства // Записки НТШ. 1910. Т. ХСІV. Кн. II. С. 108-120
8. Цегельський Л. Русь-Україна і Московщина. Історична розвідка. Львів: Коштом і заходом товариства «Просвіта», 1901. 92 с.
9. Abram J. Ukrajinec. Štiri pesmi // Dom in svet (Ljubljana). 1895. Št. 21. Str. 662.
10. Abram J. Ukrajinsko vprašanje // Dom in svet (Ljubljana). 1905. Št. 7. Str. 414-423; 472-480; 531-535.
11. Byron G.G. Mazepa Jovan, Hetman ukrajinski dôbe Petra Vélikega / pravlica zgodbe resnične slobodno pel in pomnožil Jovan Koseski. V Ljubljani: J. Blaznik, 1868. 55 str.
12. Čuk S. Jože Abram. Obletnica meseca // Ognjišče. 1995. Št. 2. Str. 27-28.
13. Pelesz J. Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom. 2 vol. Vienna: Mechithariste Buchdruckerei (W. Heinrich), 1878-1880. 658 s.
14. Pogačnik J. Jernej Kopitar in ukrajinsko vprašanje // Jezik in slovstvo. 1980/1981. Št 2. Str. 61-68.
15. Praznik A. Josip Abram — Trentar // Druzina 2008. 3. 08. Str. 3-5.
16. Schnabl B. Koroška deželna ustava 1849 ter njeni izvori in posledice: dokt. dis. Maribor: Univerza v Mariboru, 2016. 701 str.
17. Ševčenko T. G. Kobzar: izbrane pesmi Tarasa Ševčenka z zgodovinskim pregledom Ukrajine in pesnikovim življenjepisom / prevel Jos. Abram. V Ljubljani: Katoliška bukvarna, 1907. 288 str.

Медведєв І. А.

КЗ ТМР «Музейно-виставковий центр «Тростянецький»

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕНСТІ РОЗВИТКУ СОЦІО-КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

В сучасних умовах трансформації держав та відносин між державами для суспільних діячів, науковців, педагогів-практиків стає все більш цікавим історія державних відносин та відносин міжнародних. Досвід свідчить, що держава у порівнянні з народом, нацією або ж етносом може проіснувати досить короткий час. Більше того, коли ми спробуємо здійснити аналіз того, в яких країнах зберігається той чи інший етнос на протязі тривалого часу, ми зможемо певним чином усвідомлювати процеси, що впливають на формування національної свідомості.

10 років тому, філософи та представники соціальних наук попереджували Україну та представників державно-управлінських структур, про те, що країна знаходиться у епіцентрі «міжцивілізаційного вибуху». Мова йде про те, що Україна, як країна знаходиться географічно у тому місці де протидіють і зіштовхуються східна та західна цивілізація. З одного боку Європа та США, як авангард західного типу розвитку; а з іншого, Російська Федерація, Китай та країни Близького Сходу, як уособлення гігантської Східної цивілізації у всьому її різноманітті.

Кожна людина обирає і мову і віру. Звичайно коли має можливість обирати. Разом з тим, наші предки обирають свої життям, буттям, діяльністю наше майбутнє. Так і країна може обирати свій свій шлях, свою боротьбу, свою долю. Мати можливість обирати то вже право – право сильного, та перш за все незалежного (або ж залежного від коренів). Однак, за час життя (людина, народ, нація, країна) можуть трансформувати свої погляди, змінювати своє життя, змінювати шлях та ціль. Візія існування, ідея може виглядати як ідея боротьби або ж як ідея «стояння». Як діяти? Чи діяти взагалі? Змінювати свою землю на краще, чи змінити місце де ти стоїш, живеш, борєся?

Разом з тим своєрідне протистояння заходу та сходу на території сучасної України не є певним чином чимось властивим лише XXI століттю. Це протистояння має певну історичну природу. Знову ж, сама історія, її розвиток та інтерпретація доводить глобальність цього протистояння. Антагонізми між заходом та сходом мають свою еволюцію. Нам же, для того, щоб розуміти як вижити у цьому протистоянні слід більш глибоко вивчати історію власного народу, його сусідів, його союзників, ворогів. Вир історичних подій суттєво впливає не тільки на долю однієї людини, а й на долю цілих цивілізацій.

Усвідомлення свого місця у цьому цивілізаційному протистоянні сьогодні та його порівняння з тими обставинами які склалися 500 або 1000 років тому може дати можливість вберегти себе від помилок у XXI столітті. Історичні постаті впливають на історію, так і особистість має можливість і повинна впливати на хід подій. Соціальне середовище, з погляду на сьогодні «крихне» та мінливе. Але це середовище є для сучасної людини світом, в якому вона живе, існує, діє, творить. Тим більше, в даному випадку слід підкреслити важливість для людини мати можливість розбудовувати свій світ, свої цивілізаційні можливості, кордони.

Протягом XIV століття половина території Київської держави – спочатку Берестейщина, Пінчищина, далі Волинь, Чернігово-Сіверщина, а з 1362 року Київ, потім Полісся – перейшли під владу молоді Литовської держави. Литва поступово засвоювала високу культуру Русі, переймала форми державної організації та державного управління, давню українсько-білоруську мову для діловодства та літератури, православну віру. Приєднання цих земель до Литви відбулося майже без опору, населення прихильно ставилося до литовців, а військові сили Литви давали змогу успішно боротися із Золотою ордою. На певному етапі литовські князі декларували непорушність дотеперішнього ладу, збереження місцевих установ і звичаїв народу, керівне місце руської знаті. Та насправді Литва (як Галицько-Волинське королівство суттєво відрізнялося за своїм ладом від Київської Русі. Вся повнота влади в ній належала монарху –

великому князю Литовському. Князівства у Литві зовсім не мала автономії, як колись, а з часом їх очолили не українські князі, а литовські намісники. Державний лад Великого Литовського Князівства був розвиненим феодалізмом, схожим на західноєвропейський. Система землеволодіння була тісно пов'язана із військовою службою, що давало змогу литовським князям утримувати потужні збройні сили й вільно розпоряджатися всіма матеріальними ресурсами території[2, с.86].

Для нас, у цьому контексті цікавою є битва на р. Ворскла яка відбулася у 1399 році. Що до самої битви, як події то можна стверджувати, що майже ніхто не заперечує її як історичного факту. Разом з тим, дану битву можна саме характеризувати як протистояння західної та східної цивілізації. З одного боку військо Великого князя Литовського Вітовта, з іншого боку військо Золотої орди під проводом Тимур Кутлука та Едигея. Вже погляд на ватажків та учасників цієї грандіозної битви з одного та і іншого боку дає можливість проводити паралелі з ХХІ століттям. Сьогодні як і наприкінці ХІV століття схід та захід сходяться у смертельному двобою на одній і тій же території. Погодьтеся, що Золоту орду можна характеризувати перш за все як складову східної цивілізації. Що до Едигея, яскравого представника знаті кочівників, то його участь у цій битві є виключно важливою. По-перше це стратег, практик управління у військовій та релігійній сферах, досвідчений чиновник та державний діяч, який із військом з Криму у вирішальний час битви на р. Ворсклі виходить на активну політичну арену та змінює хід історичних подій. На початку ХХІ століття напівострів Крим, знов стає стратегічно важливим та цінним у протистоянні цивілізацій (держав, народів).

Разом з тим, портрети учасників цієї битви – яскравих представників східної цивілізації не є таким чітко визначеним та беззаперечним. Ворог Москви, хан Тахтомиш, який спаслив це місто до тла у цій битві виступає на боці об'єданого війська Великого князівства Литовського (тобто з примітивної точки зору на боці західних сил, західної цивілізації). Що це? Реальна деградація східного сприйняття світу в особі однієї історичної постаті, чи просто відчайдушна та безперспективна боротьба за владу? Вигнанець-східняк використовується західними партнерами для посилення власних позицій. І в конкретній битві та й у подальшій історії Тохтамиш як воїн, чиновник, кінець кінцем управитель або ж правитель зазнає цивілізаційної, особистої та скоріш за все історичної поразки.

На наш погляд все залежить від того, як ми визначаємо в даному випадку кордон між заходом та сходом. Якщо сьогодні територія від Смоленську до Далекого сходу розглядається як територія, що є все ж таки «східною» то у серпні 1399 року представники слов'янської еліти у переважній більшості захищали західну цивілізаційну модель.

Знову ж таки, відповідний розподіл ролей та кордонів згодом народжує думки про особливе місце певних територій, народів, країн, етносів, постатей. Розвиток ідеї месіанства інколи нагадує возвеличення ідеї діалектизму. В даному випадку, ми вважаємо важливим усвідомлення людиною, містом, територією, країною, етносом свого місця у цивілізаційному розподілі.

Не можна не стверджувати, що Москва не прагнула визнання на Заході у ХІV столітті. В 1389 році син Дмитра Івановича Донського Василь, під впливом матері

послав до литовського князя Вітовта, який був на той час у вигнанні у Пруссії, сватів-бояр. Він мав намір отримати в дружини дочку Вітовта Софію. До Москви, «з-за моря, від німців» прибула наречена Софія Вітовтовна, яка на той час мешкала разом з батьком далеко від рідної землі. 1 грудня 1390 року було відсвятковане багате весілля [4, с.49; 6, 7].

Коли Вітовт Кейстутович дав згоду на цей шлюб він сподівався на те, що завдяки союзу Литви та Москви він підсилить свої позиції. Але однозначності у цій дії не було, як не було й послідовності у політичних та бвгатоцетричних поглядах Василя та Софії. [4, с.50].

У битві на р. Ворскла 1399 року на боці східної цивілізації виступають представники територій сучасних Литви, Білорусі, України, Російської Федерації, Молдови, Угорщини, Німеччини та інших країн. Їх поєднання у один табір проти східної навали Золотої орди не викликає ні подиву, ні заперечень. Прагнення перш за все захистити цінності національні, релігійні, державні та регіональні, власні спонукає до об'єднання. Знову ж таки, скоріш за все повстає питання чи таке накопичення або ж зібрання різноманітних етнічних груп у одному війську є сильною його стороною. Чи було це військо керованим? І якщо було то наскільки керованим? Що до менеджерського, або ж кібернетичного погляду на дану проблему можна сказати що складні соціальні системи саме є й найбільш складно керованими. Військо Золотої орди, що брало участь у битві на р. Ворсклі все ж таке на відміну від війська під проводом Вітовта має більш просту структурованість та однорідність. Саме це й є однією з причин перемоги війська Золотої орди. За чисельністю воно було менше ніж військо Вітовта. Та це як раз той випадок, коли кількість не перейшла в якість. Отож однорідність, певним чином впливає на керованість. Разом з тим, мова може йти й про керованість соціальної системи (держави, соціума, війська, території) як певної частини цивілізації. Знову ж таки, з позиції сучасного погляду є керованими складні соціальні системи такі, наприклад, як Євро Союз? Чи подібні соціальні системи адаптовані до усвідомленого управління та хто здатен це усвідомлене управління здійснювати. Система із однорідною ідеологією, структурою, мовою, ідеологією, формою і так далі безумовно буде більш керованою з позиції загального, функціонального, суб'єктно-об'єктного, ресурсного та інших підходів.

В сучасних умовах Україна як держава і в ХХІ столітті залишається на межі де сходяться геополітичні Схід та Захід. Разом з тим, спадає на думку теза про те, що подібна ситуація для України є цілком органічною. Справа в тім, що статус України як багатонаціональної та багатоконцесійної держави. Тобто меганаціональна характеристика українського соціуму є своєрідною складовою національного буття українського народу. Багатовекторність української зовнішньої політики була довгі роки механізмом вирішення багатьох політичних суперечностей. Більше того, інколи в цій спрямованості деякі експерти вбачали «сезонність». У місяці, в які в Україні не потрібно було здійснювати опалення, представники центральної влади та міністерства закордонних справ, спрямовували свої дії на зближення з США та Європейським Союзом. В зимові місяці зовнішня політика була спрямована на зближення з Російською

Федерацією. Такі підходи були звичайними майже 10 років під час президентської каденції Л.Д. Кучми.

Аналіз напрямків спрямованості міжнародних напрямків національної реалізації національної політики в сучасних умовах дає можливість зробити висновки, що відмова від багатовекторності призводить до дисбалансу в Східній Європі. Як тільки у 2014 році адміністрація Президента та уряд України відмовились від європейського курсу розвитку Російська Федерація розпочала активну дію по реалізації власних державних інтересів в країні сталася катастрофа.

Використання історичного, археологічного та культурного ресурсу є важливою складовою розвитку України. Певним чином, органи державної влади на місцевому рівні та органи місцевого самоврядування разом із громадськістю складають основу публічного управління в Україні. Саме ці представники повинні стати рушійною силою для розвитку пізнання як матеріальної так і нематеріальної культурної спадщина на загальнонаціональному, регіональному та місцевому рівнях. Саме прикладом такої діяльності є робота, яка системно запроваджується Тростянецькою міською радою на території Тростянецької об'єднаної територіальної громади.

У травні-черпні 2010 р. на замовлення Тростянецької ОТГ Заріченською археологічною експедицією Інституту археології НАН України було проведено археологічні дослідження (розвідки) пам'яток у с.Зарічне Тростянецького району Сумської області. Метою експедиції було поточення культурно-археологічної ситуації археологічного комплексу та визначення меж культурного шару. Розвідка відбулася на трьох городищах на посадах Заріченського комплексу.

Археологічні дослідження пам'ятки пов'язані з такими іменами, як П.М. Третьяков, М.П. Кучера, О.В. Сухобоков, Б.А. Шрамко, В.В. Приймак, Є.М. Осадчий, О.В. Коротя. Дослідники проводили розвідки місцевості, склали топографічні плани, схеми укріплень та курганних могильників, досліджували городище і посад Зарічного. Накопичений матеріал дозволив вченим зробити певні висновки про культурно-хронологічну ситуацію комплексу, що висвітлено в низці публікацій.

У 2019 році пам'ятка обстежувалася Лівобережною археологічною експедицією Інституту археології НАН України під керівництвом молодшого наукового співробітника Інституту археології В.С. Жиголи за відкритим листом № 063/01749 від 12.02.2019 р. та Дозволом Міністерства культури України № 22-092/19 від 05.04.2019 р.

Проведені вченими дослідження на території с. Зарічне, його посаді і курганних могильників, дозволили дослідникам датувати час появи, функціонування і загибель пам'ятки, перебудови фортифікаційних споруд і їхні певні конструктивні особливості.

За висновками П.М. Третьякова, у XI-XII століттях основне життя було на посадах навколо городища, а на майданчику було проведено фортифікаційні роботи, влаштовано ескарп – дослідник датує ці роботи XI-XII століттям за наявністю фрагментів ліпної і кружальної кераміки у похованому ґрунті під схилами. З ним погоджується і О.В. Сухобоков [5, с.121-122].

Є.М. Осадчий та Ю.М. Берест припускають, що усі три городища могли виникнути і функціонувати одночасно ще у ранній залізний вік, звертаючи увагу на те, що матеріали скіфського часу знайдено лише на Зарічному III. У IX-XI століттях заселеними були лише городища I і II, а Зарічне III використовувалося лише як курганний могильник. Крім того вони відмічають, що близько кінця X – на початку XI століть Зарічне II було спалене, а його населення ймовірно переселилось на Зарічне I, яке продовжувало існувати к XI-XIII століттях (Берест, Осадчий)[1, с.105-106].

Останнє твердження цілком справедливе, адже подібна картина має місце і на інших пам'ятках вказаного часу (Мурівськ, Глинськ, Ніцаха, Журавне, Кам'яне тощо). Цей процес став результатом діяльності Володимира I (Сухобоков)[5, с.143]. На нашу думку, городище Зарічне I було обрано форпостом для захисту переправи через Ворсклу. Городище Зарічне II мало складнішу конфігурацію і більші і довгі вали, які було складніше утримувати і реконструювати на відміну від незначного валу Зарічного I. Населення Зарічного II переселилося на посад сусіднього городища, на якому в XI столітті з'являється велика кількість кружальної кераміки. Цілком вірогідно, що у XII столітті вал і рів було реконструйовано та влаштовано ескарп.

Враховуючи думку Є.М. Осадчого, що на городищі була прикордонна сторожа у XVI-XVII століттях і могли проводити фортифікаційні роботи, по постає питання часу влаштування ескарпу і дерев'яних конструкцій валу, виявлені М.П. Кучерою [1, с.17-18].

Разом з тим, в сучасних умовах діяльності об'єднаних територіальних громад зростає значення не тільки їх стратегічного планування, але й оперативного реагування на специфіку регіону та зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі. Активного застосування для розвитку середовища культури в окремій ОТГ відіграє використання проектних технологій. Проектні технології можуть бути інструментами реалізації перетворення культурного середовища на інноваційний продукт, що буде давати змогу громадам розвиватися. Реалізація невеликих за тривалістю, часом проведення та об'ємом фінансування проектів дає змогу перетворювати середовище на краще поступово, почергово, планово.

Що ж треба робити для того, щоб «пазли» якісного перетворення культурного простору склалися. По-перше, треба визначити образ, або як останнім часом визначають «візію» цих перетворень. Візія, образ, vision має бути ретельно «промальована» - виписана. Менеджер вищого рівня (профільний заступник міського голови, начальник відділу повинен чітко усвідомлювати його конфігурація. Це усвідомлення повинно чітко передаватися учасникам реалізації стратегічного перетворення.

По-друге, саме цей «менеджер-керівник» повинен створити умови для реалізації перетворень тимчасовому творчому колективі виконавців. Це можуть бути керівники трендів (напрямок). В культурному середовищі ОТГ їх можна визначити декілька: а) бібліотечна справа; б) музейна справа; 3) клубна діяльність; 4) діяльність мистецьких шкіл тощо. З цих складових культурного середовища у робочу групу по якісному перетворенню середовища повинні увійти менеджери

координатори культурних трендів. Разом з тим, слід зазначити, що даний вибір виконавця не повинен співпадати з посадою директора установи.

По-третє, наступна група учасників творчої групи повинна складатися з креативних менеджерів-виконавців, які могли б бути здатними не тільки висловлювати ідеї проектних технологій, а й реалізовувати їх на практиці. Бажано враховувати, що ці учасники проекту мають відчувати усвідомлювати та розуміти етапи та складові реалізації проекту. Важливо визначити ще й їх роль у цьому проекті як виконавців (менеджер-тренер, менеджер-лектор, менеджер-екскурсовод, менеджер-митець тощо).

По-четверте, важливо ввести до творчої групи спеціалістів фінансової служби, які б прораховували проект з фінансової точки зору та здійснювали його контроль та аудит з точки зору координації діяльності з позиції багатоджерельного та багатоканального фінансування. Важливо знати, що ці менеджери повинні володіти вмінням не тільки вміти засвоїти кошти а й знайти потенційних партнерів, спонсорів, інвесторів, меценатів.

Важливу роль у створенні культурного середовища відіграють умови, в якому воно формується. Мова йде про декілька різновидів сприятливих та несприятливих умов. Серед них можна виділити такі різновиди як: ресурсні, фінансові, соціокультурні, інформаційні, інтелектуальні, економічні, політичні, природні, епідеміологічні тощо.

На прикладі останніх з названих, епідеміологічні, в сучасному світі як негативні умови відіграють надзвичайну роль. З появою в світі коронавірусу галузь культури буде найближчими місяцями перебувати в глибокій економічній кризі. Обмеження на пересування громадян як внутрішнє так і зовнішнє вже суттєво впливає на економічну складову деяких країн. Так Російська Федерація, після закриття кордону з Китайською народною республікою, вже відчула зменшення об'ємів обігу коштів в туристичній галузі. Якщо привабливі інвестиційні об'єкти та тренди відчувають на собі зниження уваги від споживачів, то які ж перспективи у регіональної та місцевої складової галузі культури? В цих умовах потрібно знаходити нові форми господарювання. Разом з тим, звичайно є країни з потужним економічним потенціалом, які на можуть собі дозволити призупинити роботу цілої галузі, наприклад Італія. Уряд цієї країни вдався до надзвичайних дій, щоб протидіяти коронавірусу. В Італії не тільки заборонили масові зібрання та культурні заходи, але й заборонили пересування по країні без особливих на те причин. Звичайно, подібні безпрецедентні заходи епідеміологічної безпеки як інструменти державної політики на розвиток та функціонування галузі культури впливають негативно.

Разом з тим, є й інші фактори, що негативно впливають на розвиток інфраструктури галузі культури. Досить суттєво на споживання продуктів галузі культури впливає демографічна ситуація. Коло потенційних споживачів послуг закладів культури постійно зменшується. Ця проблема є типовою для всієї України. Є заклади культури, які всупереч цій негативній ситуації продовжують привертати до себе значну увагу споживачів. Це досягається перш за все маркетинговими підходами до формування «кошику продуктів культури». Перетворення, на нашу думку, повинні носити як кількісний так і якісний

характер. Що до кількісних показників то скоріше всього йдеться про: збільшення чисельності відвідувачів, збільшення кількості платних основних та додаткових послуг, розширення мережі закладів культури; активізація рекламної діяльності закладів культури, пошук закордонних партнерів для закладів культури, розробка системи фестивальних заходів в конкретній ОТГ. Серед якісних показників можна назвати: проведення наукових конференцій, які дають можливість надати глибокого науково-методичного підґрунтя. Також на новий якісний рівень заклад культури виводить можливість надання послуг із використанням мегалігвістичного середовища, коли наприклад ті самі екскурсійні послуги можуть надаватися споживачам на декількох мовах.

Отож, у вище викладеного можна зробити висновок, що робота по активізації діяльності закладів культури в умовах сучасного господарювання має для розвитку громад в Україні надзвичайно важливе значення. Представники органів публічної влади, працівники комунальних та державних закладів культури, депутати місцевих рад, волонтери, громадські активісти повинні дбати про збільшення як якісних так і кількісних показників галузі освіти. У роботі над вирішення цього питання слід використовувати як традиційні так і інноваційні форми роботи.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Берест Ю.М., Осадчий С.М. Нові дані про дослідження Шпилівського та Зарічненського археологічних комплексів // Археологічний літопис Лівобережної України. – 2002. -№1. – С.101-106.
2. Історія України. / Керівник авт. кол. Ю.Зайцев. вид. 2-е, зі змінами. – Львів: Світ. 1998. -488.
3. Кучера М.П., Сухобоков О.В. Звіт про роботу Лівобережного розвідзагону Інституту археології АН УРСР за 1971 р. // Науковий архів Інституту археології НАН України. – 1971/17а. -384с.
4. Пушкарева Н.Л. Женщины Древней Руси. –М.: Мысль. 1989.- 286, [1]с.,[16]л. ил. (Библ. сер.).
5. Сухобоков О.В. Дніпровське Лісостепове Лівобережжя у VIII-XIII ст. – К., 1992. -215.
6. XVe Congres international des sciences historiques. Rapports. T. 1. Budapest. 1980. P. 335-354; Untersuchungen zur Gestllschaftliche Steklung der Frau im Feodslismus // Magdeburger Baitrage zur Stdndgeschichte. 1981. Hf . 3.
7. Lewitter R. Women, Sainhood and Marriage in Moskovy // Journal of Russian Studies. 1979. N.37. P. 3-13; Grossaman J.D. Femine Images in Old Russian Literature and Art // California Slavic Stadiesgeschichte. 1981. Hf. 3.

Осадчий Д.

СумДПУ імені А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН ЯПОНІЇ В ПЕРІОД СЬОГУНАТУ ТОКУГАВА

Японію легко назвати «країною протиріч», оскільки вона завжди вирізнялася цікавим поєднанням упередженості і активної асиміляції всього іноземного. Кожен раз, коли країна закривалася від зовнішнього світу, вона активно «переробляла» засвоєну культуру своїх східних сусідів та західноєвропейських країн. З «відкриттям» країни Японію знову накривала хвиля іноземного впливу, і,

незважаючи на упередження правлячої верхівки і недовіру місцевого населення, починалося активне запозичення материкових знань.

Однак, навіть в період самоізоляції будь-якої країни не можна говорити про повне припинення відносин із зовнішнім світом. Тому одним із найгостріших наріжних каменів історіографії Японії XVI – XVIII ст. є питання: чи справді Японія в період сьогунату Токугава була державою, що не мала дипломатичних та торговельних відносин?

Після приходу до влади сьогунату Токугава, або сьогунату Едо у 1603 році, вектор зовнішньополітичних інтересів починає змінюватись і пізніше отримає назву «сакоку», що означає – «країна на ланцюгах». Хоча для країн Сходу, політика самоізоляції була не новою. На відміну від інших країн, закритість Японії була обумовлена активним розповсюдженням в японському суспільстві християнських ідей, які суперечили основним засадам сьогунської влади.

Ізоляціонізм передусім був направлений на обмеження економічного впливу європейської торгівлі. Наприклад, в Китаї в роки правління династії Цинь, як і в Японії існували лімітовані торговельні відносини з Заходом. Цей дипломатичний жест пояснює наданий сьогунатом дозвіл для торгівлі на о. Нагасакі голландцям. Звичайно, що торгівля була обмежена у своїх розмірах, але фактор проникнення на територію країни, в обох випадках, було дозволено і зберігалось на правах традиції [2, с. 53].

Загалом, зовнішня політика японської влади була досить однозначною. У своїй діяльності Токугава Іеясу, як голова дому Токугава та сьогун, був зацікавлений в дипломатичних відносинах з Європою. Така зацікавленість призвела до подальшого налагодження торговельних відносин з Англією та Голландією, що відкрили торговельні факторії в Японії. Цей жест сьогунату був відповіддю на раніше ведені перемовини з головою Англійської факторії Річардом Коксом, що за допомогою листування зміг добитись прихильності Іеясу Токугава. Але на цьому дипломатія сьогунату з іншими країнами не завершилась. За наказом сьогуна в 1612 році було відправлено посольства до Мексики та Європи. Пізніше, у 1613 році, даймьо з північно-східної частини Японії, Дате Масамуне, за проханням Токугава відправив дипломатичну місію до Іспанії з метою налагодження торговельних зв'язків [1, с. 89]. Отож, можна зробити висновок, що «сповідуючи» політику самоізоляції в XVI ст., Японія все ж вела численні торговельні перемовини з такими країнами Західної Європи як: Англія, Голландія та Іспанія.

Але вектор уваги Японської дипломатії не був зосереджений лише на далекий Захід. Наступним кроком діяльності Іеясу Токугава стало відновлення відносин з сусідніми країнами: Кореєю (яка потребувала відновлення після військових дій) та Китаєм. До речі, дипломатія з Китаєм припала на час останніх правителів династії Мін. Але офіційних домовленостей так і не було встановлено, хоча приватна торгівля існувала завжди [6, с. 167].

Таким чином, за діяльності сьогуна Іеясу Токугава велась активна зовнішньополітична діяльність. І подібне послаблення режиму самоізоляції, на наш погляд, було досить обґрунтованим, адже щойно об'єднана країна

потребувала фінансування та ресурсів для розбудови, а залучення іноземного капіталу лише сприяло розвитку державотворчих процесів в Японії.

Однак зовнішня політика перших сьогунів була досить мінливою. В зв'язку зі значним поширення в Японії християнських місіонерів, які проповідували «незвичну» для японського суспільства релігію, серед населення починають ширитися критика сьогунської системи управління. Внаслідок цього процесу, вже в 1622 році влада почала вводити обмеження, за якими 120 християнських місіонерів були виселені за межі Японії. Подібна доля спіткала й іспанських торговців. Що стосувалося діяльності англійців, які саме в той час розвивали в Японії торговельну факторію, то вони теж не стали виключенням: навіть економічні збитки не зупинили сьогунат, тому факторія на о. Хірадо теж була закрита. Цікаво, але такий хід подій не зупинив торговельної діяльності Голландії та Португалії, яким було надано право торгівлі на о. Дедзима, що в бухті Нагасакі. Рішення бакуфу продовжити торгівлю з голландцями було обумовлено їх допомогою при придушенні повстання 1637 року в Симабара на Кюсю, що проходило під християнськими гаслами і викликало широкий суспільний резонанс, ставши безпосереднім приводом до встановлення режиму ізоляції [4, с. 58].

Відповідно до політики ізоляціонізму відносини, що налагодив засновник династії Іеясу Токугава були погіршені, проте в роки діяльності його наступників відносини з сусідніми країнами такими, як Корея та Китай були відновлено. Проте домовленості стосувались лише проживання японців на території Кореї, та перебування торгового флоту в порту Пусан. Зі свого боку японські даймьо зуміли добитись від Кореї посольської делегації до двору сьогуна. Склад посольства налічував від 400 до 500 чоловік [5, с. 322]. Прибуття відбувалось через Цусиму на Кюсю, потім шлях пролягав морем до Осаки, далі суходолом до Едо. Іноді маршрути було змінено і направлено до Нікко, для поклоніння могилі Іеясу Токугави [3, с. 62].

До числа сусідніх народів японці відносили жителів півночі – айнів. На відміну від «окультурених» Кореї і Рюкю айни, або едзо, були «диким» народом. Контакти з ними, зрозуміло, передбачали не дипломатичні відносини, а тільки васальне виявлення покірності. У самому північному з японських князівств Мацумає був встановлений порядок, відповідно до якого старійшини айнських племен повинні були щорічно прибувати з подарунками на уклін до голови клану [6, с. 76].

Японія за часів сьогунату Токугава підтримувала неофіційні контакти з Росією, посередником в яких виступало князівство Мацумає на півночі Японії. У 1785-1786 рр. за наказом Танума Окицугу, який ознайомився з працею «Роздуми про червоноволосих варварів», написану в 1783 р. лікарем Кудо: Хейсуке, на Хоккайдо і Курили була відправлена експедиція з метою з'ясування можливості встановлення торгових контактів з Росією [4, с. 59]. Офіційно ж контакти між Росією і Японією були встановлені в 1855 р. з підписанням Симодського трактату, за яким російські кораблі отримали право заходити в порти Нагасакі, Симода і Хакодате, а Сахалін потрапив під спільне управління обох країн.

У висновку варто зазначити, що періоди самоізоляції і відкриття Японії були не випадковими. У ситуаціях із закриттям країни, правлячі кола чітко передбачали

моменти, коли іноземний вплив починав становити реальну загрозу для незалежності держави і міг підірвати традиційні підвалини японського суспільства. «Відкриття» країни завжди відбувалося під тиском іноземних держав, яким Японія була змушена підкоритися, щоб дати поштовх подальшому розвитку держави і не допустити консервації політичного режиму.

Звичайно, що контакти, які налагодив Іеясу Токугава були порушені через політику ізоляціонізму, проте в перспективі зносили з іншими країнами не завершилися, а лише змінили свій вектор. Торгові зв'язки Японія мала з великою кількістю країн від Мексики до Росії, однак вже з 1639 р. основними торговими партнерами стали Китай і Голландія, причому Японія аж до закінчення періоду ізоляції не мала з ними дипломатичних відносин. Виняток було зроблено для Кореї та королівства Рюкю (суч. Окінава), звідки прибували місії з привітаннями від корейського короля з нагоди народження у сьогуна спадкоємця або з приходом нового сьогуна до влади. І лише в ХІХ ст. під тиском провідних світових держав Японія відкрила свої кордони для іноземних дипломатів.

ЛІТЕРАТУРА ТА ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Arano Yasunori. The Formation of a Japanocentric world order // International Journal of Asian Studies. 2005. № 2. P. 216.
2. Massarella D. James I and Japan // Monumenta Nipponica. 1983. № 4
3. Воробьев М.В. Япония в III-VII вв. М., 1980. С. 123.
4. Кудояров В. Н. Японо-голландские отношения в эпоху Эдо (1603 - 1867) // Вестник Санкт-Петербургского университета. 2013. № 3. С. 54-60.
5. Мещеряков А.Н., Грачев М.В. История древней Японии. М., 2003, 544 с.
6. Рубель В. А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність. Аквилон-прес.К.,1997. 256 с.

Ребенко В.

СумДПУ імені А. С. Макаренка

БЛИЗЬКОСХІДНА СТРАТЕГІЯ США ЗА ЧАСІВ ПРЕЗИДЕНТА Д. ЕЙЗЕНХАУЕРА

Правління президента Ейзенхауера являється важливим етапом близькосхідної політики США, своєрідним підсумком першого післявоєнного десятиліття, коли Сполучені Штати намагалися затвердити свій вплив на Близькому і Середньому Сході. Результати зовнішньої політики президента, вплинули як на розвиток політики США в даному напрямку, так і на розстановку сил в регіоні.

Значення району Близького і Середнього Сходу в сучасній світовій політиці неухильно зростає, більш чітко проявляється зв'язок близькосхідних політичних процесів з розвитком ситуації в Європі, зокрема, на Балканах, в зв'язку з чим актуальною стає задача вивчення розвитку міжнародних відносин і динаміки посилення позицій провідних держав світу в даному районі.

20 січня 1953 р. республіканець Дуайт Ейзенхауер змінив Гаррі Трумена на посту президента Сполучених Штатів Америки. Протягом наступних восьми років Д. Ейзенхауер формував американську зовнішню політику в тандемі з

Державним секретарем Джоном Фостером Даллесом. Офіційно проголошена стратегія полягала в протистоянні СРСР і в прагненні зменшити радянську зону впливу, проте зовнішня політика адміністрації Д. Ейзенхауера мало відрізнялася від труменської доктрини стримування. Д. Ейзенхауер продовжував дотримуватися стратегії попередника, але при цьому використовував усі можливості, щоб організувати перевороти в країнах, які знаходилися під радянським впливом [5, с. 374].

Для розуміння всіх політичних обставин того часу необхідно зазначити, що 29 квітня 1951 року до влади в Ірані прийшов уряд Національного фронту на чолі з М. Мосаддиком, який націоналізував нафтовидобувну і нафтопереробну промисловість країни. Це був серйозний удар по інтересам імперіалістичних держав на Близькому і Середньому Сході, особливо Англії, що стало 5 липня 1951 року причиною звернення В. Черчілля до верховному головнокомандувачу збройних сил НАТО з проханням «звернутися до США з телеграмою про підтримку» англійської позиції в іранському питанні.

Відповіддю Д. Ейзенхауера на зміну балансу сил на Близькому Сході став лист від 11 липня 1951 року, в якому президент писав про те, що позиція США в даному питанні залежить від того, що Іран – «країна, що має спільний кордон з Радянським Союзом і зберігає в своїх надрах значну частину світових запасів нафти» [6, с. 75]. У відповідь на розрив відносин з Англією, проти уряду М. Мосаддика була розроблена спільна англо-американська акція за прямої участі розвідки США, яка закінчилася поваленням уряду і поверненням шаха Ірану. Однак така військова допомога мала свою ціну: нею стала угода Ірану з Міжнародним нафтовим консорціумом, в якому ключові позиції займав американський капітал.

Вже у лютому 1955 року за активної участі США, але без фактичного входження до його складу, був створений новий військово-політичний блок, до якого включались: Англія, Франція, Туреччина, Іран (в якому при активній допомозі США прийшов до влади реакційний уряд), Пакистан та Ірак, який отримав назву «Багдадський пакт» [2, с. 552-553]. Американські військові рекомендували приєднатися до Багдадського пакту всім європейським країнам для того, щоб ефективніше протидіяти розширенню впливу СРСР [3, с. 75].

Перші збройні конфлікти між національно-визвольними рухами арабських країн і державою Ізраїль не могли залишити без уваги США. Показовим для позиції США у розвитку відносин став складений Дж. Даллесом ще 21 вересня 1949 року секретний меморандум «Що я зробив для Ізраїлю» [6, с. 87], документ з позначкою «Конфіденційно. Не підлягає опублікуванню ні за яких обставин», в шести пунктах якого перераховувався вагомий внесок Дж. Даллеса в створення держави Ізраїль і зміцнення його міжнародних позицій.

На тлі загального підйому національно-визвольного руху, після перемоги революції 1952 року в Єгипті вже 26 липня 1956 року було націоналізовано Суецький канал, що належав компанії, контрольним пакетом акцій якої володіли уряду Великобританії і Франції. В рамках, скоординованих у вигляді потрійної агресії, Ізраїль (в ніч з 29 на 30 жовтня), Великобританія і Франція (з 31 жовтня) почали військові дії проти Єгипту. США і СРСР закликали припинити агресію,

СРСР попередив про можливість застосування ядерної зброї відносно Франції і Великобританії, після чого останні відступили і до 7 листопада військові дії були припинені [6, с. 167–171].

Факт того, що ніхто з учасників агресії проти Єгипту не консультувався з США, дав Д. Ейзенхауеру моральне право виступити з публічним засудженням політики Ізраїлю. Небажання Великобританії і Франції, партнерів США в НАТО, інформувати свого «старшого» партнера про підготовку удару на Єгипет явно свідчило про те, що «атлантична солідарність» – досить умовне поняття і що західні союзники при вирішенні кардинальних проблем світової політики керуються своїми власними інтересами. Проте, Д. Ейзенхауер під час єгипетської кризи проявив гнучкість і не пішов на подальше загострення англо-американських відносин. Зокрема, з боку США не було ніяких санкцій до учасників агресії.

З огляду на реальні співвідношення сил між союзниками по НАТО, Великобританія і Франція були обмежені, оскільки тільки фактор сили визначав можливості учасників агресивних військово-політичних блоків, країни НАТО і Ізраїль були змушені прийняти американську точку зору. Втім, принципової зміни в політиці держав, які зайняли антиєгипетську позицію, не відбулося. Англії було надано позику на 500 млн. доларів, а в сфері американо-ізраїльських економічних відносин закладений курс для всебічного розвитку в майбутньому військово-політичного співробітництва.

Тим часом Радянський Союз вдало скористався суперечностями між країнами Заходу та Єгиптом задля власної вигоди. У вересні 1955 р. Єгипет уклав з Чехословаччиною угоду про купівлю зброї. Зрозуміло, що ця країна була формальним посередником. Фактично йшлося про продаж Єгипту радянської зброї. Ця подія мала далекосяжні наслідки для всього Близького Сходу. Радянському Союзу завдяки укладанню угоди з Єгиптом вдалося налагодити відносини з цією арабською країною та завдати відчутного удару по американській стратегії «північного поясу» [4, с. 320-321]. Ця угода ознаменувала початок розширення сфери впливу СРСР, тож західні держави сприйняли її як широкомасштабний виклик своєму пануванню на Близькому Сході. Радянський Союз немовби «перестрибнув» через «північний пояс», котрий створили США та їх союзники саме для того, щоб унеможливити радянське проникнення [1, с. 471].

Напередодні виборчої кампанії 1956 р. Д. Ейзенхауер переніс операцію і не міг активно виконувати свої обов'язки. Саме в цей час Дж. Даллесом було взято назад дану раніше Єгипту згоду на фінансування будівництва Асуанської греблі – згодом технічну допомогу при будівництві дамби надав СРСР, причому третина вартості проекту списувалася за рахунок лояльності режиму Г. Насера до СРСР [2, с. 553–554].

Наприкінці президенства Д. Ейзенхауера на Близькому Сході знову розгорівся військовий конфлікт. У 1958 році в Лівані почалася громадянська війна. США знову використали мову зброї аби врегулювати нестабільну ситуацію на Близькому Сході, направивши до Лівану 15 тис. військових, щоб утримати проамериканський уряд при владі [5, с. 243].

Отже, «холодна війна» впливала на політику США щодо арабсько-ізраїльського конфлікту. Адміністрація Д. Ейзенхауера більше уваги приділяла

протидії розширенню впливу СРСР на Близькому Сході. США припустилися низки прорахунків у політиці щодо Єгипту. Американці наполегливо переконували єгипетське керівництво приєднатися до Багдадського пакту, відмовлялися продавати Єгипту зброю та фінансувати будівництво Асуанської дамби. Так політика Вашингтона підштовхнула Каїр до зближення з Москвою, яка була готова надати фінансову й воєнну допомогу.

Постійні конфлікти на Близькому Сході погіршували і без того складні американсько-арабські відносини та налаштовували арабські країни проти США. У Вашингтоні вважали, що СРСР планує використовувати конфлікт для зміцнення своїх позицій на Близькому Сході. Однак США за часів президентства Д. Ейзенхауера намагалися дотримувалися неупередженої позиції щодо всіх учасників близькосхідного конфлікту. Адміністрація Д. Ейзенхауера навіть розробила план мирного врегулювання військових конфліктів на Близькому Сході, але не змогла реалізувати його через непоступливість сторін.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Киссинджер Г. Дипломатия. М. : Ладомир, 1997. 849 с.
2. Пелипась М. Я. Суэцкий кризис 1956 года // Холодная война. 1945–1963 гг. Историческая ретроспектива: Сб. ст. М. : Олма-Пресс, 2003. С. 543-584.
3. Румянцев В. П. Политика США и Великобритании на Ближнем и Среднем Востоке 1957–1964 гг.: дис. ... д-р ист. наук : «Всеобщая история» / Румянцев Владимир Петрович. Томск, 2011. 505 с.
4. Persson M. Great Britain, the United States, and the Security of the Middle East: The Formation of the Baghdad Pact. Lund : Lund University Press, 1998. 368 p.
5. Головченко В. І. Ейзенхауера – Даллеса доктрина // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. К: Знання України, 2004. Т.1. 760 с.
6. Суэцкий канал: Сборник документов. М. : Изд-во ИМО, 1957. 179 с.

Снагощенко В. В.

СумДПУ імені А. С. Макаренка

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНЦІВ У ГАЛУЗІ ОСВІТИ (XIV-XVI ст.)

У сучасному світі, в умовах процесу глобалізації, міжнародне співробітництво набуває особливої актуальності. Воно сприяє інтенсифікації політичних, економічних і соціокультурних відносин між державами. Міжнародні зв'язки набувають державної значимості, стають помітним фактором зовнішньої політики держав. Актуальним напрямом сучасного міжнародного співробітництва є співпраця в галузі освіти, яка динамічно розвивається й розширюється.

Проблему розвитку міжнародних відносин, зокрема в галузі освіти, розглядали як вітчизняні (О. Дзюба, С. Куделко, А. Йолкін, О. Янкул, Б. Клімчик та ін.), так і зарубіжні дослідники (А. Жидкова, О. Тарасов, Л. Ус, Т. Феклова, М. Штанге, Цзючень Чжан та ін.).

Освіта в Україні завжди стояла на високому рівні й традиційно мала широкі міжнародні зв'язки. В період Київської Русі існувало багато шкіл в різних містах, зокрема, двірцева школа Ярослава Мудрого (1037 р.), що існувала при Софійському соборі й мала міжнародне значення. Всі школи Київської Русі були орієнтовані на європейські традиції навчання. Ряд джерел засвідчують високу

освіченість жінок, особливо у князівських верхах. Це піднімало престиж Київської Русі в очах Європи. В XI-XII ст. Київська Русь за станом освіти не поступалася західноєвропейським країнам, цьому, зокрема сприяла самоосвіта, майже невідома на Заході того часу. У цей час з Болгарії на Русь проникала і поширювалася кирило-мефодіївська писемна традиція тощо.

Зазначимо, що в Європі Київ зажив слави освітнього центру, куди приїжджали на навчання іноземці, серед яких були і престолонаслідники. Представники влади в Київській Русі були освіченими людьми, князі володіли кількома мовами [3].

Починаючи з XII ст. почала поширюватися тенденція здобувати освіту за кордоном. Вихідці з Русі вчилися в Константинополі, у монастирській школі в Афоні тощо. Розвиток освіти в Русі був надовго перерваний навалою орд Батия, що не дало змоги піднятися руським школам підвищеного типу до рівня Болонського, Паризького та інших університетів Європи. Двісті п'ятдесят років Київська Русь жила під іноземним гнітом, зазнавала ворожих набігів. Усе це не могло не позначитися на долі освіти: письменних людей стало менше, культурні зв'язки із Заходом послабилися.

З часів Середньовіччя українці охоче студіювали в італійських університетах. З другої половини XIV ст. у списках найдавнішого в Європі Болонського університету починають зустрічатися імена студентів українського («рутенського») походження, а з XV ст. – студенти Падуанського університету. Випускник Падуанського університету Юрій Дрогобич став у 1476 р. доктором цього університету, згодом ректором Болонського університету (1481-1482). Перша відома книга українського автора була опублікована в Італії (Рим) – це «Прогностична оцінка поточного 1483 року магістра Юрія Дрогобича із Русі». В університеті Падуї у XIV-XVIII ст. навчалось близько 600 студентів вихідців із України, зокрема: філософ, перекладач Острозької академії Кіпріян; Григорій Керпицький, який отримав ступінь доктора філософії у Падуанському університеті та ін. Необхідно відзначити, що лекції Галілео Галілея впродовж 1592-1610 рр. в університеті слухали понад півсотні українських студентів. В університетах Болоньї, Падуї, Риму в 1530-1540-х рр. навчався представник шляхетського роду Станіслав Оріховський (1513-1566) – історик, філософ, письменник, оратор, релігійний діяч, полеміст, гуманіст, мислитель доби Відродження.

Перша українська колонія у Римі утворилася навколо Грецької колегії, у якій з 1596 р. навчались спудеї з України, зокрема, майбутні київські унійні митрополити Й. Рутський, Р. Корсак, А. Селява, Г. Коленда, К. Жоховський та інші.

Освітні зв'язки між українськими та австрійськими землями сягають початку XVI ст. Так, зокрема, Павло Кросненський (Русин із Кросна бл. 1470-1517), мислитель-гуманіст, поет. Навчався у Краківському (від 1491 р.) та Грейфсвальдському університетах, в останньому 1499 р. здобув ступінь бакалавра вільних мистецтв. Певний час учителював в Угорщині. Викладав у Краківському (від 1506 р.) та Віденському університетах античну літературу, а майбутній видатний філософ та публіцист Станіслав Оріховський з 1527 р. навчався в ньому.

У 1660 р. у Віденському університеті навчався український письменник-полеміст із Закарпаття Михайло Андрелла (літературний псевдонім Оросвігівський 1637-1710). Необхідно відзначити, що потік українських студентів в австрійські університети постійно зростає [2, с.235].

Починаючи з XIV ст. поширюється практика навчання студентів-українців (русинів) у Сорбонні. У цей час Сорбонна стала великим центром вивчення богослов'я, хоча й світські науки посідали значне місце. Так, в одному з документів університету, датованому 1353 р. стоїть підпис «магістр Петро Кордован і його товариш з Рутенії». Відомо, що з 1357 р. Петро Кордован – доктор наук. У 1369 р. до Сорбонни вступив Іван з «Рутенії», який 1391 р. став магістром. У 1419 р. в Сорбонні навчався Самійло Лінкевич; у 1463 р. серед докторів богослов'я та філософії зустрічаємо імена Бенедикта Сервінуса «рутенської нації» та Івана Тинкевича з Києва. У 1567 р. маємо запис «Андріан Загорикус нації рутенської з України» та ін. [1].

Необхідно зазначити, що у XVI ст. молодь з України здобувала освіту в університетах Гейдельберга, Лейпціга, Вюртемберга, Галле, Вюрцбурга, Віттенберга, Кенігсберга, Інгольштадта, Мюнхена та інших німецьких міст.

Починаючи з XVI ст. українці навчаються в швейцарських університетах. Зокрема, першим українцем, який вступив в університет міста Базель, був Іван Рокита (1549), першими студентами, які записалися під час вступу як «Rutenus» були Станіслав Старзеховіус і Станіслав Кернегус (1561). У 1551 р. в Базелі були видані дві промови про турецьку загрозу для Європи (так звані «турчики»), написані українським письменником-гуманістом Станіславом Оріховським.

Із заснуванням наприкінці 70-х років XVI ст. Острозької колегії, яку сучасники називали «грецькою школою», на українських землях активно працюють грецькі вчені, зокрема Еммануїл Мосхопуло, Георгій Паламідіс та інші. Багато греків отримували освіту у Києво-Могилянській академії. У Левенському університеті (Бельгія) навчався польсько-український шляхтич Станіслав Данилович (бл. 1609-1636) [2, с. 234].

Міграція українських культурних діячів у Росію розпочалася пізніше у середині XVII ст. За визначенням відомого вченого Ю. Шевельова це був своєрідний ідеологічний рух, прагнення реалізувати свій духовний потенціал у державі, могутнішій у воєнному і політичному відношенні, але менш розвинутій у культурному [4.] Київські вчені привнесли у Москву власну модель системи освіти, сприяли появі нових жанрів у літературі, мистецтві, живопису, формуванню нового художнього стилю тощо.

Отже, така кількість високоосвічених людей не мала можливості реалізувати себе на батьківщині з її обмеженими державними інститутами, а далі взагалі ліквідованими, відсутністю університетів, наукових закладів, тощо. Проте, не лише іноземці на теренах України навчалися й розвивали освіту й науку, але й українці зробили значний внесок в розвиток освіти й науки не лише в Європі, а й в світі.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Борщах І. Українці в Сорбонні // Українська трибуна. 1921. 17 вересня. С.2

2. Нудьга Г. А. На літературних шляхах. Дослідження, пошуки, знахідки. Київ, 1990. С. 234-237.
3. Освіта і виховання у Київській Русі. Братські школи. Електронний ресурс. Режим доступу: https://vspu.edu.ua/faculty/pochat/kaf_pedagog/art/1_7.pdf
4. Шерех Ю. (Шевельов). Москва. Малоросейка // Хроніка 2000. 1995. № 1. С. 168.

Суббота Є.

СумДПУ імені А. С. Мкаренка

ПАНАМСЬКИЙ КОНГРЕС 1826 РОКУ: РЕГІОНАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ТА ДИПЛОМАТИЧНІ НАСЛІДКИ

Боротьба за незалежність Латинської Америки мала величезне історичне значення. В результаті цієї боротьби народи, що населяли колишні іспанські та португальські колонії, домоглися національної незалежності, що відповідало їх життєвим інтересам. Однак, по завершенню активних бойових дій перед воєначальниками постали нові стратегічні задачі – узгодити основні програми державної розбудови цілої низки незалежних республік Латинської Америки.

Станом на 1826 рік у всіх, відвойованих країнах цього регіону, окрім Мексики, були проголошені республіки. Тому перед політичними лідерами революцій стояло питання не про вибір форми правління, а про особливості узгодження територіальних та організаційних суперечок.

Першим варіантом розбудови незалежних держав Латинської Америки було створення так званих Сполучених Штатів Іспанської Америки, але у разі успіху даного задуму потрібно було визначити устрій цієї латиноамериканської держави, унітарну чи федеративну форму. Другий варіант передбачав збереження вже існуючих республік, але тут також були підводні камені, у вигляді того, які території має займати та чи інша держава, чи це мають бути попередні віцекоролівства чи генерал-капітанства, чи інші території. Адже, після перемоги над іспанськими колоністами до влади в Латинській Америці прийшли військові (яскравим прикладом такого правителя був Симон Болівар) [3, с. 147-150].

С. Болівар мислив переважно категоріями колишньої Іспанської Америки і завдання її організації бачив як в усуненні безпосередньої загрози, так і в розвитку політичного курсу на майбутнє, що включає співпрацю зі Сполученими Штатами і встановлення збалансованих відносин між країнами Латинської Америки в цілому і рештою світу.

У 1826 році С. Болівар маючи безпосередню владу над територіями віцекоролівства Нової Гренади, генерал-капітанства Венесуели та Королівської Аудієнції Кіто (суч. Еквадор), вирішив приступати до активних дій, щодо створення конфедерації держав. Місцем для обговорення цієї проблеми мала стати Панама [2, с. 264]. Свої мрії та сподівання Болівар описав у знаменитому «Листі з Ямайки»: «...Як було б чудово, якби Панамський перешийок став би для нас тим, чим був Коринф для греків! Може бути, в один прекрасний день ми наберемо там державний конгрес представників республік, королівств та імперій, щоб

обговорювати найважливіші питання війни і миру з націями трьох інших частин світу...» [1, с. 63].

Зрозуміло, що С. Болівар мав власні ресурси аби почати об'єднання незалежних республік в єдину конфедерацію, однак, маючи політичний досвід, він побоювався європейської інтервенції, а особливо того, що Іспанія може використати Кубу, як плацдарм для подальшого наступу на Латинську Америку. Тому всі ці чинники спонукали С. Болівара скликати Панамський конгрес, який поклав початок міжамериканському співробітництву[4, с. 244].

Конгрес діяв із червня по липень 1826 року. На конгрес в Панамі були запрошені такі країни: Колумбія (в яку в той час входили сучасні Венесуела, Колумбія і Еквадор); Мексика; Центральна Америка (що включала Коста-Ріку, Гватемалу, Гондурас, Нікарагуа та Сальвадор); Перу; сучасна Болівія; Чилі; Аргентина; Бразилія, Сполучені Штати. З різних причин Сполучені Штати, Бразилія, Аргентина, Болівія і Чилі не змогли бути присутніми, хоча прийняли запрошення. Розробляючи основи зовнішньої політики молодих держав Латинської Америки, С. Болівар всі свої надії покладав на Великобританію. Саме англійський варіант державного устрою мав служити для молодих держав прикладом найкращого суспільного устрою. Проанглійська орієнтація молодих держав дозволила б їм відчувати себе впевнено на переговорах з усіма державами, в першу чергу з Іспанією і США. Присутність англійських представників на Панамському конгресі повинно було, на думку С. Болівара, гарантувати життєвість прийнятих рішень, зміцнити престиж Латинської Америки на світовій арені. Навпаки, побоюючись експансіоністських планів північного сусіда, С. Болівар не бажав бачити серед гостей Панами дипломатів США [5, с. 157].

Найважливішим документом, який був прийнятий на Панамському конгресі став договір «Про постійний союз, лігу та конфедерацію». Згідно із другою статтею договору Латинській Америці було забезпечено охорону незалежності та територіальної цілісності від інтервенції інших держав, окрім того забезпечувалося і взаєморозуміння між різними народами цього регіону. Важливим наслідком Панамського конгресу була ліквідація рабовласництва та рабовласництва [2, с. 264-265].

Варто зазначити, що незважаючи на протидію самого С. Болівара, все ж США були запрошені на конгрес. Більш того, саме в Панамі Латинська Америка офіційно прийняла «доктрину Монро» (декларація принципів зовнішньої політики США, прийнята президентом Д. Монро в 1823 р.), що забезпечувала військовий захист країн Латинської Америки у разі нападу з боку європейських держав. Окрім того, зі свого боку, США гарантували повну незалежність внутрішньої політики новоспечених країн Південної Америки [4, с. 244].

Здавалося, що незабаром ідея про створення єдиної держави в Латинській Америці втілиться в життя, але Панамський конгрес став найвищою вершиною об'єднаних прагнень С. Болівара та його прихильників. Після 1826 року всі мрії та ідеї про конфедерацію пішли на спад. До речі, із всіх країн, які підписали договір тільки Колумбія його ратифікувала. Невдовзі після Панамського конгресу почали посилюватися сепаратистські ідеї та заговори проти С.Болівара.

Реальність, на жаль, виявилася суворішою очікувань: Панамський конгрес дійсно відбувся, але представлені на ньому були далеко не всі молоді держави Латинської Америки, а рішення його залишилися лише на папері. Відразу після проголошення незалежності країн Латинської Америки загострилися серйозні протиріччя між молодими державами. Війна Бразилії і Аргентини за територію Східного берега Ріо-де-ла-Плати (з 1830 р держава Уругвай), суперечки Чилі та Аргентини з Колумбією через територій відповідно Нижнього і Верхнього Перу – ось, яким був фон першого Міжамериканського конгресу. Надзвичайно напруженою була внутрішньополітична ситуація в молодих державах: після повалення О'Хіггінса в 1823 р, на межі громадянської війни знаходилися Чилі та Аргентина.

Надії 1810 - початку 1820-х років швидко змінилися розчаруванням в латиноамериканському майбутньому та ідеях Міжамериканської єдності. Також довгі роки війни далися взнаки. Були підірвані торгівельні зв'язки, які ще й отримали сильних конкурентів в особі європейських держав. Країни Латинської Америки перебували у повному економічному занепаді. Іспанці покидаючи землі вивезли величезний капітал, що зруйнувало фінансову систему. Також не слід забувати і про величезні людські втрати. Ні єдність мови, традицій, культури, ні авторитет Симона Болівара та його соратників не змогли втілити в життя ідею єдиної держави у Латинській Америці [3, с. 151-154]. Таким чином, наслідки Панамського конгресу можна охарактеризувати словами самого С. Болівара перед смертю в 1830 році: «Америка некерована. Ті, хто служать революції, орють море» [2, с. 265].

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Боливар Симон Избранные произведения : Речи, ст., письма, воззвания, 1812-1830. [Переводы] / Редкол.: В. В. Вольский (отв. ред.) и др. М. : Наука, 1983. 279 с.
2. Ларин Е. А. История и культура Латинской Америки. От доколумбовых цивилизаций до начала XX века : учебное пособие для академического бакалаврата. М. : Юрайт, 2019. 468 с.
3. Посконина О. И. История Латинской Америки (до XX века). М.: Весь Мир, 2009. 248 с.
4. Томас А. Б. История Латинской Америки. М.: Издательство иностранной литературы, 1960. 647 с.
5. Явнова И.И. США и война за независимость испанских колоний в Америке // Фундаментальная и прикладная наука: состояние и тенденции развития: сборник статей II Международной научно-практической конференции (г. Петрозаводск, 24 ноября 2019 г.). П.: «Новая наука», 2019. С. 156-159.

Токаренко І.

СумДПУ імені А. С. Макаренка

СПЕЦИФІКА АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН В ПЕРІОД ПРЕМ'ЄРСТВА М. ТЕТЧЕР

Англо-американські відносини започатковані були ще за часів відкриття і колонізації Північної Америки. Спочатку це були відносини між метрополією і колоніями, які розташовувалися в межах сучасної території США. В подальшому, вектор дипломатичних відносин між Великобританією та США змінювався від ворожнечі до співпраці та навпаки. Але якісно новий етап англо-американських

відносин розпочався з приходом до влади у Великобританії прем'єр-міністра Маргарет Тетчер.

«Залізна леді», так Маргарет Тетчер називали всі світові ЗМІ, і це був не просто епітет, який характеризував її характер та жорстку політику, саме М. Тетчер стала першою жінка прем'єр-міністром в історії Англії, перебуваючи на посаді довгих 11 років (що є абсолютним рекордом в ХХ столітті). Англійський уряд під керівництвом М. Тетчер якісно функціонував з 1979 по 1990 роки.

Після невдалої політики уряду Дж. Каллагана, Великобританія перебувала в стадії соціально-економічної кризи. Перші кроки М. Тетчер на посаді прем'єр-міністра були більш схожі на політику «шокової терапії»: державне гальмування рівня інфляції, зниження податків на прибутки корпорацій та особисті доходи. Пріоритети в зовнішній політиці М. Тетчер, ще тоді кандидат на посаду прем'єр-міністра, виголосила під час промови 19 січня 1976 р. в Кінсінгтон Холі: «Наша мова, наші зв'язки, обумовлені торгівельними відносинами та політичним впливом, наш світогляд, наша близькість з Америкою, наші засоби ядерного стримування надають нам глобальний статус, хоча і не статус наддержави». В цій промові чітко вказано про близькість англо-американських відносин [3, с. 133].

Прийшовши до влади, Маргарет Тетчер розуміла, що головним стратегічним партнером Великобританії у зовнішній політиці мають стати саме США. Це було обумовлено не стільки торгівельними інтересами, стільки політичною необхідністю, адже в 70-80-х роках ХХ ст. Європою активно ширилися «ліві ідеї». Ще в період прем'єрства Дж. Картера «залізна леді» відвідала Вашингтон з офіційним візитом вперше, тоді були вирішені важливі питання спільного вектору протидії «лівим ідеологіям» в світі. До кінця візиту не було ніякого сумніву «що Великобританія, разом зі своїм прем'єр-міністром є найважливішим міжнародним партнером США». Незабаром після цього в телефонній розмові Дж. Картер запевнив М. Тетчер, що буде говорити з іншими союзниками тільки після погодження з нею основних домовленостей. До 1980 р. Дж. Картер часто повторював М. Тетчер, наскільки «американці захоплюються лідерством, яке Сполучене Королівство і Ви особисто показуєте», і висловлював свою власну «глибоку особисту подяку за її підтримку» [1, с. 337].

Однак, не можна сказати, що погляди Дж. Картера і М. Тетчер сходилися в усіх питаннях зовнішньої політики. Одним з найгостріших питань залишалася Іранська криза 1979 року (коли британський уряд не тільки підтримав, але навіть фінансував ісламську опозицію). Але не зважаючи на певні протиріччя, М. Тетчер завжди пропагувала політику співпраці з США з метою розширення трансатлантичних відносин.

З приходом до влади президента Р. Рейгана у США, М. Тетчер не тільки взяла курс на динамічний розвиток англо-американських відносин по всім напрямкам, але й налагоджувала тісні особисті відносини з американським президентом. Вона зробила спроби здійснити вплив на формування внутрішньої політики Р. Рейгана і грати роль «посередника» у відносинах між США та іншими західноєвропейськими державами. Зі свого боку, Р. Рейган в умовах посилення позицій Японії та інших країн загального ринку і співвідносного послаблення позицій США був як ніколи зацікавлений у підтримці західноєвропейських

союзників і за допомогою Великобританії сподівався укріпити свої позиції у Європі [1, с. 175].

В історіографії при визначенні англо-американських відносин 70-80 рр. ХХ ст. вживають слово «special» («особливі»), тобто відносини, що не мають аналогів. Ці зв'язки по-перше проявлялися у сфері економіки, М. Тетчер всіляко заохочувала до проведення активної кооперації з американською промисловістю для закупівлі новітніх американських технологій. Цьому сприяли і великі англійські капіталовкладення в американську промисловість, що надавало англійському капіталу доступ і до технологій, і до величезних прибутків.

Якщо порівнювати зовнішню політику Великої Британії у 70-тих роках ХХ століття, то США займали друге місце імпорто-експортної продукції, відіграючи не таку активну роль у розвитку економіки країни на той час. А вже у 80-тих роках вони вийшли на перше місце у торгово-економічних відносинах з Об'єднаним Королівством [3, с. 18].

У 1982 році в Великобританії виникла так звана «Фолклендська криза», що полягала у конфлікті з Аргентиною за Фолклендські (нині Мальвінські) острови, які були анексовані в Аргентини й утримувались Великою Британією з 1833 року, а також ряд островів півдні Атлантичного океану: о. Півд. Джорджія та Півд. Сандвічеві. Повернення Мальвінських островів аргентинським режимом Л. Гальтієрі дало змогу протестувати відносини Великобританії та США на міцність.

У питанні Фолклендської кризи США виконали ключову роль у допомозі Великобританії, по-перше «білий дім» був одночасно союзником і Аргентини (за Ріо-де-Жанейрським договором 1947 р.) і Британії (в рамках НАТО) і до останнього не було вирішено до якої сторони потрібно приєднатися, по-друге під час цієї кризи США чітко позначили межі взаємної допомоги, продемонструвавши міцність взаємодії урядів двох країн, завдяки чому силове відновлення статус-кво в регіоні стало можливим [5, с. 18].

Ще одним важливим напрямом зовнішньої політики Великобританії було переозброєння армії британців, конкретним прикладом стало у квітні 1987 року підписання контракту на будівництво першого підводного човна класу «Венгард», озброєного 16 ракетами, а у жовтні того ж року – другого [3, с. 139]. За 4 роки до цього Великобританія першою із західноєвропейських країн зважилася на розташування на своїй території американських крилатих ракет «Томагавк», які у зв'язку з «холодною війною» між США та СРСР мали важливе значення для ключових факторів впливу на рішення під час конфлікту.

У 1986 році саме з військово-повітряних баз Великобританії військові збройних сил США здійснювали операції у Лівії, що підтверджувало співпрацю у військовій сфері [1, с. 180].

З приходом до влади Дж. Буша-старшого англо-американські відносини слабнуть, проводиться політика щодо відходу від тісних відносин, це пов'язано по-перше з тим, що Дж. Буш вже не будував особистих відносин з М. Тетчер, як це було з Р. Рейганом. А по-друге, з падінням «берлінського муру» політичний вектор США перемістився з «туманного Альбіону» на Об'єднану Німеччину, адже в ній американський уряд бачив майбутнього партнера в економічній та військовій сферах.

У висновку варто зазначити, що англо-американські відносини в період прем'єрства Маргарет Тетчер значно покращилися, це проявляється як у економічній політиці так і у військовій. Саме в 80-х рр. ХХ ст. були сформовані стратегічні плани міжнародного співробітництва як в США, так і в Великій Британії, які були спрямовані на розвиток демократії та стримування «лівих ідей». Однак, як стверджують численні журналісти та історики, специфіка англо-американських відносин полягала саме в особистій «політичній» дружбі двох лідерів – Р. Рейгана та М. Тетчер.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Carter, J. White House Diary. N.-Y.: Farrar, Straus & Giroux Inc, 2010.
2. Абдухаимов Е.Ф. Внешняя политика правительства Маргарет Тэтчер и отношения Англии с Соединенными Штатами Америки// Институт истории и культурного наследия Национальной академии наук Кыргызской Республики. 2012. №2-3. С. 172-182.
3. Иванов Д. Зарубіжна історіографія британського зовнішньополітичного процесу періоду 1990-2010 рр. // Європейські історичні студії. 2018. С.1-21.
4. Панченко Ю.В. Пріоритетні напрямки зовнішньої політики М.Тетчер (1979-1990 рр.)// Сумська старовина. 2008. № XXV. С. 133-141.
5. Яковенко Н.Л. «Особливі відносини» як визначальний фактор Британської ролі в Північноатлантичному альянсі» // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2012. Вип. 111. С. 12-24.

Ціватий В. Г.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЄВРОПА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ Й ТРАНСФОРМЕРИ ПОЛІЦЕНТРИЧНОГО СВІТОУСТРОЮ (РЕТРОСПЕКТИВНИЙ, ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ І ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРСИ)

Після краху біполярної системи, на початку ХХІ століття людство виявилось в ситуації існування різних центрів сили/центрів впливу. У повсякденне вживання увійшло поняття багатополярності (поліцентричності). Необхідно відзначити, що аналогів їй в історичному минулому не було; попередниками в ХІХ – початку ХХ ст. були різні «концерти держав», зокрема «система європейського концерту», закріплена на Віденському конгресі.

Поліцентричний світ, що затверджується на наших очах, стає унікальним продуктом безпрецедентної стадії глобалізації, яку вона досягла до теперішнього часу [1, с. 26-29].

Інтеграція у сфері зовнішньої політики та безпеки є одним із найбільш амбітних і, водночас – найбільш суперечливих вимірів інтеграційних процесів в Європейському Союзі, що відповідно має свої історичні інституціональні традиції та стратегічні напрями, зокрема – і у сфері зовнішньої політики, дипломатії, міграційної політики і діаспориальної політики [2, с. 268-274; 4].

Європейський Союз – це досить складний історико-політичний об'єкт, в якому суміщено у 2020 році 27 суверенних держав і європейські владні інститути з наднаціональними повноваженнями. На сьогодні ЄС не можна назвати глобальним актором, який виступає на міжнародній арені поліцентричного світу з

єдиновизначених позицій і «говорить одним голосом – співзвучно». На міжнародній арені в різних інстанціях від його імені виступають різні інституції – Європейська комісія (ЄК), Європейський центральний банк (ЄЦБ), Голова Європейської ради, Високий представник ЄС із зовнішніх справ та безпекової політики та ін. Зрозуміло, що таке розмаїття інституційних акторів не має можливості представляти інтереси Євросоюзу одночасно й на рівних.

Саме тому в кожному конкретному випадку відповідні функції делегуються, формально чи не формально, одному чи декільком агентам (інституціям).

З самого початку зовнішня політика і дипломатія були відокремлені від загального кола сфер європейської інтеграції, оскільки до них не можливо було застосувати модель наднаціональної комунітаризації, тобто передачі окремих повноважень на рівень наднаціональних структур. Зовнішньополітична інтеграція розвивалась шляхом створення власних механізмів та процедур із залученням комунітарних органів ЄС, але при збереженні ключової ролі держав-членів у процесі прийняття зовнішньополітичних рішень і рішень у політико-дипломатичній сфері [1, с. 26-29; 5; 8].

Більшість інституціональних протиріч пов'язана з тим, що початковий задум поєднання всіх зовнішньополітичних функцій в одному органі зачіпав інтереси всіх без виключення учасників євроінтеграційних процесів – як комунітарних інституцій, так і держав-членів. По суті, він являв собою інструмент реконфігурації усталеного інституційного механізму реалізації спільної зовнішньої політики ЄС, а з ним і всієї євроінтеграційної архітектури. Це не могло не викликати закономірних складнощів, які проявилися ще на етапі становлення ЄСЗД і супроводжують її діяльність й до сьогодні [3, с. 187-194].

ЄСЗД не має чітких, юридично закріплених функцій, повноважень та обов'язків. Але з положень основних документів впливають дві ключові функції ЄСЗД – ініціативна та координаційна. Причому міжурядовий характер зовнішньополітичної інтеграції дотримується неухильно, адже новому дипломатичному органу формально не передається політична компетенція у жодній із сфер зовнішньої політики. Фактично, ЄСЗД виходячи з установчих документів створюється як інструмент виконання попередньо узгоджених державами цілей у певних напрямках зовнішньої політики.

Тому ініціативна функція Служби обмежена лише наданням пропозицій в рамках мандату Ради, тоді як центральне місце відводиться координаційній функції, яка полягає у забезпеченні злагодженості та послідовності у реалізації спільної зовнішньої політики.

Щодо перспектив ЄСЗД на перший план виноситься її спроможність здійснювати стратегічне планування зовнішньої політики ЄС, від чого, вочевидь, залежатиме її загальна ефективність та місце в євроінтеграційній архітектурі [6, с. 433-453].

За своїми функціональними якостями ЄСЗД не може вважатися дипломатичною службою «у чистому вигляді». До її повноважень належить координація сфер, які не є типовими для дипломатичного відомства (кризове регулювання, планування цивільно-військових операцій), при тому, що вона позбавлена низки «класичних» для нього функцій, в тому числі функцій

консульської підтримки та візового забезпечення, які держави-члени категорично відмовляються включати до компетенції Служби.

Ключова для будь-якого міністерства закордонних справ представницька функція також включена до компетенції ЄСЗД у обмеженому вигляді. Тому більш справедливо буде характеризувати ЄСЗД як інноваційний, експериментальний орган зовнішньої політики інтеграційного об'єднання, покликаний синтезувати позиції його учасників, оптимізувати наявні в нього засоби і виступати від його імені у взаємодії із зовнішнім світом, не підміняючи при цьому первинних функцій національних дипломатичних відомств.

Якщо у функціональному відношенні ЄСЗД являє собою інтеграційний експеримент, то в організаційному плані ця Служба поєднує в собі, з одного боку, ознаки дипломатичного відомства, а з іншого, корпоративні практики Єврокомісії. Як і класичне дипломатичне відомство ЄСЗД складається з центрального апарату та мережі закордонних делегацій. Центральний апарат має складну розгалужену структуру.

Найбільш інноваційним є кадровий аспект діяльності ЄСЗД. Процес відбору та призначення персоналу ЄСЗД відбувається на конкурсній основі, а не шляхом національного делегування чи призначення, що є безпрецедентним випадком для євроінтеграційної спільноти.

В організаційному відношенні ЄСЗД, незважаючи на серйозні труднощі, вдалось налагодити прийнятну модель роботи, але для повної її оптимізації необхідні подальші вдосконалення, які, напевно, займуть ще не один рік [7].

Що стосується взаємодії центрального апарату Служби з національними міністерствами закордонних справ, то цілком очевидно є тенденція до поступового вироблення в них «інтеграційних рефлексів», тобто звички до попереднього узгодження позицій з іншими столицями та ЄСЗД перед оприлюдненням офіційних заяв та коментарів. І хоча поширення цієї тенденції на різні аспекти і напрямки спільної зовнішньої політики ЄС відбувається неоднаково, прогрес у цій справі дозволяє говорити про зменшення прямої конкуренції між Службою та державами принаймні у дискурсивному вимірі СЗБП [8].

Утім, навіть у такому замкненому колі ЄСЗД вже вдалось окреслити свою нішу у комплексі зовнішньої політики євроінтеграційної спільноти, і цілком очевидно, що у цьому комплексі Служба не здатна взяти на себе функції національної дипломатії [9].

Отже, система координації дипломатичної служби Європейського Союзу у 2017-2020 роках стала більш ефективнішою, особливо щодо прийняття оперативних рішень і розширення сфери її повноважень.

Варто також відзначити подальший інституціональний розвиток і трансформацію концептуальних засад нової дипломатичної служби ЄС, що відбувається через зміни в структурі європейських політичних механізмів у формуванні нових інституціональних зв'язків у форматі гарантування європейської та світової стабільності.

Фундаментальною особливістю забезпечення діяльності нової дипломатичної служби Європейського Союзу є цілковита відповідність діяльності її інститутів

європейським демократичним цінностям, що ґрунтуються на основних принципах і нормах міжнародного права.

Нова дипломатична служба Європейського Союзу має великий інституціональний потенціал і відіграє важливу, а іноді й вирішальну роль у керуванні зовнішньополітичними процесами ЄС, сприяє покращенню ефективності координації його зовнішньополітичної та політико-дипломатичної діяльності.

Водночас, створення та функціонування Європейської служби зовнішньої діяльності є виявом тенденції до формування нової моделі дипломатичної роботи і дипломатичних практик, які можна назвати – *інтеграційною дипломатією* в умовах поліцентричного світу XXI століття.

Інтеграційна дипломатія проявляється у трьох ознаках: поєднанні класичного переговорного типу відносин між державами з нормативно-ціннісними та економічним просуванням у взаємодії з недержавними акторами; поєднанні в рамках єдиної стратегії політичних і практичних сфер зовнішньої політики, які раніше розвивалися в окремих форматах; поєднанні діяльності національних держав та інтеграційних інституцій.

Тобто інтеграційна дипломатія означає рух до синтезу різних суб'єктів та об'єктів зовнішньої політики в рамках цілісної політичної стратегії та таким чином спрямована на подолання зростаючої за останнє десятиріччя (і не тільки в Євросоюзі) фрагментації зовнішньої політики.

Разом із тим, повноцінне інституціональне та інтеграційне оформлення цієї моделі ще попереду. Більшість аспектів діяльності ЄСЗД потребують належної оптимізації, усталення й дискретності.

Нинішній 2020 рік повинен стати періодом огляду та оцінки роботи Служби, для чого Високий представник має подати в середині року Оглядний звіт щодо ЄСЗД, за результатами якого можливе прийняття рішень стосовно шляхів підвищення ефективності та удосконалення її організації й інституціональної структури.

Європа та Європейський Союз продовжують свій інституціональний політико-дипломатичний пошуковий шлях, щодо свого місця і статусності в поліцентричному світоустрої XXI століття. Ці інституції мають усі шанси посісти чинне місце і закріпити за собою впливову політико-дипломатичну роль у багатополлярному світі.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Циватий В. Г., Громико О. А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд XXI століття: (інституційний контекст) // Зовнішні справи. 2014. № 8. С. 26-29.
2. Циватий В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект) // Науковий вісник Дипломатичної академії України. Київ, 2000. Вип.4. С. 268-274.
3. Шаповалова О.І. Нормативна сила Європейського Союзу в Східній Європі // Науковий вісник Дипломатичної академії України. К., 2009. Вип. 15. С. 187-194.
4. Black J. A History of Diplomacy. Reaktion Books, 2018. 312p.
5. Chekalenko L.D. Foreign Policy of Ukraine: monograph / Based on the scientific concept of Professor Lyudmyla D. Chekalenko / Scientific editor Rector of the Diplomatic Academy of Ukraine under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine V.G. Tsivatyi. К.: «LAT&K», 2016. 294p.

6. Howorth J. Decision-making in security and defense policy: Towards supranational inter-governmentalism? // *Cooperation and Conflict*. 2012. Vol. 47. No. 4. P. 433-453.
7. *International Relations*. Edited by Stephen McGlinchey. Bristol, England, 2017. Part I: Diplomacy. P. 26-36.
8. *The EU Presence in International Organizations*. Ed. by: Spyros Blavoukos and Dimitris Bourantonis. London, 2012. 221p.
9. *The Performance of the EU in International Institutions*. Ed by: Sebastian Oberthur, Knud Erik Jorgensen, Jamal Shahin. London, 2012. 336p.

Ювко Є.

СумДПУ імені А. С. Макаренка

ПЛАН МАРШАЛЛА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВПЛИВУ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ НА КРАЇНИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ У 1940-1950 рр.

Друга Світова війна стала конфліктом, який довершив поляризацію світу на два визначені полюси, або ж дві, які з одного боку очолював Радянський Союз, зі створеними підконтрольними структурами – головним чином – Організація Варшавського Договору, та Сполучені Штати Америки, під егідою яких було утворено НАТО – Північно Атлантичний альянс. Взаємодія цих структур відбувалася головним чином у військовій та економічній сферах. Саме кінець 1940 х. р.р. став періодом найбільшої економічної взаємодії, та економічної допомоги, яка перетворювалась в постійне втручання і навернення країн, яким надавалась економічна допомога, до своєї політичної орбіти.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що дана тема має важливе історичне значення, адже на сьогодні економічна взаємодія та співпраця між країнами Європи та США з Україною зокрема, займає для нашої країни стратегічне значення. Тому цікавість даної теми полягає в тому, що вона висвітлює зачатки економічного та політичного протекторату і взаємодії Сполучених Штатів Америки в післявоєнні роки, а також майже не вивчена у вітчизняній історіографії.

У вітчизняній історіографії дана тема майже не розглядається. Використана в цій роботі література являє собою величезний пласт як сучасної, так і літератури того часу. У даній роботі переважно були використані праці зарубіжних дослідників, істориків.

Зокрема - у західній історіографії в повоєнний час вивчення плану Маршалла та його соціально-економічних аспектів присвятив свою роботу Л. Сальватореллі, а економіку першого післявоєнного десятиліття країн західної Європи висвітлив американський дослідник С. Клаус.

Таким проявом взаємодії стала підтримка країн Західної Європи, боку Сполучених Штатів Америки за планом Маршалла, який увійшов в історію як один з найбільш успішних зовнішньоекономічних проектів американського уряду післявоєнного часу. Вперше держава-переможець не тільки не стягувала з переможених стран репарацій, а навпаки надавала їм великомасштабну економічну допомогу для відновлення зруйнованих структур національних

економік, переслідую при цьому свої цілі в облаштуванні післявоєнного світу і нейтралізуючи небезпечну можливість поширення «комуністичної загрози» в Європі і в усьому світі.

З початку ХХ століття США активно приступили до створення Pax Americana – «світу по-американськи» - шляхом поширення свого впливу і панування в культурному, військовому, політичному і економічному відношенні.

У плані фінансової могутності відмінною рисою США є відсутність центрального банку, фінанси якого належали б державі. Замість цього в Сполучених Штатах вже протягом століття функціонує Федеральна резервна система, контроль над діяльністю якої здійснює не глава держави, а американський Конгрес, незважаючи на те, що США є президентською республікою. ФРС являє собою, по суті, приватну компанію, що отримала від держави монопольне право на випуск національної валюти і централізований контроль над всією банківською системою держави, яке може лише спостерігати за діяльністю ФРС і обмежено її регулювати.

Ідея поширення американського впливу на весь світ остаточно придбала свій вигляд до кінця Другої світової війни і була відображена у величезній кількості висловлювань та виступів провідних американських політичних діячів, документах, зовнішньополітичних доктринах і акціях Сполучених Штатів Америки. Одним з найбільш яскравих і доказових прикладів поширення впливу США і підпорядкування їм інших держав шляхом американської економічної експансії і виступив план Маршалла. Використовуючи важке становище держав післявоєнної Європи, Сполучені Штати зуміли економічно підпорядкувати собі ці капіталістичні країни шляхом їх участі в розробленій американцями Програмі відновлення Європи.

Закінчення Другої світової війни привело до істотних змін усієї міжнародної ситуації й співвідношення сил на міжнародній арені. Розвиток політичної й економічної ситуації викликав побоювання з багатьох причин. До весни 1947 р. положення в Європі було нестабільним і тривожним. У Східній Європі складалася система народних демократій, установлювався усе більше твердий контроль Радянського Союзу над цією частиною континенту.

У Західній Європі спостерігалася тяжка економічна криза, наростала соціальна напруженість, що створювало передумови для політичних змін. Із цієї причини для Сполучених Штатів надання економічної допомоги було прямою необхідністю, якщо врахувати, що позначені фактори представляють найбільш сприятливий ґрунт для змін такого роду.

Для США, які вийшли з війни як беззаперечний лідер і домоглися зміцнення своїх міжнародних позицій значною мірою завдяки ослабленню традиційних центрів сили (якими в Західній Європі були Англія, Франція й Німеччина, а в Східній – СРСР), і по-суті були створені всі передумови для здійснення концепції "Pax-americana", світу по-американськи. Важливим кроком на цьому шляху став план Маршалла, у якому знайшов своє втілення зовнішньополітичний курс Трумена, а саме здійснення Програми європейського відновлення стало невід'ємною частиною стратегії США в боротьбі за завоювання домінуючої позиції у світі

Таким чином, план Маршалла самим безпосереднім образом дав старт європейській інтеграції. Цей аспект є одним з найважливіших, хоча його безпосереднім результатом був фактичний розділ Європи на два табори. У той же час, США здобули наймогутнішого союзника в "холодній війні", зміцнивши й відтворивши його за власним зразком, що, в остаточному підсумку, визначило результат глобального протистояння наддержав. Тому основне значення допомоги по лінії плану Маршалла було не економічним і не адміністративним, а політичним.

До 1947 року склалося положення, за якого саме збереження досягнутих об'ємів виробництва продукції опинилося під питанням. Життєздатність західноєвропейської економіки багато в чому підтримувалася імпортом з Північної Америки. Країни Західної Європи за рахунок їхнього власного виробництва могли забезпечити своє споживання зерна, бавовни, алюмінію, міді тільки на 40%, свинцю й цинку – на 30%, сала й масла – на 15%. Відразу після війни імпорт країн Західної Європи забезпечувався наданням субсидій і позик з боку США й Канади, використанням золотих і доларових резервів. До 1947 року потік фінансових надходжень із цих джерел виснажився. Через нестачу платіжних засобів західноєвропейські країни опинилися перед перспективою скорочення імпорту продовольчих і ключових сировинних ресурсів. Такий стан справ не відповідав ні американським, ні західноєвропейським інтересам і курс на закріплення за США ролі діючого благодійно постачальника найрізноманітніших товарів першої необхідності.

Конструктивна реалізація цього сценарію й втілилася в "плані Маршалла". Є необхідним підмітити, що структурні зрушення, що охопили в цей час індустріально розвинені країни, низька платоспроможність колишніх радянських республік висувають подібні до здійснених за допомогою "плана

Маршалла" завдання перед стратегією міжнародного економічного співробітництва, спрямованого на підтримку східноєвропейських, і українських зокрема, реформ. Про зміну ситуації в Західній Європі в ході реалізації "плана Маршалла" свідчить те, що щорічна допомога в 4-5 млрд. доларів США. дозволила за 3 року збільшити випуск продукції на 20 млрд доларів США. Висока результативність цього плану багато в чому пояснюється тим, що він був орієнтований на збільшення постачання західноєвропейського виробництва, на виборчий імпорт сировини й матеріалів Заходу щодо перебудови господарських відносин, у тому числі зовнішньоекономічних, по фінансовій стабілізації поєдналися із зусиллями по збереженню європейського економічного потенціалу, підвищенню ефективності його використання.

Однією з характерних рис плану Маршала стало те, що з його допомогою США залучали країни-одержувачі економічної допомоги в боротьбу з поширенням у світі так званої "комуністичної загрози", змушуючи їх розірвати традиційні зв'язки зі східноєвропейськими країнами і СРСР. Таким чином, можна сказати, що багато в чому план Маршалла був дійсно спрямований проти Радянського Союзу, який після Другої світової війни єдиний був у стані оскаржувати світове американське панування. Умови надання економічної допомоги були не прийнятні для СРСР і країн соціалістичного табору і, знаючи

це, американські правлячі кола разом зі своїми політичними і ідеологічними опонентами з СРСР свідомо пішли на поділ світу – на два ідеологічно протилежних табори, що призвело до довгих чотирьох десятиліть «холодної війни».

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Астапович А.З. Экономическая экспансия США.//Американский экспансионизм. Новейшее время/ М.: "Наука", 1986. - С. 91 - 113.
2. Брандс Х.В. Крестный отец американских финансов. // Большой бизнес № 9, 2004. - С. 129-137.
3. Иванян Э.А. История США. М.: "Дрофа", 2008. - 571 с.
4. Согрин В.В. Политическая история США XVII - XX вв. М.: "Весь мир", 2001. - 400 с.
5. Ротбард М. История денежного обращения и банковского дела в США. От колониального периода до Второй Мировой войны. Челябинск: "Социум", 2005. - 548 с.

Romanenko O.

*The State Institution «Institute of World History
of the National Academy of Sciences of Ukraine»*

UKRAINIAN, POLISH AND CZECH COMMUNITIES IN AUSTRALIA

Australia's approach to multicultural affairs is a unique model based on integration and social cohesion. On governmental level they try to maintain national unity through respect and preserving of cultural diversity. As an example, such an attitude to historical memory is a database created by the Department of Home Affairs (DHA). It is available as "The Community Information Summaries" (CIS) on official web site of the institution [4] and allows tracking statistical information about people born in more than 100 birthplaces. A broad range of statistical data is provided by Australian Census of Population and Housing by the Australian Bureau of Statistics (ABS). Last time data were updated on January 2019.

For our research, we decided to choose CIS of residents from East-Central European origin (Ukraine-born, Poland-born and Czech Republic-born citizens). We describe not all, but main characteristics about these groups of people such as: historical background, geographic distribution, age, language, religion, year of arrival, median income, educational qualifications, and employment characteristics.

Historical background

The first settlers and visitors. According to the information from the Australian Census of Population and Housing by the ABS, the earliest contact by Poland-born people with Australia was in 1696, when ten citizens of the Polish-Lithuanian Commonwealth were included in the crew of Captain Willem Vlamingh's Dutch expedition that explored the Western Australian coast [6, p. 1]. We can add that among these ten men could be either Ukrainians or Lithuanians, since the chronicles are unlikely to separate them. However, the first mention regarding Lithuanians in Australia refers to the period after World War II, not the time of Polish-Lithuanian Commonwealth: "Lithuanian refugees escaped to Germany when their country was invaded by the Soviet Red Army in 1940. Following the end of World War II, they were unable to return home as the Baltic States fell under Soviet rule. Between 1947 and 1953, 9906 Lithuanian refugees arrived in Australia as displaced persons" [5, p. 1]. The

first Polish settler in Australia was a convict who arrived in 1803 and became a successful wheat farmer in Tasmania. Later arrivals included a group of Poland-born people who established a community in South Australia which grew to about 400 people by the 1880s. Some Poles joined the Australian gold rush in the 1850s [6, p. 1].

About the first Ukrainian person in Australia, the site provides the following information: “one of the first Ukrainian migrants to Australia was *Mykhailo Hryb*, a soldier in the Austrian army, who was from the western part of Ukraine when it was part of the Austrian Empire. In the 1860s, M.Hyrb sailed to Australia where he established a sheep farm” [9, p. 1].

The first Czech to visit Australia was Bohemia-born Tadeáš Haenke, a botanist, physician, chemist and geographer who sailed with the Spanish navy on the way to South America on a spying and scientific mission. The mission landed in Sydney in 1793 and stayed for one month [3, p. 1]. The earliest known settler in Australia from Bohemia was *Mark Blycher*, a convict who arrived in Sydney in 1830. The gold rushes of the 1850s attracted a number of Czechs settle in Victoria, but the community remained small.

Period of World War I and World War II. In 1921, there were 1780 Poland-born residents in Australia and by the 1933 this number had almost doubled. Following World War II, many Polish refugees came to Australia. Between 1947 and 1954, the Poland-born population increased from 6573 to 56594 people [6, p. 1]. Many refugees worked under two-year contracts as unskilled workers jobs and continued do similar job for a period after their contracts ended.

Before World War I up to 5000 Ukrainians have arrived in Australia (along with a larger group of Russians) who were workers on the Chinese Eastern Railway, which was completed in 1902 [9, p. 1]. Most of them lived in Brisbane and were politically active. A large number also returned to Ukraine at the outset of the Russian revolution.

Following World War II, the first Ukrainians from displaced persons camps in Europe arrived in 1948. They came to Australia on assisted passages, which included two-year work contracts with the Australian Government. Among the migrants were priests, lawyers, doctors and engineers, but the vast majority were people from a rural background. In the 1930s, economic crisis and Nazi occupation of Bohemia and Moravia resulted in several hundred Czechs, including Czech Jews, arriving in Australia. The first wave of migration from Czechoslovakia occurred after 1948 when it was made a satellite state of the Soviet Union, leading to the departure of large numbers of political refugees. By 1954, there were 12680 Czechoslovakia-born people in Australia [3, p. 1].

Period of the middle of the XX century. In the middle 1950s the Australian Department of Immigration realized, that family reunion was an important component of successful settlement. In 1955 the Department implemented “Operation Reunion” – a scheme was intended to assist family members overseas to migrate to Australia to be reunited with family already living in Australia [2, p. 131]. As a result 30000 people manage to migrate from countries such as Bulgaria, Czechoslovakia, Hungary, Poland, Romania, the Soviet Union and the former Yugoslavia under this scheme [1, p.35].

Speaking about further movement from Poland to Australia it was some changes in the Polish emigration laws, which helped to overcome difficulties in border crossing. During the next wave of migration, almost 15000 Poland-born people coming to Australia between 1957 and 1966 [6, p. 1]. In 1954 Australian Census recorded 14757

Ukraine-born citizens [9, p. 1]. After that, the number of migrants from the Soviet Ukraine was negligible, apart from a few Ukrainian Jews. There was also limited migration of Ukrainians from communities in Poland and Yugoslavia.

The second wave of Czech migration to Australia occurred after the Soviet Union occupation of Czechoslovakia in 1968. Around 240000 Czechs left the country, with around 6000 coming to Australia [8, p. 251].

Period after 1991. The emergence of the Solidarity movement influenced among others on the Polish emigration laws. During the early 1990s, Australia granted permanent entry to more than 25000 Poland-born settlers. Many of them arrived as refugees. The total number of Poland-born population of Australia in 1991 was 68500 people. Since that time the improvement in living conditions in Poland and its membership in the European Union have significantly reduced the levels of Polish migration to Australia.

Since the democratization of Czechoslovakia in 1989 and its dissolution into separate Czech and Slovak republics in 1993, there has been little migration of Czechs to Australia. Recent Czech migration is mainly for economic and tertiary opportunities.

The other situation is about migration from Ukraine. It increased after 1991 and today is mostly for skilled and family migrants.

Geographic distribution

The latest data (2016) recorded 45368 Poland-born people in Australia, a decrease of 6.8% from the 2011 data. This distribution shows: Victoria had the largest number with 14706 followed by New South Wales (13451), Western Australia (5573) and Queensland (5030) [6, p. 1]. There are 13366 Ukraine-born people in Australia (decrease of 4.5%). Like in Poland-born communities, Victoria had the largest number with 5322 followed by New South Wales (4830), Queensland (1248) and South Australia (929) [9, p. 1]. The data recorded 7702 Czech Republic-born people in Australia (an increase of 3.5%). New South Wales had the largest number with 3310 followed by Victoria (1595), Queensland (1307) and Western Australia (749).

Language

According to J. J. Smolicz there are numerous ethnic groups (he calls, among others, Lithuanians and Poles) in Australia which members “often show a great attachment to their native language, such that the second and even third generation easy use it, of course, together with English” [7, p. 20].

Poland-born: the main languages spoken at home are Polish (32245), English (11130) and German (463). Of the 34078 Poland-born who spoke a language other than English at home, 86.3% spoke English very well or well, and 12.8% spoke English not well or not at all [6, p. 2].

Ukraine-born: the main languages spoken at home are Russian (7552), Ukrainian (3248) and English (1981). Of the 11348 Ukraine-born who spoke a language other than English at home, 80.3% spoke English very well or well, and 19.0% spoke English not well or not at all [9, p. 2].

Czech Republic-born: the main languages spoken at home are Czech (4535), English (2629) and German (162). Of the 5040 Czech Republic-born who spoke a language other than English at home, 94.3% spoke English very well or well, and 4.9% spoke English not well or not at all [3, p. 2].

Religion

Poland-born: the major religious affiliations are Catholic (31974), Judaism (1622) and Christian, not defined (648). Of the Poland-born 14.3% stated “No Religion” which was lower than that of the total Australian population (29.6%), and 4.2% did not state a religion [6, p. 3].

Ukraine-born: the major religious affiliations are Eastern Orthodox (3217), Judaism (2513) and Catholic (1621). Of the Ukraine-born, 25.6% stated “No Religion” and 4.5% did not state a religion [9, p. 3].

Czech Republic-born: the major religious affiliations are Catholic (2724), Christian, not defined (153) and Anglican (104). Of the Czech Republic-born, 49.1% stated “No Religion” which was higher than that of the total Australian population, and 4.8% did not state a religion [3, p. 3].

Median income

The total Australian population aged 15 and over had a median Individual Weekly Income (IWI) is \$662, compared with \$615 for all overseas-born and \$688 for all Australian-born. The median IWI for the Poland-born in Australia is \$580 [6, p. 3], for the Ukraine-born – \$511 [9, p. 3] and for Czech Republic-born – \$616. [3, p. 3].

Australians share the benefits and responsibilities arising from the cultural, linguistic and religious diversity of their society. A detailed comparison of the historical background and modern life of Polish, Ukrainian and Czech communities in Australia made it possible to confirm the thesis of much in common between waves of East and Central European migration. For example, we can find common features in the territorial distribution of such migrants or usage of native languages at home. We also examined such factors as age, religion, year of arrival, median income, educational qualifications, and employment characteristics (presented orally during the presentation). After long history of migration to Australia from the mentioned countries we can add that today this direction is still popular for skilled (because of high level of income) and family (because of ecological and social benefits for children) migrants. Australia was and remained good place for economic and career opportunities.

REFERENCES

1. A History of the Department of Immigration. Managing Migration to Australia. URL: <https://www.homeaffairs.gov.au/news-subsite/files/immigration-history.pdf> (дата звернення: 20.02.2020)
2. Armit M. Immigration the waves that shaped Australia, 1945–2006: How ordinary and extraordinary men and women in a small “ex-servicemen’s department” that many thought would not last went on to deliver Australia’s great post-World War II immigration program and how others who followed squared up to the changes and challenges since. 3rd ed. Canberra, 2006. 672 p.
3. Czech Republic-born Community Information Summary. URL: <https://www.homeaffairs.gov.au/mca/files/2016-cis-czech-republic.PDF> (дата звернення: 29.02.2020)
4. Department of Home Affairs URL: <https://www.homeaffairs.gov.au/mca> (дата звернення: 20.02.2020)
5. Lithuania-born Community Information Summary. URL: <https://www.homeaffairs.gov.au/mca/files/2016-cis-lithuania.PDF> (дата звернення: 29.02.2020)
6. Poland-born Community Information Summary. URL: <https://www.homeaffairs.gov.au/mca/files/2016-cis-poland.PDF> (дата звернення: 29.02.2020)
7. Smolicz J.J. Współkultura Australii. Warszawa : Oficyna Naukowa, 1999. 318 p.
8. The Australian people: an encyclopedia of the nation, its people and their origins. 2nd ed. / ed. Jupp J. Cambridge; New York; Oakleigh, Vic. : Cambridge University Press, 2001. 940 p.

Zakurdai T. Y.

Historical Department University of Zurich (German: Universität Zürich), (Switzerland)

ROMAN DIPLOMACY OF THE PERIOD OF THE REPUBLIC

Rome arose through the synoikism of two neighboring communities - Latin and Sabine, which gives reason to talk about the first experience of diplomacy in the history of Rome. The existence of diplomacy is also evidenced by the treaties of Rome with other cities - Lazio and Etruria, trade agreements with Carthage. Relevant bodies were needed for diplomatic contacts. Such bodies began to form in Rome just in the tsarist period. Thus, under Numa, a board of feccials was approved, which was in charge of the ritual of declaring war and making peace. Therefore, we can talk about the existence of the embryonic level of international relations and diplomacy in the pre-state era. Of course, diplomacy at this time was very peculiar, but the foundations of diplomatic protocol, forms of diplomacy were laid at this stage.

The diplomatic activity of the Romans can be considered on the basis of written sources, both the period of the Republic and the period of the Empire. One of these is the "General History" of the Greek historian Polybius. In addition, famous Roman figures left mentions of both the peculiarities of foreign policy and the specifics of diplomatic protocol, among them Titus Livius, Pompey of Troy, Mark Justinian and others.

The history of Roman diplomacy dates back to the first centuries of the state's existence: we have evidence of Rome's treaties with the cities that were part of the Roman-Italian confederation and of three trade agreements with Carthage in the VI-III centuries. B.C. [1, p. 68]. After the conquest of the Apennine Peninsula, the Roman polis entered the broad international arena and began to enter into closer political and economic contacts with the developed countries of the Eastern Mediterranean.

The expansion of the territory of the state and the transformation of Rome into a world power imposed additional requirements on interstate relations: diplomacy became important, which became an effective tool of foreign policy. Moreover, it was thanks to skilful diplomatic activity that the outcome of the Punic, Macedonian, and Syrian wars, favorable to Rome, became possible. It was during this difficult and responsible period for Rome that the foundations of Roman foreign policy crystallized.

In the Roman Republic, the greatest activity of diplomacy was observed during the Second and Third Punic Wars [2, p. 312]. At this time, the growing Roman Republic in the person of Hannibal meets the greatest enemy not only in the military but also in the diplomatic sphere.

The organization of the diplomacy of the ancient republics was affected by the peculiarities of the political system of slave-owning democracy. The ambassadors of the republics were elected at an open meeting of full citizens and reported to them at the end of their mission. Every full-fledged citizen, if he considered the ambassador's actions wrong, could demand that he be brought to justice. This was fully implemented in the Greek republics, to a lesser extent - in Rome: here, instead of the National Assembly, the

full-fledged head of foreign policy was a body of the Roman nobility - the Senate [3, p. 72].

There were no permanent diplomatic missions in the Roman Republic, so the Romans, like other nations, sent temporary embassies. Each of them had its purpose: the declaration of war, the conclusion of peace, the signing of treaties, the organization of conquered provinces and the arbitration of international conflicts.

In the last two centuries of the Roman Republic and in the first two centuries of the Empire, slavery reached its highest development within the ancient world. During this period, the Roman state gradually developed into a centralized form of empire. The foreign policy of imperial Rome pursued two main goals: the creation of a world state that absorbed all the countries of the then known "circle of lands", and the defense of its borders from attack by neighboring peoples. Thus, international relations and diplomacy of the ancient world began to develop in the form of interstate relations. Initially, diplomacy with a simple mechanism of negotiations and agreements emerged as a form of communication between certain groups of people. The emergence of city-states in ancient Greece led to the emergence of foreign policy, which served to strengthen and protect the interests of the state. The method of foreign policy at that time was diplomacy, constantly improving their methods and techniques.

In the process of developing international relations in Rome appeared the beginnings of international law. They were already contained in fetal law (*jus fetiale*) [4]. As economic life became more complicated and peaceful relations with neighbors developed, the "law of nations" (*jus gentium*) appeared, which regulated relations between a Roman and a foreigner. It facilitated the conclusion of trade treaties and agreements and at the same time contained some provisions relating to international relations.

Thus, the diplomacy of ancient Rome is clearly traced to successive stages. The first stage involved the subjugation of Italy. Military victories were accompanied by the conclusion of treaties that established the dominance of the Romans and the privileges of the Roman colonists in the conquered lands. The declaration of war and the conclusion of a treaty were sacred. Rome's exit from Italy opened much wider horizons for the republic. In the struggle against Carthage, Rome rebuilt its strategy and became a maritime power. His diplomacy proved more effective: Roman foreign policy won in the face of the Macedonian-Carthaginian and Macedonian-Syrian alliances.

The basic rule of Roman diplomacy was: "divide and rule." Roman diplomacy tried to prevent the unification of its opponents into alliances, in every way hindered the creation of anti-Roman coalitions. In the era of the republic, international relations and diplomacy of Rome reached their peak.

REFERENCES

1. Brusilovskaya O.I. History of international relations (middle III millennium BC - middle XVII century AD). - Odessa: Odessa. nat. Univ. I.I. Mechnikova, 2013. - 188 p.
2. Lyvyi T. History of Rome from the foundation of the city: in 3 volumes - M.: Lodomir, 2002. - Vol.1. - Book 1. - 702 p.
3. Nicholson G. Diplomatic art: Four lectures on the history of diplomacy / Per. with English - M.: Publishing House of the International Institute. relative., 1962. - 118 p.
4. Ciceron M.T. On laws // Cicero MT Dialogues. - M.: Scientific publisher. Lodomir Center, 1994. - 250 s.

СЕКЦІЯ 2. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ДИПЛОМАТІЯ НА ПОЧАТКУ XXI ст.

Бессонова М. М.

Київський університет імені Бориса Грінченка

ВИСВІТЛЕННЯ ПАНДЕМІЇ COVID-19 ІНФОРМАЦІЙНОЮ АГЕНЦІЄЮ L'AGENCE FRANCE-PRESSE (ПОЧАТОК 2020-го р.)

На початку XXI ст. світові інформаційні агенції відіграють важливу роль у приверненні уваги світової громадськості до проблематики планетарного масштабу. На початку 2020-го року такою проблемою виявилася пандемія коронавірусу COVID-19, що розпочалася у Китаї наприкінці 2019 р.

Метою дослідження, результати якого представлені у даній публікації, є визначення основних тенденцій у висвітленні цієї пандемії на прикладі провідної французької інформаційної агенції *L'Agence France-Presse* (далі – *AFP*). Ця агенція вважається однією зі старіших у світі (заснована у 1835 р.), разом із *Associated Press* (США) та *Reuters* (Великобританія) та входить до трійки світових найпотужніших та найвпливовіших інформаційних агенцій. У даній публікації аналізувалися англomовні матеріали *AFP*.

Перші прояви нової вірусної інфекції у місті Ухань провінції Хубей, Китай, датуються серединою грудня 2019 р. У зв'язку зі зростанням кількості тих, хто захворів, 31 грудня 2019 р. було проінформоване представництво Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ) у Китаї. Після проведення перших досліджень, результати яких стали доступними на початку січня 2020 р., було виявлено, що інфіковані захворіли на новий тип вірусу, який зараз відомий як COVID-19.

Власне дата 31 грудня 2019 р. і вважається датою початку нової епідемії. Однак увага світових інформаційних медіа, у тому числі і *AFP*, зосередилася на проблемі епідемії в одній з китайських провінцій тільки у 20-х числах січня 2020 р., коли стало відомо про поширення вірусу за межі Китаю та зростання кількості померлих у самому Китаї. Першими країнами, в яких було виявлено новий вірус, завезений з Китаю, стали Таїланд (13 січня), Японія (15 січня) та Південна Корея (20 січня), тож епідемія набула міжнародних масштабів [6].

Перші повідомлення, пов'язані із спалахом епідемії нового вірусу у Китаї, були опубліковані агенцією *AFP* 23 січня 2020 р., коли була оприлюднена позиція ВООЗ щодо ситуації в Ухані, який був закритий цього дня на карантин. У сюжеті оприлюднювалося рішення спеціально створеного Комітету з надзвичайних ситуацій ВООЗ щодо спалаху коронавірусу та було наголошено на тому, що це захворювання поки не можна вважати надзвичайною ситуацією у глобальному масштабі [8]. Увага світової громадськості активізувалася після 27 січня 2020 р., коли Всесвітня організація охорони здоров'я змінила маркер небезпеки від коронавірусу з «помірного» на «високий», а 31 січня 2020 р. оголосила міжнародний надзвичайний стан через розповсюдження коронавірусу. З тієї дати сюжети та новини з Китаю, а згодом і з інших країн публікувалися майже щодня.

На офіційній сторінці *AFP* станом на кінець березня 2020 р. спеціальної рубрики, в якій були б систематизовані повідомлення та інформація про коронавірус, не запропоновано. Тим не менш, за системою пошуку на сайті можна знайти всі матеріали, присвячені пандемії.

Перші повідомлення про епідемію надходили з китайського бюро *AFP*, яке має свої відділення у Пекіні, Шанхаї та Гонконгу. Згодом, як епідемія набула характеру пандемії, повідомлення *AFP* надходили з усіх куточків світу. У матеріалах агенції є інформація про перебіг пандемії, дані про реагування на нові виклики міжнародних організацій та національних урядів, основні заходи, які запроваджуються в окремих країнах світу та на міжнародному рівні у боротьбі із поширенням нового вірусу.

Окрім новин про події, пов'язані із поширенням вірусу та реакцією урядів країн світу, на офіційному сайті *AFP* запропонована низка репортажів власних кореспондентів безпосередньо з Китаю, який став епіцентром першого спалаху нового вірусу. Так, представлено репортаж журналістів *AFP*, які провели 8 днів в Ухані, у перші дні після проголошення карантину (з 24 по 31 січня 2020 р.). Репортаж, відеосюжети та фотографії систематизовані та опубліковані на веб-сторінці *AFP* у вигляді окремої публікації «Життя в часи коронавірусу» (*Life in the time of coronavirus*) 2 лютого 2020 р. [7]. Окрім цього представлено матеріал Рейчел Бланді, в обов'язки якої входить перевірка фактів, «Боротьба з коронавірусними міфами» (*Battling coronavirus myths*) від 02 березня 2020 р., а також публікація очільника бюро в Пекіні Патріка Берта із красномовною назвою «У серці епідемії» (*At the heart of the epidemic*) опублікований 17 березня 2020 р. [2].

Проблема дезінформації про новий вірус, пандемію та інші моменти, пов'язані із новою хворобою, яка поширюється світом, сприяла публікації у спеціальному блозі *AFP Fact Check*, присвяченому перевірці фактів [1], окремих матеріалів, що спростовують чутки про коронавірус. З огляду на актуальність проблематики пандемії COVID-19 була започаткована окрема добірка «Розганяємо міфи про коронавірус» (*Busting coronavirus myths*) [3]. Окрім блогу, інформація публікується у спеціальному Twitter-акаунті *AFPFactCheck*.

На сайті агенції зазначається, що чутки, міфи та дезінформація про новий коронавірус поширилися так само швидко, як і сам вірус, тому *AFP Fact Check* розкриває дезінформацію, яка з'являється по всьому світу разом з новими випадками пандемії. До перевірки чуток та неправдивої інформації *AFP* залучає фахівців з усього світу для моніторингу публікацій в Інтернеті, що здійснювалися місцевими мовами. Агенція зазначає, що при перевірці враховується місцевий контекст, особливості культури та політики [1].

В англomовній добірці «Розганяємо міфи про коронавірус» на кінець березня 2020 р. було здійснено спростування 192 випадків неправдивої та відверто брехливої інформації. На кінець травня 2020 р. таких спростувань було вже 479 (при цьому франкомовний аналог цієї добірки містить спростування всього 162 міфів та чуток). Перший з перевірених фактів про коронавірус, опублікований 24 січня 2020 р., стосувався спростування чуток, які поширювалися в Інтернеті через Weibo, Twitter та Facebook, щодо інформації від начебто китайського

експерта з дихання, який радив полоскати рот розчином соленої води, щоб запобігти зараженню новим вірусом. Здійснивши перевірку, у тому числі отримавши консультацію у Всесвітньої організації охорони здоров'я, команда експертів заявила, що фізіологічний розчин не буде «вбивати» новий вірус, і закликав людей не вірити та не ділитися неточними у медичному відношенні онлайн-чутками [3]. Серед розвінчаних міфів є брехливе повідомлення про рекомендації вживати алкоголь, аби зменшити ризик нової коронавірусної інфекції (11 березня 2020 р.), а також помилкові рекомендації, що закликали жителів залишатися в приміщенні, через те, що вертольоти національних повітряних сил Шрі-Ланки та Філіппін розпорошуватимуть дезінфікуючий засіб над будинками, щоб знищити новий коронавірус COVID-19 (27 березня 2020 р.) [3].

Починаючи із січня 2020-го року відео-сюжети про епідемію коронавірусу входили до щотижневого рейтингу 10-ти топ відео-новин *AFP*. Першим таким сюжетом, який увійшов у десятку, став сюжет тижня з 20 по 26 січня 2020р. «Коронавірус у Китаї: пусті вулиці Уханя» (6 місце), а на наступному тижні вже 4 сюжети відео-новин з 10-ки рейтингових були присвячені «китайському вірусу» (про будівництво лікарень, про «місто-привид» Ухань, який став епіцентром спалаху вірусу).

Окрім сюжетів у топ десятці відео тижня, на каналі *Youtube* на сторінці *AFP News Agency* створена низка тематичних добірок (списків відтворення), присвячених епідемії коронавірусу. Перша – «Фокус: COVID-19 по всьому світу» – була започаткована сюжетом про поширення вірусу в Ухані («Уханський вірус: ВООЗ каже, що немає надзвичайної ситуації у світі» від 23 січня 2020 р.). Станом на 27 березня 2020 р. таких сюжетів з різних куточків світу оприлюднено вже 98 [5]. Інша добірка – «Фокус: пояснюємо про коронавірус» складається з 8 міні-сюжетів (станом на кінець березня 2020 р.), в яких за допомогою відеографічних даних ілюструються різні аспекти пандемії коронавірусу [4].

У цілому, інформаційна агенція *L'Agence France-Presse* приділяє значну увагу висвітленню перебігу пандемії, реагуванню міжнародних організацій та національних урядів на нові виклики, а також віддзеркаленню основних заходів, які запроваджуються в окремих країнах світу та на міжнародному рівні. Окрім подачі новин, пов'язаних з епідемією, агенція пропонує низку спеціальних репортажів та відео-добірки, що постійно оновлюються. Особливу увагу *AFP* приділяє викриванню дезінформації про пандемію, що поширюється через сучасні засоби масової комунікації.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. AFP Fact Check. *AFP*. URL: <https://factcheck.afp.com/> (дата звернення: 27.03.2020).
2. Baert P. At the heart of the epidemic. 17 March 2020. *AFP correspondent*. URL: <https://correspondent.afp.com/heart-epidemic> (дата звернення: 19.03.2020).
3. Busting coronavirus myths. *AFP*. URL: <https://factcheck.afp.com/busting-coronavirus-myths> (дата звернення: 24.03.2020).
4. FOCUS: Coronavirus explained. *AFP News Agency on Youtube*. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLo9T00Zu4qjklkUWPMD3rYpCCgDzfuciy> (дата звернення: 27.03.2020).

5. FOCUS: COVID-19 around the world. *AFP News Agency on Youtube*. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLo9T0OZu4qjlqcvNteJP0esYgXINoo1ZV> (дата звернення: 27.03.2020).
6. Novel Coronavirus (2019-nCoV). Situation report – 1. 21 January 2020. *World Health Organisation*. URL: https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200121-sitrep-1-2019-ncov.pdf?sfvrsn=20a99c10_4 (дата звернення: 04.03.2020).
7. Ramirez L., Ricci S., Retamal H. Life in the time of coronavirus. 02 February 2020. *AFP Correspondent*. URL: <https://correspondent.afp.com/life-time-coronavirus> (дата звернення: 21.03.2020).
8. Wuhan virus: WHO says no global emergency. FOCUS: COVID-19 around the world. *AFP News Agency on Youtube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=50mNtWtxpXw&list=PLo9T0OZu4qjlqcvNteJP0esYgXINoo1ZV&index=96> (дата звернення: 27.03.2020).

Ветринський І. М.

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Відповідно до уявлень про геополітику як процес реалізації чи досягнення цілей, пов'язаних з набуттям й утриманням контролю за простором\територіями, насамперед військовим шляхом, геополітичними викликами для міжнародної безпеки можна вважати всі територіальні конфлікти, латентні або такі, що перебувають в активній військовій фазі й до яких можуть бути залучені інші сторони.

Досліджуючи головні виклики та загрози міжнародній безпеці на сьогоднішній день можна виділити такі провідні чинники: 1) невизначена та великою мірою анархічна природа сучасного світового порядку, що створює умови для посилення геополітичних амбіцій регіональних лідерів; 2) агресивні та/або експансіоністські зовнішньополітичні стратегії держав, що володіють значним військовим потенціалом (Росія, Китай, Іран, Туреччина тощо); 3) прискорення глобальних змін клімату, що за умови існуючої динаміки може спричинити масштабні міграційні процеси, коли люди будуть просто змушені шукати більш придатні місця для проживання.

З часів закінчення холодної війни та розпаду біполярної системи міжнародних відносин пройшло вже майже три десятиліття, проте навряд чи можна констатувати остаточне формування нового світового порядку. Скоріше навпаки – замість спільної роботи з метою вироблення певних універсальних принципів та правил гри ми можемо побачити спроби реалізації прагнень великих держав щодо ревізії існуючих основ міжнародної системи. Яскравими прикладами таких дій є зокрема Іракська кампанія Сполучених Штатів (2003 р.), що по суті була спробою встановлення світової гегемонії США і затвердження монополярності світу, російська агресія в Грузії та Україні, китайська військова активність в азійсько-тихоокеанському регіоні тощо. Подібні дії регіональних лідерів фактично спрямовані на те, щоб окреслити та «застовбити» власні зони

геополітичного впливу й домінування. На сьогоднішній день можна констатувати, що світ рухається у бік «багатополярності», яку, зокрема, А. Беттлер вважає «найбільш вибухонебезпечною міжнародною системою, що веде до війни» [1]. Навряд чи варто чекати, що вирішення існуючих міжнародно-політичних проблем лежить виключно у правовій площині, оскільки, як влучно висловився В. Трегубов, "міжнародне право запізнюється на одну світову війну" [7]. Тобто універсальні міжнародно-правові норми та інструменти традиційно з'являються скоріше як відповідь на основі аналізу кризи, що вже відбулася, тож вони здебільшого безсилі або украй малоефективні, коли йдеться про необхідність передбачення та запобігання новим потрясінням.

Безпосередньою та найбільшою загрозою міжнародній безпеці є готовність та навіть прагнення низки авторитарних режимів використати свій військовий потенціал для утвердження власних "зон впливу" в регіоні. Зокрема РФ, КНР та Іран відкрито кидають виклик існуючому світопорядку, демонструючи, що вони готові воювати за покращення (як вони його собі уявляють) своїх геополітичних позицій. Росія прагне створити альтернативний Заходу центр геополітичного та економічного впливу в Європі. Для цього вона веде активну діяльність спрямовану на підриг зсередини головних суперників, НАТО та ЄС, одночасно збільшуючи свій військовий потенціал та проводячи "гібридні" військові кампанії, зокрема в Україні, Сирії та Лівії. Незважаючи на те, що Китай протягом останніх десятиліть здебільшого зосередився на економічній конкуренції, його активність в Південно-Китайському морі має потенціал масштабного конфлікту через кількість та можливості зацікавлених сторін (зокрема США). В свою чергу Іран демонструє постійну військову активність в регіоні Близького Сходу будуючи, в умовах обтяжливих економічних санкцій, власну зону військового та релігійно-цивілізаційного впливу т.з. "Шийтський півмісяць".

Сучасна російська зовнішньополітична стратегія, що характеризується готовністю до використання військової сили за для досягнення геополітичних цілей несе величезну загрозу для регіональної та глобальної системи безпеки, особливо зважаючи на російський військовий потенціал, (зокрема у сфері стратегічних ядерних озброєнь), а також реваншистські настрої сьогоднішньої владної верхівки.

З приходом до влади В. Путіна Москва взяла курс на відновлення геополітичної ваги часів СРСР, прагнучи перетворити РФ з країни третього світу на новий центр сили континентального масштабу. В. Горбулін пов'язує саме прихід до влади в РФ В. Путіна з початком пошуку російської "геостратегії реваншу", метою якої є комплекс задач, серед яких ключова – це поступове, але неухильне відновлення російського впливу й значущості на міжнародній арені [3]. Небезпека від подальшої реалізації Кремлем агресивної зовнішньої політики носить стратегічний характер. Анексія Криму та військові дії на сході України підтвердили для Кремля можливість та ефективність використання військових засобів для досягнення політичних цілей. Оскільки фактично єдиним "козирем" Путіна є військовий потенціал РФ, не можна остаточно виключити можливість розв'язання російським керівництвом континентального конфлікту, як останньої надії на перегляд існуючого світового порядку і місця в ньому РФ.

Якщо агресивна зовнішньополітична стратегія РФ на певний час стала темою сучасного інформаційного простору, то про небезпеку з боку КНР намагаються говорити "пошепки", оскільки на відміну від згаданих акторів Китайська Народна Республіка має незрівнянно більший економічний потенціал та є набагато глибше інтегрованою у загальносвітові процеси. Зважаючи на сукупний економічний та військово-мобілізаційний потенціал Китаю, а також на об'єктивну проблему перенаселення, посилення його геополітичних амбіцій в середньостроковій перспективі є цілком ймовірним. На цьому тлі сучасне напруження в регіоні Південно-Китайського моря набуває абсолютного іншого забарвлення. Мова йде в першу чергу про низку островів і рифів архіпелагу Спратлі, що є спірною територією і на які насамперед претендують В'єтнам, Китай, Тайвань, Малайзія та Філіппіни. Боротьба за контроль над островами почалася ще у 50-ті роки ХХ століття і призвела до локального збройного зіткнення між КНР і В'єтнамом, що закінчилося окупацією Парасельських островів Китаєм. Оскільки через акваторію Південно-Китайського моря проходять ключові морські торговельні шляхи, щорічний обсяг яких, за словами голови Тихоокеанського командування США адмірала Вілларда, складає 5 трлн дол., в тому числі 1,2 трлн за рахунок торгівлі зі США, то держава, що отримує контроль, над цими шляхами, автоматично отримує можливість впливати на глобальні економічні та політичні процеси [5].

Багато аналітиків цілком слушно розглядають ескалацію в Південно-Китайському морі як стратегію спрямовану на реалізацію геополітичних амбіцій Китаю. Ситуація ускладнюється тим, що розуміючи рівень загрози й не маючи змоги протистояти Китаю власними силами, В'єтнам і Філіппіни почали шукати підтримки в Сполучених Штатах, що з огляду на зіткнення геополітичних інтересів двох потуг, не дозволяє виключити військовий сценарій розвитку подій в регіоні. І хоча представники американського уряду заявляють, що зазначені зміни у військовій стратегії США не спрямовані на стримування зростаючого впливу Китаю, Пекін сприймає їх як виклик [6].

Одним з найбільш непередбачуваних та складно прогнозованих викликів для міжнародної безпеки є реальність глобальних змін клімату в осяжній перспективі. Якщо тенденції потепління збережуться, мільярди людей можуть зіштовхнутися з дефіцитом питної води та їжі, що багатьох змусить мігрувати до більш придатних місць на планеті [9]. Життя в південних регіонах світу може стати просто нестерпним через надвисокі температури, зокрема влітку. Вже сьогодні можна констатувати початок процесу кліматичних змін, які раніше очікували за декілька десятиліть. Якщо в Україні ці зміни поки що призвели до відсутності метеорологічної зими і зменшення рівня води в річках, то наприклад в Португалії чи Франції звичним стає підняття температури влітку майже до 50 градусів за Цельсієм, що є критичним показником для багатьох верств населення й провокує збільшення смертності. Якщо ситуація в цьому напрямку буде розвиватися так само стрімко, не можна виключити й збройні протистояння за найбільш придатні до життя території. Водночас стрімке зростання населення планети, лише ускладнює ситуацію з кліматичними змінами.

Дослідження, проведене вченими Міжнародного інституту прикладного системного аналізу, вперше продемонструвало причинно-наслідковий зв'язок між змінами клімату та зростанням кількості конфліктів, а також міграційними потоками [2]. Закономірно, що залежність між кліматичними змінами та геополітичними процесами найбільш чітко простежується саме в регіонах, для яких характерні високі температурні показники, зокрема в Африці та на Близькому Сході. Конфлікти, що пов'язані з нестачею ресурсів, виникають через численні протиріччя в таких галузях як системи землекористування, контроль маршрутів сезонного перегону худоби, відновлення пасовищ та ін. [4]. Перетворення природного ландшафту внаслідок кліматичних змін тягне за собою зміни геополітичного ландшафту, тож якщо уряди не вживатимуть відповідних заходів, небезпека виникнення конфліктів й нестабільності продовжить збільшуватися, а запобігти цьому буде все складніше [8]

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Бэттлер А. 'Многополярность – синоним войны'. [online] Доступно: <http://www.russ.ru/Mirovaya-povestka/Mnogopolyarnost-sinonim-voyny>, Дата доступу: 30.03.2020
2. Воронин Н. 'Изменение климата - причина "арабской весны", войн и массовой миграции. Теперь это доказано научно'. [online] Доступно: <https://www.bbc.com/russian/features-46996126>, Дата доступу: 30.03.2020
3. Горбулин В. "'Гибридная война' как ключевой инструмент российской геостратегии реванша'. [online] Доступно: <http://gazeta.zn.ua/internal/gibridnaya-voyna-kak-klyuchevoy-instrument-rossiyskoj-geostrategii-revansha-.html>, Дата доступу: 30.03.2020
4. Дентон Ф. 'Изменение климата и конфликты: будут ли найдены решения, или же мы будем наблюдать новые, многоуровневые проявления напряженности и неравенства?'. [online] Доступно: <https://www.un.org/ru/chronicle/article/22043>, Дата доступу: 30.03.2020
5. Мосяков Д. 'На грани фолы: политика Китая в Южно-Китайском море'. [online] Доступно: <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=256623>, Дата доступу: 30.03.2020
6. 'Новая стратегия США: флот сосредоточится в Тихом'. [online] Доступно: http://www.bbc.com/russian/mobile/international/2012/06/120601_us_fleet_asia.shtml, Дата доступу: 30.03.2020
7. Трегубов В. 'Погиб не журналист, погиб солдат, на котором кровь многих украинцев'. [online] Доступно: https://ipress.ua/ru/ljlive/vyktor_tregubov_pogyb_ne_zhurnalist_pogyb_soldat_na_kotorom_krov_mnogyh_ukrayntsev_119590.html, Дата доступу: 30.03.2020
8. Уэррелл К., Фемия Ф. 'Изменение климата как потенциальный источник конфликтов'. [online] Доступно: <https://ru.unesco.org/courier/2018-2/izmenenie-klimata-kak-potencialnyy-istochnik-konfliktov>, Дата доступу: 30.03.2020
9. Verbeek A. 'Безопасность планеты: последствия изменения климата для безопасности'. [online] Доступно: <https://www.nato.int/docu/review/ru/articles/2019/12/10/bezopasnost-planety-posledstviya-izmeneniya-klimata-dlya-bezopasnosti/index.html>, Дата доступу: 30.03.2020

УКРАИНСКИЕ РИСКИ БЕЗОПАСНОСТИ В ЧЕРНОМОРСКОМ РЕГИОНЕ В 2000-х ГОДАХ

Распад СССР привел не только к радикальным глобальным геополитическим изменениям, но и к существенной трансформации региональных отношений. Яркий пример этой тенденции дает ситуация в Черноморском регионе. Ведь после 1991 г. здесь удвоилось количество независимых государств: к Болгарии, Румынии, Турции добавились Россия, Украина, Молдова, Грузия. Новые геостратегические реалии были формализованы в новой структуре международного сотрудничества Организации Черноморского экономического сотрудничества [1, с.10].

На рубеже XXI века в Черноморском регионе произошли радикальные геополитические изменения. Значение Черноморско-Каспийского региона становится стратегически важным. Регион является перекрестком христианской и исламской цивилизаций и маршрутов транспортировки энергетических ресурсов. К сожалению, сейчас он превращается в очередной очаг напряженности.

Причерноморье дестабилизируется чередой локальных конфликтов. Начиная от приднестровского, абхазского и южноосетинского, и, кончая условиями перманентной нестабильности в прилегающем Каспийско-кавказском регионе. Руководство России рассматривает ситуацию на Черном море как прямую угрозу своим национальным интересам, прежде всего на Кавказе.

1 января 2007 г. Болгария и Румыния стали членами Европейского Союза. Три годами раньше они вступили в Организацию Североатлантического договора. Таким образом, на Юго-западе от границ Украины образовался полумесяц стран членов НАТО (Болгария, Румыния, Турция). Более нестабильно выглядит постсоветское черноморское пространство: Молдова, Украина, Россия и Грузия. Названные страны имеют серьезные проблемы с сепаратистскими движениями. Уязвимо выглядит Автономная Республика Крым, имеющая важное значение для региональной безопасности. Крым остаётся наиболее слабым звеном в системе национальной безопасности Украины. Несмотря на органичное включение полуострова в украинскую экономику, социокультурные, политические и военные позиции Украины в Крыму являются уязвимыми. Негибкая политика, высказанная в начале 90-х гг. XX века, когда УНА-УНСО обещала, что «Крым будет украинским, или его не будет вообще», последовательно обостряет этнополитическую ситуацию в Крыму. Не могут не вызывать тревоги постоянные сравнения Крыма с Косово. Формально подобная компаративистика политически ущербна. Ведь Крым, в отличие от Косово, с 1991 г. имеет широкую автономию в составе Украины (иное дело, что конституционно Украина является унитарным государством и идея федерализация рассматривается как призыв к сепаратизму, учитывая исторические и культурные различия между отдельными регионами Украины). Однако, многонациональный состав населения Крыма, части которого традиционно

ориентируются на иные региональные государства (крымские татары на Турцию, русские на Россию) и заинтересованность тех же США в создании новых потенциальных конфликтных зон в Евразии делают риски для безопасности Украины как независимого суверенного государства особенно высокими.

Российские военные, похоже, считают, что вступление Украины и Грузии в НАТО имеет целью изоляцию России на Черном море и является для неё угрозой на Кавказе. Присутствие США на Балканах гарантирует контроль над европейскими союзниками. Усиление американского влияния в черноморском регионе должно обеспечить влияние Вашингтона на транзит энергетических ресурсов Каспия и Центральной Азии. Россия в августе 2008 г. предприняла попытку защитить свою региональную сферу влияния. Признание независимости Абхазии и Южной Осетии стало важным фактором этого процесса.

Украина политически ослабленной вступила в судебную тяжбу с Румынией по вопросу спорного морского шельфа. Решение Гаагского трибунала в пользу Румынии неминуемо обострит украинско-российский спор из-за раздела керченского шельфа с его запасами углеводородов. Причем временные, технические и политические ресурсы Украины в этой борьбе выглядят асимметрично относительно соответствующих возможностей её конкурентов.

В ближайшее время, причем независимо от состава правящей в Украине парламентской коалиции, можно ожидать обострения проблема статуса российского Черноморского флота. Первая попытка украинской стороны организовать регламентацию деятельности российского Черноморского флота пришлось на весну 1999 года. Тогда Россия направила корабли ЧФ в Средиземное море для наблюдения за операцией НАТО против Югославии. Поскольку команда Л.Кучмы нуждалась в российской поддержке на президентских выборах, она приостановила указ о регламентации перемещений ЧФ.

В январе 2000 г. в разгар второй чеченской войны был принят новый вариант постановления правительства Украины. Был введен уведомительный порядок пересечения границы Украины, тогда как первоначальный вариант требовал на это согласие Генерального штаба Украины. Измененный вариант соответствовал нормам соглашения «О статусе и условиях пребывания ЧФ РФ на территории Украины». США пытаются избавиться от подобного контроля. Например, в соответствии с частью 1 статьи 8 соглашения «О сотрудничестве в области обороны» между Болгарией и США от 28 апреля 2006 г. Болгария отказалась от своего права на контрасигнацию приказа о передвижении американских войск. Россия считает, что американские военные базы в Болгарии и Румынии нарушают Конвенцию о Черноморских проливах, принятую в Монре в 1936 году. Понятие база нечетко и США его обошли, использовав в соглашении с Болгарией и Румынией понятие «совместно используемый объект».

Конвенция Монре вернула суверенитет Турции над Босфором и Дарданеллами. Она ограничила проход военных кораблей через проливы как из Черного моря в Средиземное море, так и обратно. Конвенция Монре зафиксировала, что суммарный тоннаж находящихся в Черном море военных судов нечерноморских государств не должен превышать 45 тыс. тонн. Срок пребывания таких кораблей не может превышать трех недель. Конвенция

соблюдалась Турцією даже во время Второй мировой войны. Вступление в 1952 г. Турции в НАТО стало серьёзным ударом по позициям СССР.

В июне 2004 г. Турция заблокировала намерение США распространить на Черное море мандат наблюдательной операции НАТО «Активные усилия». Конвенция не предусматривает санкций за нарушение её положений. Хотя США и не подписывали Конвенцию Монтрё, они могут обойти её. Прецедент был, когда в годы Первой мировой Германия передала Турции линейный крейсер «Гебен», названный турками «Султан Селим», однако команда на судне оставалась немецкой [2, с.129]. Американские военные корабли маскировочно могут поднять грузинский флаг, оставаясь под командованием Пентагона.

Возможным выходом из опасного положения могло бы быть подписание Черноморского пакта стабильности и безопасности по аналогии с коллективными механизмами безопасности, которые пытается создать Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе. Ведь, например, Турция не является участником Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе. Черноморский пакт стабильности и безопасности мог бы быть принят в формате Организации Черноморского экономического сотрудничества, членами которой являются все государства региона. Кроме того, гарантами соблюдения «статус-кво» в регионе могли бы быть Европейский Союз и Соединенные Штаты. Однако вероятность дипломатического разрешения противоречий, накопившихся в причерноморском регионе, к сожалению, снижается.

ЛИТЕРАТУРА И ИСТОЧНИКИ

1. Мхитарян А. Организация Черноморского экономического сотрудничества: становление и развитие (1990-е годы). Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата наук 07.00.02 всемирная история. К., 2000. 18 с.
2. Ковалевский П. Первая мировая войны и судьбы Российской империи. М., 2014. 510 с.

Гнатуша Ю. В.

Черноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв)

ФІНАНСУВАННЯ ЗАХОДІВ БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ

Актуальність теми підтверджується тим, що свобода людини є однією з головних цінностей сучасного цивілізованого суспільства, адже забезпечення недоторканності особи – одна з головних функцій держави. Саме тому сьогодні так цю проблему бурхливо обговорюють, а міжнародні організації та уряди країн активно працюють над створенням механізмів і стратегій, спроможних протидіяти такому явищу. Співпраця держав у сфері протидії торгівлі людьми набула нового змісту.

Управління з моніторингу та боротьби з торгівлею людьми Державного департаменту США є одним з найбільших у світі фінансових донорів у сфері Міжнародних програм боротьби з торгівлею людьми.

Дана структура бореться з торгівлею людьми шляхом фінансування програм і проектів, спрямованих на зміцнення міжнародних зусиль по кримінальному переслідуванню торговців людьми, захист жертв і запобігання торгівлі людьми. Управління ТІР розробляє програмні стратегії з подолання глобальних тенденцій і підготовці рекомендацій по конкретним країнам. Дана установа курує конкурентний процес присудження грантів для зміцнення правових баз і правоохоронної діяльності, орієнтованої на жертв, нарощування потенціалу урядів і НПО, поліпшення захисту жертв на основі інформованості про психологічні травми і підтримки інших зусиль по боротьбі з торгівлею людьми [1, с. 52].

З 2001 по 2018 роки Управління ТІР присудило більше 960 грантів на загальну суму понад 300 млн доларів у вигляді іноземної допомоги для зусиль по боротьбі з торгівлею людьми, здійснюваних американськими і іноземними НУО, вищими навчальними закладами, некомерційними і міжнародними організаціями.

Програми Управління ТІР включають в себе наступні типи:

- Двосторонні та регіональні: Багаторічні проекти, що сприяють зміцненню кримінального переслідування винних, захисту жертв і профілактики торгівлі людьми, а також цілей партнерства в конкретних країнах або регіонах.

- Договірні партнерства в області захисту дітей: Багаторічні програми підтримки двосторонніх договірних партнерств з іншими урядами щодо зміцнення зусиль країн-партнерів по боротьбі з торгівлею дітьми.

- Навчання і технічна допомога: Короткострокові, цільові заходи по зміцненню потенціалу державних структур і громадянського суспільства по боротьбі з торгівлею людьми, а також технічна допомога на місцях для сприяння державним органам в задоволенні більш насущних потреб.

- Екстрена допомога постраждалим: Швидка допомога жертвам торгівлі людьми за кордоном в надзвичайних ситуаціях, виходячи з конкретних обставин.

- Глобальні дослідження та інновації: Багаторічні проекти, які стосуються незадоволених потреб в області досліджень і вивчення новаторських підходів і вирішення інших пріоритетних завдань по боротьбі з торгівлею людьми на глобальній основі.

- Програми з викорінення сучасного рабства: Багаторічна програма підтримки перетворюють проектів, спрямованих на зниження поширеності сучасного рабства в усьому світі [2, с. 23].

Наступні приклади демонструють зусилля грантоотримувачів по боротьбі з торгівлею людьми за останній рік.

В Ботсвані грантоотримувач структури у 2017-2018 роках організував тренінги для членів Верховного суду і місцевих суддів за Законом 2014 року про боротьбу з торгівлею людьми, відповідного винесення вироків торговцям людьми, а також спеціалізованим потребам жертв торгівлі людьми.

У Лівані грантоотримувач навчив прокурорів і майбутніх суддів законам Лівану по боротьбі з торгівлею людьми, включаючи положення про виявлення жертв і кримінальному переслідуванні винних у злочинах торгівлі людьми. Грантоотримувач також успішно сформував і навчив центральний комітет спеціалізованих суддів і прокурорів, які в свою чергу навчили понад 200 юристів і 150 студентів юридичних факультетів. Крім того, розробив віртуальний

юридичний компендіум з питань торгівлі людьми, який має майже 5 тисяч користувачів.

У Мексиці грантоотримувач навчив більше тисячі судових посадових осіб в 29 штатах судовому переслідуванню, орієнтованому на допомогу потерпілим. Крім того, грантоотримувач опублікував Протокол про торгівлю людьми для Національного інституту з питань міграції та завершує підготовку Протоколу про торгівлю людьми для Міністерства праці.

У Зімбабве грантоотримувач провів тренінг для провінційних і регіональних суддів і прокурорів за законами країни в галузі торгівлі людьми. В кінці семінару грантополучатель представив рекомендації міжвідомчої комітету по боротьбі з торгівлею людьми для термінового внесення змін до основних положень законодавства, включаючи визначення торгівлі людьми.

У Демократичній Республіці Конго з 2014 по 2017 рік грантоотримувач допоміг тисячі жертв сексуальної експлуатації та підневільної праці, включаючи 335 жінок, яким були надані короткострокові (шість тижнів) послуги притулку. Проект забезпечив послуги в області психічного здоров'я і психосоціальної підтримки, економічної реінтеграції, тимчасового житла, мобільних медичних послуг та юридичної допомоги.

У Марокко грантоотримувач даної структури розвиває потенціал організацій громадянського суспільства по всій країні в області виявлення випадків торгівлі людьми та забезпечення того, щоб жертви торгівлі людьми отримували належний захист і допомогу. Зусилля грантоотримувача також підтримують реалізацію урядом Національного плану дій, який включає в себе національний механізм спрямування жертв до відповідних служб і процедур ідентифікації жертв торгівлі людьми, викладених в законі Марокко по боротьбі з торгівлею людьми 2015 року.

В Україні грантоотримувач цієї структури співпрацює з національними та місцевими урядовими посадовими особами та НУО в цільових регіонах в області підтримки мереж співпраці щодо вдосконалення профілактики торгівлі людьми та виявлення жертв, їх скринінгу і надання їм послуг, особливо дітям, які перебувають під опікою держави, які вразливі до торгівлі людьми і експлуатації. Проект дозволив виявити дев'ять дітей, які стали жертвами торгівлі людьми, надати допомогу майже ста жертвам примусової праці і налагодити контакт з майже 2 тис внутрішньо переміщених осіб в рамках Національної гарячої лінії по боротьбі з торгівлею людьми.

У Нігерії грантоотримувач спільно керував навчанням з Національним агентством щодо заборони торгівлі людьми з метою підвищення потенціалу місцевих постачальників послуг з виявлення випадків торгівлі людьми і надання психосоціальних послуг. Було підготовлено практичний посібник з психосоціальної втручання при боротьбі з торгівлею людьми на місцевих мовах і склав карту захисних організацій, здатних надавати послуги жертвам торгівлі людьми.

У Буркіна-Фасо грантополучатель провів семінари для інструкторів співробітників правоохоронних органів, жандармів, суддів, прокурорів і соціальних працівників з питань захисту жертв торгівлі людьми. Ці тренінги були відтворені в п'яти інших провінціях країни. Грантоотримувач опублікував

керівництво для інструкторів, які будуть використовуватися на практиці в сусідніх країнах Західної Африки.

НВО, що працюють в Африці і Азії, розробили систему соціальної роботи з жертвами, які вона надає безкоштовно або практично безкоштовно організаціям, що надають послуги жертвам торгівлі людьми. Крім підвищення ефективності соціальної роботи, система також полегшує обмін даними між організаціями і, за згодою беруть участь організацій, може агрегувати анонімізувати дані, що підвищує розуміння тенденцій торгівлі людьми [3]

У 2016 році Мінсоцполітики ініціювало розробку національної стратегії запобігання торгівлі людьми та узгодило її з іншими суб'єктами у сфері протидії торгівлі людьми під час засідань міжвідомчих робочих груп. В грудні 2016 р. під час засідання Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй окреслили загальні проблеми, пов'язані з торгівлею людьми на непідконтрольних уряду України територіях. Організації Об'єднаних Націй було запропоновано визначити пріоритетність проблеми сексуального насильства в регіонах Східної України, які постраждали від конфлікту.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Алексеева А. В., Галустян Ю. М., Левченко К. Б., Новицька В. П., Толстокорова А. В. Соціальний аналіз основних чинників торгівлі людьми: реальна ситуація та шляхи запобігання / Державний комітет України у справах сім'ї та молоді; Державний ін-т проблем сім'ї та молоді; Український ін-т соціальних досліджень / М. М. Ілляш (ред.), Т. М. Тележенко (ред.). Київ: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. 90 с.
2. Дядюра К. О. Засоби протидії торгівлі людьми: міжнародно-правовий досвід // Форум права. 2007. № 2. С. 49-50.
3. Руководство по защите детей-жертв торговли людьми. 2003. / ЮНИСЕФ: официальный сайт. URL: http://www.unicef.org/ceecis/0610Unicef_Victims_Guidelines_ru.pdf

Горобець І. В.

СумДПУ імені А. С. Макаренка

Мартинів А. Ю.

Інституту історії України Національної академії наук України

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ЯК СУБ'ЄКТ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ ДОБИ ГЛОБАЛЬНОЇ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ

Перемога Д. Трампа на президентських виборах у США у листопаді 2016 р. та офіційний початок процедури виходу Великої Британії з Євросоюзу 30 січня 2020 р. стали тими історичними подіями, які розділили процес глобалізації на період умовної універсалізації та регіоналізації. Домінуючою тенденцією у сучасних міжнародних відносинах стає хаотизація як передумова формування світового порядку на чолі регіональних лідерів.

З точки зору соціально-філософської втрачається ціннісна основа, яка досі задавала суспільно значимі зразки для моделей поведінки. У зв'язку з цим доречно пригадати слова англійського письменника Г.Честертон, який писав: «Не в тім річ, що люди не можуть знайти рішення, - річ у тім, що вони зазвичай не можуть побачити проблему» [3, с.4]. Традиційно Євросоюз сприймається як стабільний осередок матеріальних благ, високого соціального статусу,

соціального оптимізму і справедливості, духовного і фізичного комфорту. Однак при цьому, як правило, забувають про факт відсутності сталої залежності між суб'єктивним благополуччям та змінами економічних умов життєдіяльності. Досі європейські оптимісти подають європейську інтеграцію як єдину ефективну відповідь на виклики глобалізації, натомість європейські песимісти зазначають, що федеративна Європа буде надто централізованою, негнучкою та марнотратною. Ще за результатами Першої світової війни «європейський націоналізм ніс у собі сім'я власної трансформації з пан'європейської ідеології на джерело суперечок та суперництва, яке кінець кінцем підірвало увесь сенс спільної ліберальної європейської свідомості» [2, с.62].

На другому плані політичного дискурсу залишається нерівномірність розвитку як окремих країн ЄС, так і всередині більшості з них. Нагадаємо, що ще за часів античності вперше була сформульована опозиція «центру» і «периферії», де центр включав семантику домінантного суб'єкта, а периферія ототожнювалася з вторинністю, другорядністю. Інколи периферію як своєрідного «Іншого» треба було приборкувати або відтіснити на околиці цивілізації. За нових часів Реформація, Просвітництво, Французька революція були «ключовими історичними подіями для реалізації принципу суб'єктивності, - пише Ю.Габермас, - декларація прав людини, Кодекс Наполеона втілили в життя принцип свободи волі як субстанціональної основи держави на противагу історично даному праву» [6, с.17].

Саме під цим кутом зору можна розглядати Європейський Союз, який є не стільки генератор європейського миру, скільки його результат. Євросоюз сформувався як унікальний конгломерат демократичних суверенів. Це не федерація і не договір колективної безпеки. Але і не класична національна держава й головне не імперія з метрополією в центрі. Це експериментальна форма інтеграції на основі миру як норми, а не війни [4, с.5]. Натомість імперія, як правило, є централізованою мілітаризованою державою, володіння якої є конгломератом національних територій підкорених народів. Євросоюз є соціальним інститутом, який реалізує колективні дії, ґрунтовані на демократичному схваленні та згоді щодо їхнього прийняття. Утім, популярними є твердження про дефіцит демократії у процесі прийняття рішень в Євросоюзі, особливо у форматі 27 держав-членів [5, с.37].

Натомість політичні інститути США нагромадили досвід практик обмеження автономії держави суспільством та забезпечення конкуренції між гілками влади, що становить передумову ефективного функціонування механізму стримувань і рівноваги. Утім, Шарль де Голль попереджав від копіювання американського досвіду Європою, адже у США «федерація була створена з нічого, на цілком новій території, послідовними хвилями колоністів, позбавлених коренів» [2, с.344]. Зрозуміло, що багатовікова європейська історія такої розкоші не надає.

За цих історичних умов шенгенський простір дає можливість шляхом виключення позбавлятися деяких суперечностей і негараздів, якими могли б «заразитися» більш розвинені суспільства від своїх невдач сусідів. У такій інтерпретації євросоюзівський кордон виконує функції соціального санітарного кордону. Влада переміщується зі сфери держави й формальних структур у царину

безпосередніх суспільних відносин. Бюрократія з віддаленої периферії виробничих відносин переміщується у їхній центр, а конкуренція набуває дискусивно-правового вигляду, ототожнюючись із пошуком найліпшого морально-правового або словесно-ораторського виправдання певних дій. Причому політика має демонструвати здатність долати будь-які перешкоди, дружити з ким завгодно, зраджувати будь-кого, аби це було на користь його виборцям.

Маастрихтський договір спробував поєднати федеративні ознаки у функціонуванні спільних структур ЄС із «суверенною» міжурядовою співпрацею [1, с.75]. Соціальна політика залишилася сферою відповідальності національних урядів. Так були об'єднані різні політичні сфери з різними ступенями інтеграції. Проблеми в ідеалі мають вирішуватися на рівні, де вони виникають. Амстердамський договір 2 жовтня 1997 р. збільшив повноваження Євросоюзу у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки, а також співпраці поліцій та судів у кримінальних справах. Договір Ніцци, який набув чинності 1 лютого 2003 року, закріпив процедуру одностайного ухвалення рішень і право будь-якої держави-члена накладати вето на рішення в окремих сферах торговельної, фіскальної та соціальної політики. Але й «маастрихтське» бачення взаємодії між федералізмом і регіоналізмом піддається критиці з боку тих європейських політиків, які захищають національну ідентичність та орієнтуються на національні, а не наднаціональні цінності так званої «постнаціональної демократії». У англо-американській правовій системі принцип верховенства права означає насамперед верховенство природних прав людини. У романо-германській системі права верховенство права є по-суті верховенством закону, встановленого державою, і над людьми і над самою державою. Визначальними факторами, які вплинули на цю дискусію стало запровадження 1 липня 2002 р. у готівковий обіг спільної європейської грошової одиниці та досі найбільше в історії європейської інтеграції розширення ЄС, яке відбулося 1 травня 2004 року. На хвилі оптимізму європейські еліти приступили до розробки проекту першої спільної Конституції ЄС. Цей документ було урочисто підписано 29 жовтня 2004 року. Але на референдумі у Франції та Нідерландах в травні – червні 2005 року цей документ було відхилено. На заміну йому у грудні 2007 року прийшов Лісабонський договір реформ. Але вже восени 2008 року світова економічна криза особливо загострила протиріччя між прихильниками ідеї наднаціональної демократії та національного суверенітету, а також між ідеологами «централізованого федералізму», або децентралізації владних структур і наділення громадянського суспільства максимальними повноваженнями. Утім, відсутність дієвого загальноєвропейського громадянського суспільства зробило реалізацію цієї ідеї проблемною.

Отже, конкуренцію європейських «федералістів» та «регіоналістів» не можна вважати вичерпаною, навпаки, можна очікувати, що по мірі заглиблення фінансово-економічної кризи регіоналісти здобуватимуть дедалі більшу суспільно-політичну підтримку. Й не лише кінцевий, а навіть проміжний результат такої взаємодії наразі не визначений. Існує гіпотетична можливість трансформації Євросоюзу. У випадку поглиблення фіскальних проблем не можна виключати відокремлення від Євросоюзу 27 держав членів «ядра» шістки країн засновниць процесу інтеграції: ФРН, Франції, країн Бенілюксу, можливо, Італії.

Однак, вірогідним є сценарій відокремлення від союзу через фінансову слабкість країн Південної Європи: Греції, Іспанії, Португалії. Не можна виключати й відтворення Скандинавського союзу. Натомість країни Центральної Європи можуть відтворити свій міждержавний союз, можливо, у ширшому форматі «Вишеградської групи». У 2015 президент Польщі А. Дуда ініціював новий вимір співпраці у форматі «Міжмор'я» (лат. *Intermarium*) заради тіснішої взаємодії країн, які мають вихід до Балтійського, Чорного та Адріатичного морів. Фактично «Центральноєвропейська ініціатива» (ЦЄІ) є геополітичним віддзеркаленням ініціативи «Міжмор'я». Країни «ядра» Євросоюзу (Італія, Німеччина, Франція) охарактеризували проект «Міжмор'я» як геополітичну ініціативу США, яка «розколює» Європу. Різні зовнішньополітичні стратегії країн-учасниць ЦЄІ, типологічні відмінності між ними, історичні особливості їхнього національно-державного розвитку максимально ускладнюють функціонування цієї організації. Однак ці ж самі фактори продукують дипломатичну інерцію, яка не дає ЦЄІ розпастися. Стратегічно формат ЦЄІ забезпечує функціонування транспортних транзитних коридорів «Захід-Схід», «Північ-Південь» включно з китайським транзитним новим «Шовковим шляхом». Внаслідок взаємодії зазначених чинників ЦЄІ стала невід'ємним структурним елементом сучасної європейської системи міжнародних відносин.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Гердеген М. Європейське право. – К., 2008. – с.75.
2. Геффернен М. Значення Європи. Географія та геополітика. – К., 2011.
3. Костенко Н. Знання про смисли: методології глибини і поверхні // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. - №11. – с.3-32.
4. Кустарев А. Евросоюз и мир. Почему ЕС заслужил Нобелевскую премию // Новая газета. - №118. – 17 октября 2012. – с.5.
5. Лейн Д. Громадянське суспільство у старих і нових державах-членах ЄС. Ідеологія, інституції та просування демократії // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2011. - №2. – с.37-59.
6. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне. – М., 2003.

Зленко Н. М.

СумДПУ імені А. С. Макаренка

ГІБРИДНІ ВІЙНИ ЯК ВІЙНИ НОВОГО ТИПУ

Сучасна система міжнародних відносин характеризується поширенням конфліктів четвертого покоління. У багатьох регіонах світу посилюється міждержавне суперництво на регіональному і місцевому рівнях, що зумовлює зростання небезпеки виникнення значної кількості насильницьких конфліктів, більшість із яких набули форм збройного протистояння. Традиційні формальні війни відходять у минуле, а найбільш поширеними стають нові види конфліктів. Серед таких особливої уваги заслуговують гібридні війни. Гібридна війна є одним з важливих і поширених типів міжнародних конфліктів на сучасному етапі. Прикладом феномену гібридної війни, на жаль, є і російсько-українське протистояння 2014-2020 рр.

Теоретичне осмислення сутнісних, аксіологічних та соціально-філософських аспектів даного поняття знайшло своє відтворення в роботах філософів, соціологів, істориків та інших науковців, серед яких В. Бебик, В. Богданович, П. Богуцький, Л. Волкотруб, О. Волович, В. Горбулін, Я. Жарков, О. Левченко, У. Немец, Д. Маттіас, Є., Д. Мацура, Б. Ренз, Х. Сміт, М. Пашков, М. Поліковський, В. Смоляник, А. Шумський А. Єрмоленко, В. Кушерець, М. Попович, О. Рижук, І. Рущенко, Ю. Радковець, О. Скрипнюк, В. Ткаченко, Р. Ткачук, М. Требін, Ф. Хоффман, М. Хавронюк, Л. Чекаленко, Ю. Шемшученко, Г. Яворська та інші. Число публікацій, що розглядають ті чи інші аспекти гібридної війни, зростає в геометричній прогресії, але при цьому не відбувається ні остаточної концептуалізації феномена, ні створення цілісної теорії гібридної війни; навпаки, розмивається сам термін, виникають численні трактування і концепції, а дослідження набувають часто публіцистичний характер.

Світова гібридна війна – новітнє глобальне міжнародне протистояння, яке виникає в умовах сучасного геополітичного устрою, боротьба, за домінування і впливи, яка ведеться силами держав, їх коаліцій та поза державними акторами. Автором даного поняття прийнято вважати американського аналітика з питань національної безпеки Ф. Хоффмана, який у своїй праці «Конфлікт у ХХІ столітті. Поява гібридних війн» (2007 р.) зазначив, що гібридні війни – це війни, що поєднують цілий спектр різних режимів ведення війни, включаючи застосування традиційних, нетрадиційних тактик і недержавних (нерегулярних) воєнізованих формувань, організацію терористичних актів з використанням масового насильства і примусу, а також кримінальних безладів [5, с. 37].

За Ф. Хоффманом, гібридні війни ведуться як державними, так і недержавними структурами. При цьому відмінності між регулярними і нерегулярними підрозділами розмиваються. Їхні дії оперативно і тактично скоордовуються і координуються, аби досягти синергетичного ефекту у фізичному і психологічному вимірах конфлікту у межах одного театру воєнних дій. Під час гібридної війни нерегулярні формування стрімко нарощують свою міць за рахунок трофейного або придбаного іншими шляхами озброєння. І коли фанатизм таких нерегулярних формувань підкріплюється можливостями регулярних військ, то вони здатні вивести конфлікт на абсолютно новий рівень. Зусилля такого агресора спрямовані на послаблення країни за допомогою реалізації злочинних підривних дій всередині об'єкта впливу [5].

У свою чергу, американський дослідник Дж. Мак Куен вбачає в гібридній війні поєднання традиційних і асиметричних форм насилля з одночасним залученням місцевого населення до участі у конфлікті і введення в оману міжнародної спільноти, або нівелюванням її впливу [6, с. 107]. Дж. Мак Куен підтвердив, що «гібридна війна» є одним із сучасних проявів асиметричної війни, яка розгортається у трьох площинах: серед громадян, які мешкають у зоні конфлікту; серед громадян агресора; серед міжнародної спільноти. На його думку, фактично будь-яка гібридна війна поєднує в собі традиційні форми насилля, кібервійну, тероризм, організовану злочинність, нерегулярні військові формування та приватні військові компанії.

Під час гібридної війни інформація перетворюється на зброю, при застосуванні якої руйнуються не фізичні об'єкти, а уявлення про дійсність. Війна з терором виявила існування симбіотичного зв'язку між діями терористів і телебаченням, тоді як гібридна війна перебуває у симбіозі із сучасним інформаційним середовищем: без соціальних мереж гібридна війна не мала б сенсу.

Українські дослідники розглядають феномен гібридної війни, насамперед, у контексті військової агресії Росії проти України. Визнаючи, що концепція гібридної війни не є запереченням традиційних поглядів на війну, основну увагу вони приділяють осмисленню специфічних характеристик гібридної війни як нової форми глобального протистояння.

Так, у роботі Є. Магди дається таке визначення сутності цього феномену: «Гібридну війну можна в найзагальніших рисах визначити як сукупність заздалегідь підготовлених і оперативно реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей. До складових гібридної війни відносяться традиційні та нестандартні загрози, тероризм, підривні дії, коли використовуються новітні чи нешаблонні технології для протидії перевазі супротивника у військовій силі» [2, с. 139].

Також, неможливо не погодитися з думкою Яворської Г. та Їжак О. [4, с. 16-17], які стверджують, що поняття гібридної війни охоплює явище набагато ширше, ніж сучасні форми ведення бойових дій, види війн майбутнього або назви конкретних конфліктів змішаного типу. Насправді йдеться про оформлення нового виду глобального протистояння у сучасному дестабілізованому міжнародному безпековому довіллі. Гібридна війна не є поверненням до стану холодної війни. Вона приходить їй на зміну, у супроводі ланцюгів гарячих конфліктів, як нова, ускладнена й нестабільна форма відносин на міжнародній арені.

Понятійна схема «громадянської війни в Україні» має у російському виконанні свою специфіку. РФ не тільки відмовляється визнавати себе стороною конфлікту (попри зафіксовані Україною та міжнародними структурами незаперечні факти її участі), але нав'язує інтерпретацію, згідно з якою влада України («київська хунта») воює з російськомовним населенням України на Донбасі. Цей варіант розуміння подій не випадково набув поширення на тимчасово окупованих територіях Донбасу. Окрім суто класичних воєнних методів, Росія в рамках «гібридної війни» чи не вперше масштабно використовувала й концепцію «війни трьох кварталів». Суть цієї концепції полягає в тому, що сучасний воїн має бути готовий в одному кварталі вести загальновійськовий бій, у другому – здійснювати поліцейські функції, в третьому – виконувати гуманітарні місії [1, с. 105-106].

Усе це дає підстави вважати, що гібридна війна має, низку відзнак, характерних саме для неї, йдеться в першу чергу про інформаційні, психологічні, ідеологічні, складові такої війни, суто воєнні дії тут мають, прихований характер. На сьогоднішній день, цей термін може відноситися, перш за все, до військової

ситуації; по-друге, до стратегії та тактики противника; по-третє, до типу сил, які держава повинна створювати та підтримувати [7].

Отже, на відміну від традиційних війн, у війнах гібридного типу головний акцент робиться на створенні ситуації страху та невизначеності. Війна стає гібридною, коли в операціях противника відбувається зміщення балансу в бік неозброєних учасників, втягується інтернет і соціальні мережі як простір «військових фронтів», зачіпається менталітет, традиції, громадська думка і соціокультурні установки країни-учасника міждержавного протиборства. Гібридна війна не оголошується і, отже, не має початку, так само як і кінця, оскільки мирна угода неможлива. Характерною рисою гібридної війни є те, що в ній задіяний особливий вимір агресивної поведінки, вмотивований створенням паралельної реальності як поєднання елементів справжньої дійсності та уявної. Нова якість війни полягає у радикальному зміщенні акцентів мотивації дій на рівень конструювання уявної псевдореальності.

Підводячи підсумки сказаного, слід відзначити, що гібридна війна не є винаходом сьогодення, але порушуючи межі традиційних понять, вона набуває комбінованого характеру, перетворюючись на політичні інтриги, запеклу боротьбу за політико-економічне домінування над певною територією, матеріально-економічними ресурсами, і навіть, духовно-культурною сферою, застосовуючи причому найнебезпечніші силові та не силові методи. У цих умовах необхідним стає досвід усієї світової наукової думки з метою вироблення методів ефективного протистояння гібридним загрозам.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Гай-Нижник П., Чупрій Л. Російсько-українська війна: особливості розв'язання військово-політичного конфлікту на сході і півдні України за сучасних геополітичних умов. Українознавство. 2016. № 4 (61). С. 103-121.
2. Магда Є. М. Гібридна війна: Сутність та структура феномену Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». 2015. №. 4. С.138.
3. Международное гуманитарное право и вызовы современных вооруженных конфликтов. Доклад XXXII Международной конференции Красного Креста и Красного Полумесяца [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icrc.org/ru/document/mezhdunarodnoe-gumanitarnoe-pravo-i-vyzovy-sovremennyh-vooruzhennyh-konfliktov>.
4. Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт Стратегічні пріоритети. № 4 (41). 2016. С. 41-48.
5. Hoffman Frank, G. "Hybrid Warfare and Challenges". Joint Force Quarterly (JFQ) 52 (2009): 34-39. Print.
6. McCuen, J. "Hybrid Wars". Military review March-April (2008): 107- 113. Print.
The origins of the concept of a hybrid war. Electronic journal «The Bell» 28 Feb. 2015 – Електронний ресурс – Режим доступу: <http://www.thebellforum.com/showthread.php?t=130013>

ВПЛИВ КАТАЛОНСЬКОГО СЕПАРАТИЗМУ НА СИСТЕМУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Сьогодні ми є очевидцями стрімких змін, що відбуваються в усіх сферах життєдіяльності людини. Глобалізація та новітні технології кидають політичним системам все нові й нові виклики, на які вони повинні прагматично та своєчасно реагувати. В умовах сучасного світу значне поширення сепаратистських тенденцій збільшує виклики державам, міжнародним відносинам. Сепаратизм є серйозною проблемою для цілісності та стабільності всієї європейської системи безпеки та всього світу. Тому, на нашу думку, є дуже актуальною тема, обрана для публікації.

Проблеми, пов'язані з дослідженням форм та проявів сепаратизму у Іспанії, знайшли відображення в працях істориків, політологів, соціологів. Наукові доробки дослідників М. Спенсер, Б. Браун та інших стали базовими при розробці теоретичних аспектів [3; 5; 6; 7]. Ці роботи відрізняються глибоким аналізом соціально-політичних передумов сепаратизму та їх впливу на національні рухи. В той же час, як вітчизняна, так і зарубіжна література майже не відобразила проблему впливу іспанського сепаратизму на систему європейської безпеки.

Каталонський сепаратизм, що активізувався в останні десятиліття, має глибокі історичні та культурні корені. Боротьба за національне самовизначення і суверенітет сприймається більшістю каталонців як необхідність відновлення історичної справедливості. Протягом довгого періоду існування у складі Іспанії регіон боровся за культурну, економічну і політичну самостійність, а особливо активно з початку ХХ ст.

Після трансформації режиму Ф.Франко та прийняття нової Конституції Іспанії у 1978 році, Каталонія отримала широкі автономні права. Так, вже у 1979 році в Каталонії діяв власний уряд, а за результатами референдуму 2006 року його повноваження були ще більше розширені. Незважаючи на це, регіональні політичні еліти, висловлювали бажання збільшення політичних повноважень та автономних прав регіону. Але, орієнтуючись на пошук мирного компромісного варіанту та порозуміння з центральною владою Мадриду, виключно в конституційних межах.

Виходячи з аналізу сучасної політичної ситуації у Іспанії, можна зробити висновок про те, що саме соціально-економічні вимоги є основною причиною конфлікту між національними елітами Каталонії та центральною владою Іспанії. Слід зазначити, що каталонський сепаратизм, має економічне підґрунтя: населення регіону складає 16 відсотків населення королівства, але виробляє 23 відсотка ВВП. Економічне зростання Каталонії останнє десятиліття значно вище, чим в цілому по Іспанії, на 2019 рік дорівнювало 3,3 відсотки на рік.

Метою каталонської сторони представляється розширення економічних повноважень, перегляд бюджетно-податкової політики. Центральна влада Іспанії, в свою чергу, не надає значення економічним вимогам, вважаючи основною

причиною розростання конфлікту – політичні амбіції каталонських урядовців, спрямованих на розширення власних повноважень і узурпацію влади в регіоні. Підкреслюється неправомірність і антидемократичність намірів проведення референдумів про незалежність Каталонії. Така ситуація призводить до загострення політичної напруги у регіоні та до збільшення сепаратистських настроїв. Так, згідно з соціологічними опитуваннями, якщо на кінець ХХ ст. у Каталонії було 15 відсотків прихильників відділення від Іспанії, то вже на 2014 рік більш ніж 40 відсотків[4].

Перша спроба проведення референдуму про самовизначення Каталонії відбулася у 2014 році. З огляду на можливість політичної кризи, уряд Каталонії провів референдум у формі загальнокаталонського опитування [9]. Питання, що було винесено на голосування було сформульовано наступним чином: «Чи бажаєте ви, щоб Каталонія стала незалежною державою?». У голосуванні взяло участь 2,1 млн. осіб, з яких трохи більше 80% учасників проголосували за відділення від Іспанії. При цьому більшість спостерігачів відзначили, що такий високий відсоток був отриманий за рахунок того, що противники незалежності проігнорували та не приймали участі у цьому опитуванні [8]. Центральний уряд Іспанії взагалі проігнорував ці події, не надавши їм належного значення. Така ситуація та ряд інших факторів вплинули на збільшення сепаратизму у регіоні.

Згідно з опитуваннями, проведеними на початку 2017 року, за незалежність виступало вже понад 50 відсотків каталонців, проти – 45,7. [10]. Такі результати давали надію на успіх та призвели до об'єднання зусиль націоналістично налаштованих політичних сил Каталонії, та призначення проведення референдуму про незалежність Каталонії на 1 жовтня 2017 року. За результатами, 90 відсотків виборців проголосували за вихід зі складу Іспанії при явці лише 40 відсотків населення регіону. Наступним кроком до політичної самостійності регіону було проголошення незалежності каталонським парламентом, яке відбулося 27 жовтня 2017 р. Ці події призвели до гострої кризи та протистояння у регіоні. Конституційний суд Іспанії за поданням уряду визнав усі рішення стосовно незалежності Каталонії без участі Мадрида незаконними. Уряд та парламент Каталонії було розпущено та призначенні дострокові парламентські вибори у регіоні на 21 грудня 2017 року. Також було введено в дію ст. 155 Конституції Іспанії, що призвело до позбавлення регіону статусу автономії та запровадження прямого правління з центру. Політичні лідери Каталонії причетні до організації виборів постали перед судом та отримали вироки.

Узагальнюючи треба зазначити, що референдум дійсно є відображенням демократії та формою безпосередньої участі та впливу громадян на політичні процеси. Це один з найфундаментальніших принципів ООН – право націй на самовизначення. Проте, референдум може вважатися легітимним, лише в тому випадку, коли він є конституційно правомірним та узгодженим з центральною владою, реалізувати його можливо виключно до правових норм, зафіксованих у Конституції Іспанії. В інших випадках, це як ми бачимо на прикладах 2014 р. та 2017 р. призводить до політичного протистояння сторін, кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці Іспанії та можуть стати каталізатором

дестабілізації системи міжнародної безпеки не лише в Європі, але й у світі загалом.

Отже, з одного боку, каталонська проблема носить регіональний характер і є внутрішнім питанням суверенної держави, а з іншого боку, події в Каталонії можна розглядати як наочний приклад розвитку сепаратистських тенденцій і дезінтеграційних процесів, які, в свою чергу, можуть вплинути як на внутрішню ситуацію, так і на зовнішню політику цілого ряду інших держав Європи і світу. Тому пріоритетом політики країн ЄС та інших демократичних країн світу є спільна протидія потенційним загрозам та формування європейського та світового безпекового простору. Каталонське питання може стати розмінною монетою на міжнародній арені для політичних акторів, зацікавлених в ослабленні Європейського Союзу. Крім того, каталонські події ускладнили переговори з Великобританією з приводу «Брексіту».

Стосовно міжнародного визнання незалежності Каталонії, після проведення референдуму у 2017 році, варто зазначити, що усі держави-члени ЄС, США, Канада, Бразилія, Туреччина, Україна та багато інших демократичних країн не визнали акту самопроголошення незалежності Каталонії. А наприклад, керівництво Китаю заявило, що це внутрішні справи Іспанії. Шотландія та Уельс висловили досить обережно сподівання на мирне врегулювання кризової ситуації. Прихильників незалежності Каталонії виявилось небагато. Серед них є президент Асамблеї Корсики, міністр-президент Фландрії, який, однак, зауважив, що офіційне рішення про визнання повинен приймати уряд. Абхазія і Південна Осетія виказали готовність визнати незалежність Каталонії, якщо на цьому буде наполягати уряд автономної спільноти [1].

Жорстка офіційна позиція центрального уряду Іспанії та провідних країн світу пояснюється тим, що процес одностороннього виходу Каталонії відбувався з порушенням норм міжнародного права, і в разі визнання створиться небажаний прецедент, який може бути використаний для легітимації незаконних референдумів та активізації сепаратистських рухів у інших країнах. Це може ще більше ослабити і національні уряди країн, і, Європейський Союз. Проблема сепаратизму в Каталонії не вирішена остаточно та потребує подальших багатовекторних досліджень, особливо в сфері безпеки та впливу каталонського сепаратизму на безпеку в регіоні та світі.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Европейский сепаратизм: Испания – первый кандидат в Европе на распад по «лоскутному сценарию». URL: <https://www.imperiya.by/politics3-8357.html> 8
2. Павлятенко О. В. Феномен сепаратизму в сучасному світі. *Гілея* : науковий вісник. 2016. Вип. 115. С. 398-403.
3. Сепаратизм в Іспанії URL: <https://www.spain.org.ru/modules.php?name=Content&pa=showpage&p id=402>.
4. Червінка І. Перспективи реалізації мирного підходу до здобуття незалежності у Каталонії. *Вісник Львівського університету*. Сер. : Міжнародні відносини. 2013. Вип. 32. С. 121–127.
5. Bieri M. Separatism in the EU. *CSS Analyses in Security Policy*. 2014. URL: <https://www.research-collection.ethz.ch/bitstream/handle/20.500.11850/88511/eth-14457-01.pdf?sequence=1>.
6. Brown B. A. Nationalism and ethnic conflict. London : MIT Press, 2001. 491p.
7. Spenser M. Separatism: democracy and disintegration. Boston : Rowman & Littlefield, 1998. 317p

8. Elecciones Cataluña 21D estimación de voto (1ª oleada). URL: <https://www.sociometrica.es/2017/09/sep17-elecciones-cataluna-21d-estimacion-de-voto-1a-oleada/>.
9. Self-identified nationality of people living in Catalonia in May 2014. *The Statistics Portal*. URL: <https://wwwstatista.com/statistics/326790/catalans-on-the-political-spectrum>.
10. The Referendum will be on October 1st: «Do you want Catalonia to be an independent State in the form of a republic?». *Catalan News Monitor*. URL: <https://www.catalanmonitor.com/2017/06/09/the-referendum-will-be-on-october-1st-do-you-want-catalonia-to-be-an-independent-state-in-the-form-of-a-republic/>.

Килюшик І.

Варшавський університет (Республіка Польща)

ДІЯЛЬНІСТЬ РАДИ ЄВРОПИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ІНОЗЕМЦІВ З ТРЕТІХ КРАЇН НА РІВНІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Метою даної статті є теоретичний аналіз міжнародного права, яке стосується локальних політичних прав іноземців з третіх країн в країнах-членах Європейського Союзу (далі ЄС).

Предметом аналізу є аспект локальних політичних прав, як механізму політичної інклюзії та інтеграції іноземців з приймаючим суспільством. Головним аспектом є виборчі права у виборах місцевого самоврядування, які в процесі політичної інклюзії займають центральне місце.

Застосованим методом дослідження є аналіз міжнародних законодавчих актів прийнятих Радою Європи.

Припускаємо, що існуюча правна ситуація суперечить вкладу іноземців-громадян третіх країн, які виконують усі обов'язки приймаючої спільноти (зокрема працюють і платять податки), але залишаються за межами політичного життя громади, в якій вони живуть, не маючи жодних політичних прав в 13 з 27 країнах-членах ЄС.

За іноземця вважаємо будь-яку особу, яка не має громадянства країни в якій вона проживає. Іноземець-громадянин третьої країни – це будь-яка особа, яка не має громадянства держави-члена ЄС або Європейського економічного простору.

Політичні права – це можливість участі особи у громадському житті та здійснення контролю над владою. До основних політичних прав належать: активне та пасивне виборче право, право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, право участі у референдумах. В статті проаналізовані політичні права в межах місцевого самоврядування.

Виборче право – це право особи обирати та бути обраною на виборах. Активне виборче право означає право голосу, пасивне виборче право означає право бути обраним.

Під інклюзією ми розуміємо процес включення окремих осіб, чи груп осіб у функціонування суспільства. Інклюзія – це явище, протилежне до ексклюзії (виключення) – соціальне відторгнення, маргіналізація. Політична інклюзія натомість є процесом, який призводить до включення окремих осіб у політичну спільноту.

Законодавство ЄС [1; 2; 3; 4] передбачає, що кожен громадянин Союзу, який проживає в країні-члені, якої він не є громадянином, має право вибирати та бути обраним на місцевому рівні в цій країні на тих самих умовах, що й громадяни цієї країни. Натомість іноземці-громадяни третіх країн не у кожній європейській країні мають ідентичні політичні права на рівні місцевого самоврядування.

Право голосу у виборах до місцевого самоврядування, після виконання певних умов, мають іноземці з третіх країн в 14 з 27 країн ЄС: Бельгії, Данії, Естонії, Фінляндії, Іспанії, Нідерландах, Ірландії, Литві, Люксембургу, Португалії, Словаччині, Словенії, Швеції, Угорщині. Місцеві виборчі права поширюються також на іноземців з третіх країн, які проживають у Великобританії, Норвегії, Ісландії та Швейцарії. У п'яти з цих країн (Бельгії, Естонії, Люксембурзі, Словенії та Угорщині) іноземці з третіх країн мають лише активне виборче право, тобто, не мають права висувати свою кандидатуру до органів місцевого самоврядування. В інших тринадцяти країнах (Австрії, Болгарії, Кіпрі, Чехії, Франції, Греції, Латвії, Мальті, Німеччині, Румунії, Хорватії Польщі та Італії) іноземці з третіх країн такого права не мають.

Тому одним із напрямків діяльності Ради Європи є діяльність, спрямована на зміцнення демократії на місцевому та регіональному рівні. У 1957 р. Рада зробила перші кроки для встановлення контактів з місцевою владою. З цього моменту її діяльність на рівні місцевих органів влади розповсюджується на території від Ісландії до Росії та від Норвегії до Балкан.

Одним з найважливіших міжнародних документів, що стосуються місцевих політичних прав іноземців, є Конвенція Ради Європи про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні з 1992 р., яку поки що підписало тринадцять держав, хоча ратифікувало лише вісім [5].

У преамбулі Конвенції зазначено, що: „Перебування іноземців на національній території є сьогодні постійною рисою суспільств європейських країн, тому існує необхідність посилення їхньої інтеграції з місцевою громадою, шляхом розширення їхніх можливостей брати участь у місцевих суспільних справах. Тим більше, що іноземці, які проживають на певній території, мають, як правило, на місцевому рівні ті ж зобов'язання, що й громадяни даної країни”[5].

Розділ А Конвенції присвячений правам на свободу вираження поглядів, зборів та об'єднань. У третій статті цього розділу підкреслюється, що кожна держава, яка підписала Конвенцію, зобов'язана гарантувати іноземцям, які проживають на її території, ці права на тих самих умовах, що й своїм власним громадянам: „Право на свободу мирних зборів і свободу асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів. Зокрема, право на свободу асоціації припускає право постійних мешканців-іноземців створювати свої місцеві асоціації з метою надання взаємної допомоги, підтримання і вираження своєї культурної самобутності або захисту своїх інтересів у питаннях, що належать до компетенції місцевої влади, а також право вступати до будь-якої асоціації”[5].

У розділі В, п'ята стаття наголошує на необхідності створення представницьких консультативних органів постійних мешканців-іноземців на місцевому рівні, особливо в регіоні, де існує значна кількість іноземців, щоб дати

їм право обговорювати і формулювати думки, побажання і зауваження з питань, які особливо їх стосуються у місцевому громадському житті.

Шоста стаття розділу С Конвенції, присвячена праву голосу на виборах до органів місцевого самоврядування: „Кожна Сторона зобов’язується надати кожному постійному мешканцю-іноземцю право голосувати та висувати свою кандидатуру на виборах до органів місцевого самоврядування, якщо він відповідає тим же правовим вимогам, які застосовуються до громадян цієї держави” [5]. Проте Конвенція не виключає можливості держави-учасниці впровадити певні критерії, яким повинен відповідати іноземець, щоб він міг користуватись своїм правом голосу, хоча ці виборчі цензи можуть не застосовуватись до громадян даної країни. Згідно з Конвенцією, основною вимогою є постійне та законне проживання на території держави протягом 5 років безпосередньо перед виборами, але це не означає що не може бути встановлено іншого строку цензу осілості. Держава-сторона Конвенції також може обмежувати місцеві виборчі права лише до пасивного виборчого права, не даючи активного.

У 2001 р. Асамблея Ради Європи ухвалила рекомендації щодо участі іммігрантів та іноземців-резидентів у політичному житті країн-членів Ради Європи [6].

Рекомендації підкреслюють, що можливість користування з прав людини в Європі не залежить від громадянства та країни походження. Принцип недискримінації закріплений у багатьох міжнародних документах, сторонами яких є держави-члени Ради Європи. Крім того, відповідно до пункту 4 рекомендацій, демократія вимагає рівної участі всіх соціальних груп у політичному процесі, а внесок іноземців, які перебувають на законних підставах, у національне багатство є достатньою підставою для надання їм права впливати на політичні рішення у своїх країнах проживання.

Необхідність надання права голосу іноземцям зазвичай визначається основним правом кожної особи приймати участь у рішеннях, що безпосередньо стосуються її, а також необхідністю усунення дискримінації та нерівності з усіх причин. Тому що іноземці з третіх країн мають такі ж обов’язки що й громадяни країни проживання. Громадяни та іноземці однаково підпадають під дію державного законодавства, податкових зобов’язань та інших обов’язків. У той же час, іноземців часто позбавляють ключової можливості впливати на політичні рішення, прийняті в країні проживання, оскільки вони не мають політичних прав.

Асамблея зазначає, що в державах-членах Ради Європи лише їх громадяни можуть користуватися багатьма правами, зокрема політичними правами. Крім того, громадяни, які не є членами ЄС, але проживають у державах-членах Союзу, мають менше прав, ніж громадяни країн-членів ЄС.

На думку Ради, обмежувальні критерії можуть стати перешкодою для довгострокових резидентів (іноземців з третіх країн) отримати громадянство країни перебування, і, таким чином, вони будуть позбавлені можливості повноцінної участі в місцевому житті, а в гіршому випадку залишаться на маргінесі суспільства.

Іншим аспектом, що зазначається в рекомендаціях, є інтеграційний аспект, відсутність локальних політичних прав не сприяє виключенню іноземців до

політичної спільноти, що не сприяє інтеграції, а відсутність повної інтеграції може стати джерелом соціальної напруги та суперечностей.

Рада Європи закликала уряди країн-членів: надати право голосу та право бути обраним на місцевих виборах усім іноземцям, які легально проживають у країні не менше трьох років, незалежно від їхнього походження; переглянути своє національне законодавство, щоб зробити його більш гнучким та відповідним до потреб іноземців-резидентів з третіх країн, приділяючи особливу увагу критеріям надання громадянства та участі іноземців у політичних процесах на всіх рівнях; розробити програми для покращення можливостей політичної участі іноземців; ратифікувати, якщо цього ще не зроблено, Конвенцію Ради Європи про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні та Європейську конвенцію про громадянство.

У 2005 р. Парламентська асамблея Ради Європи прийняла резолюцію про скасування обмежень на право голосу. Усі мешканці зобов'язані сплачувати податки, а рішення місцевої влади мають прямий вплив на їхнє життя. Тому право голосу та право бути обраним у місцевих виборах має бути надано всім жителям незалежно від їх громадянства чи національності [7].

Надання місцевих політичних прав іноземцям з третіх країн повинно забезпечити демократичну рівність всіх груп іноземців, що буде протидіяти їхній дискримінації та маргіналізації.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Договір про заснування Європейської Спільноти, URL: <http://www.nas.gov.ua/publications/news/Documents/Radchenko-DSTU.pdf> (дата звернення: 26.03.2020).
2. Хартія основних прав Європейського Союзу, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (дата звернення: 26.03.2020).
3. Council Directive 93/109/EC of 6 December 1993 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and stand as a candidate in elections to the European Parliament for citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals, URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:31993L0109> (last accessed: 26.03.2020).
4. Council Directive 94/80/EC of 19 December 1994 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and to stand as a candidate in municipal elections by citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals, URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31994L0080> (last accessed: 26.03.2020).
5. Конвенції Ради Європи про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні 1992 р., Законодавство України, URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_318, (дата звернення: 26.03.2020).
6. Recommendation 1500 (2001). Participation of immigrants and foreign residents in political life in the Council of Europe member states, URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16876&lang=en> (last accessed: 26.03.2020).
7. Resolution 1459 (2005) Abolition of restrictions on the right to vote, URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17364&lang=en>, (last accessed: 26.03.2020).

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ: ЧИННИК ВПЛИВУ НА МІЖНАРОДНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ

Термін «культурна дипломатія» сьогодні активно в Україні вживають політики, дипломати, культурні діячі, громадські активісти, журналісти й дослідники. Поняття культурної дипломатії походить з американської наукової політологічної школи. Розробник концепції «м'якої сили» (soft power) у міжнародних стосунках, колишній державний службовець США у галузі національної безпеки Джозеф Най відносив культуру до базового політичного месиджу своєї країни за кордон. Вона має здатність переконувати без примусу і приваблювати без тиску [1, с. 12]. Екс-директор Польського Інституту в Україні і США, дипломат, Єжи Онух зазначав, що «культурна дипломатія» – це продаж іміджу країни засобами культури [2].

Формами «культурної дипломатії» для створення позитивного іміджу держави є – форуми, фестивалі, гастролі провідних творчих колективів, виставки, ярмарки, дні національної культури тощо [3, с. 3]. Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка при МЗС активно використовує різні форми «культурної дипломатії», зокрема започаткувала проект «Культурна дипломатія» в рамках якого проводить ряд заходів для популяризації українських художників (виставка Олесі Костюк «Золоті сади», Олега Шупляка «Рідна земля»), поетів (творча зустріч із Сергієм Жаданом), фотографів (творча зустріч з Ігорем Гайдаєм), презентація виставкового просвітницького проекту «Світовий тріумф «Щедрика» – 100 років культурної дипломатії», презентація українського видання книги «Катя і принц Сіама» тощо [4]. Серед ключових завдань сучасної культурної дипломатії є системна робота українських культурних ініціатив за кордоном, формування позитивного образу України та її громадян, налагодження та формування нових міжнародних культурних комунікацій. Відмінним прикладом такої роботи за кордоном є діяльність відомої української поетеси Людмили Скирди, яка видала книги японською мовою «Сад любові і сонця» в 2004 р., «Чарівна мушля» 2004 р. та українською мовою «Дзуйхітцу від сакури» в 2005 р., переклала українською мовою книгу «Будувати мости» в 2004 р. Її Величності Імператриці Японії Мітіко, читала лекції з української літератури в університеті Кіото та з гендерних проблем сучасності в університеті Sokko Gakai. На японському телебаченні творчості Людмили Скирди було присвячено кілька програм, статті про неї та інтерв'ю регулярно з'являлись в японській пресі. Презентації книг відбулись в найбільших містах Японії – Токіо, Осаці, Якогамі, Кіото [5]. В 2012 р. поетеса видала книгу віршів китайською мовою «Мелодії чотирьох сезонів» і присвятила її 20-й річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною та КНР. У КНР презентації книг проходили у багатомільйонних містах: Пекіні, Шанхаї, Даляні, Сіані та інших в присутні тисячі слухачів. Діяльність української поетеси є яскравою ілюстрацією поширення інформації про Україну за кордоном, формування позитивного іміджу, що в свою

чергу сприяє розумінню ідеалів та цінностей представників інших культур, допомагає формуванню більш широкого та незаангажованого світогляду, неупереджено ставитися до української культури [6].

До числа ініціатив у сфері культурної дипломатії у світі можна віднести «Рок проти расизму» (проведення концертів, де пропагувалися антирасистські цінності з метою вплинути на молодь), «посли доброї волі» (інструмент застосовується ООН з 1954 року і є прикладом того, як мистецтво, культура або спорт можуть бути використані для привернення уваги і сприяння кращому розумінню незліченної кількості проблем, а додаткова результативність досягається шляхом залучення знаменитостей), науково-навчальні обміни в рамках програм Фулбрайта (США), Еразмус Мундус (Європа) та ін. [3, с. 10].

З огляду на важливість міжкультурних комунікацій та з точки зору лобіювання зовнішньополітичних інтересів, з метою продукування цінностей у різних соціально-культурних контекстах більшість впливових європейських держав створили мережі культурних інституцій, що діють за кордоном. Дипломатична і культурна робота цих установ тісно пов'язана між собою та відповідає цілям і завданням культурної дипломатії. Діяльність Британської Ради, Французького Інституту, Чеського центру, Польського Інституту, Гете-Інституту в Україні є супутньою складовою діяльності дипломатичних установ цих країн. Основним її змістом виступає сприяння розвитку культури та міжкультурних комунікацій. Тобто їхня діяльність передбачає не лише іміджеві заходи, а й впливає на формування культурного контенту [7, с. 7].

На думку багатьох українських дослідників важливою складовою стратегії європейської інтеграції України має бути ефективна культурна дипломатія. Збереження та популяризація нематеріальної культурної спадщини народу є важливим фактором само ідентифікації в умовах гібридних війн. До національних нематеріальних надбань відносять національний одяг, кухню, пісні, традиції, кухню, народне мистецтво.

На початку червня 2017 р. в Дипломатичній академії України відбувся Третій форум культурної дипломатії України. Ключовим завданням культурної дипломатії було названо реалізація культурних проєктів, спрямованих на підвищення рівня поінформованості міжнародної спільноти про Україну, її історію та культуру, роз'яснення її ідентичності і стратегічного курсу, спрямованого на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Планувалося відкрити Український інститут у США, Франції, Німеччині, Італії та Польщі [8, с. 218].

Важливим документом для просування іміджу України на міжнародній арені є Постанова Кабінету Міністрів України №1609 від 15 жовтня 2003 р. із відповідними змінами і доповненнями 2011 р. «Державна програма забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003–2006 роки». Основна мета Програми полягає у формуванні та підтриманні позитивного іміджу України як усередині, так і поза її межами, створенні зовнішньої інформаційної атмосфери, необхідної для здійснення внутрішньополітичних та соціально-економічних перетворень, ефективній інформаційній підтримці зовнішньополітичного курсу держави на європейську та євроатлантичну інтеграцію, створенні умов для підвищення авторитету України у політичній,

культурній та економічній сферах, посиленні координації діяльності органів виконавчої влади, спрямованої на забезпечення інформаційної присутності України за кордоном, приведенні національного законодавства у відповідність з європейськими та загальносвітовими стандартами [9].

Суттєву роль для сприяння формуванню позитивного іміджу України в світі відіграє «Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин» на чолі із головою Правління, доктором історичних наук, професором Матяш І.Б. Так, протягом останніх двох років товариство провело численні культурно-наукові заходи, до яких залучалися експерти з культурної дипломатії із України, Білорусії, Грузії, Польщі, Болгарії тощо [10].

Отже, культурна дипломатія як інструмент «м'якої сили» є важливим чинником впливу на міжнародний імідж України та має підтримуватися державою на належному рівні. Цей механізм гарантує не лише створення позитивного міжнародного іміджу країні, але і налагодження глобальних комунікацій та поширення в світі якісного національного «культурного продукту» про Україну.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Пересунько Т. Культурна дипломатія: мистецтво політики. *Український журнал*. 2016. №8. С.12–14.
2. Клименко В. Культурна дипломатія: елегантний тандем мистецтва і політики. *Українська правда*. 2016. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/04/15/211092/> (дата звернення: 27.03.2020).
3. Ржевська Н.Ф. Культурна дипломатія України: сучасний стан та перспективи. 2018. *Міжнародні відносини*. Серія «Політичні науки» №18-19. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3377 (дата звернення: 27.03.2020).
4. Культурний клуб. Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка при МЗС. 2019. URL: <http://da.mfa.gov.ua/tag/kulturnyj-klub/> (дата звернення: 27.03.2020).
5. Людмила Скирда про «Культурні традиції Японії і не тільки...». КНУКіМ. 2018. URL: <http://knukim.edu.ua/lyudmila-skirda-pro-kulturni-traditsiyi-yaponiyi-i-ne-tilki/> (дата звернення: 27.03.2020).
6. Кужельний О. Людмила СКИРДА: «Я спробувала піти китайським шляхом...». *Голос України*. 2012. URL: <http://www.golos.com.ua/article/83460> (дата звернення: 27.03.2020).
7. Розумна О.П. Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2016. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-09/kultu_dyp1-26841.pdf (дата звернення: 27.03.2020).
8. Ляшенко М.Л. Досвід удосконалення форм і методів культурної дипломатії України. *Освіта, наука і культура на Поділлі*. Том 24. 2017. С. 215-222.
9. Державна програма забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003–2006 роки від 15 жовтня 2003 р. № 1609 // База даних «Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1609-2003-%D0%BF> (дата звернення: 27.03.2020).
10. Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин. URL: <http://sshdir.org.ua/> (дата звернення: 27.03.2020).

ЄВРОПЕЙСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ВЛАДНІ СТРУКТУРИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19 : КОНФЛІКТ ЧИ КОНСТРУКТИВНА ВЗАЄМОДІЯ?

*«Кожен на рахунку. Потрібні наші спільні зусилля»
«Ми – демократія. Ми живемо не примусом, а загальними знаннями і солідарністю. Це історичне завдання, і з ним можна впоратися тільки спільно».* (Зі звернення канцлера Ангели Меркель до нації 18.03.2020)

На початку 2020 р. світ стикнувся з глобальною проблемою – пандемією, яку не зупиняють ні територіальні, ні політичні бар'єри. За даними Проекту статистики в реальному часі, що керується міжнародною командою розробників, дослідників та волонтерів веб-сайту Worldometer, станом на кінець березня 2020 р. пандемія коронавірусу охопила більш ніж 200 країн і територій, а загальне число заражених осіб перевищило 664 тис. Від наслідків захворювання померло понад 30 тис. осіб [7]. Сайт надає лічильники та статистику в реальному часі, але зрозуміло, що цифри змінюються щогодини, щодня. Панічні настрої, розповсюдження чуток, фейкової інформації супроводжують ситуацію, що склалась. Сьогодні у всьому світі, у тому числі в українському суспільстві існує запит на уникнення конфліктів, заспокоєння людей та знаходження порозуміння між владою та суспільством. А влада та громадяни України стоять перед складним завданням врахування досвіду європейських країн у різних сферах, у тому числі – у сфері взаємодії владних структур та суспільства.

Із зрозумілих причин ще немає наукових публікацій, які б ґрунтовно досліджували цю проблематику крізь призму соціально-політичних наук. Втім, слід зазначити, що й попередні випадки загострень епідеміологічної ситуації у світі (на кшталт коронавірусу SARS 2002-2003 рр. чи атипової пневмонії 2009 р.) майже не ставали предметом дослідження поза колом фахових медичних публікацій. Серед вітчизняних дослідників можна відзначити хіба що статтю К. Алексеєвої, присвячену державним заходам, спрямованим на протидію поширенню пандемічних інфекційних захворювань [1]. Втім, в британських та американських університетах вже проведено декілька досліджень, які ставлять на меті проаналізувати можливі дії влади в ситуації з епідемією COVID-19 [5].

У цьому контексті *метою статті* є спроба з'ясувати питання щодо взаємодії суспільства та влади в країнах Європи та уникнення конфліктних ситуацій в умовах наявної епідемії коронавірусу.

Владні структури в умовах пандемії COVID-19. Перші випадки захворювання на COVID-19 були зафіксовані у Європі наприкінці січня: 24-го – у Франції, 27-го – в Німеччині, 29-го – у Фінляндії, 31-го – у Великій Британії та Італії. На цей час коронавірус вже набув ознак епідемії у Китаї, а епіцентр вірусу – місто Ухань – знаходився на карантині. І, хоча перша в Європі смерть від коронавірусу була зафіксована у Франції 15 лютого, країни ЄС, розуміючи небезпеку нового вірусу, почали вживати заходів майже одразу після виявлення перших захворілих.

Основними заходами з боротьби проти поширення коронавірусу, до яких вдавалися європейські уряди, стали припинення сполучення з епіцентром розповсюдження хвороби, евакуація звідти громадян з наступною ізоляцією їх на період карантину, скрінінги у місцях масового скупчення людей (особливо в аеропортах) з метою виявлення нових випадків захворювання, організація інформаційно-пропагандистської кампанії з метою спонукання населення дотримуватися необхідних санітарно-епідеміологічних норм, оголошення надзвичайного стану та повний карантин на всій території країни.

Такі ж заходи для подолання епідемії вживалися і у Китаї. Втім, європейські країни, на відміну від уряду КНР, не мають можливості тотального контролю за діями громадян та бізнесу. Необхідність дотримуватися прав і свобод людини змушує уряди країн Європи апелювати до громадянської свідомості людей в рівній мірі з жорсткими адміністративними обмеженнями. Постійні пояснення мотивів своїх дій, обґрунтування кожного кроку, вживаного для контролю за епідеміологічною ситуацією викликані прагненням уникнення суспільного невдоволення, паніки та конфліктів.

Це, зокрема, добре видно зі звернення канцлерки А. Меркель до німецьких громадян 18 березня 2020 р., у якому вона наголосила на принциповій важливості свободи пересування як однієї з фундаментальних демократичних цінностей та запевнила, що всі обмежувальні заходи є тимчасовими і мають єдине виправдання – збереження життя людей. З іншого боку, Меркель наголосила на серйозності ситуації, провівши паралелі з Другою світовою війною [6]. До аналогічної термінології вдався і французький президент **Е. Макрон, який у своєму телезверненні до громадян від 16 березня неодноразово використав слово «війна», а також** визначив солідарність громадян як провідну умову успішного подолання кризи, заявивши, що тривалість подій залежить від того, наскільки серйозно до неї поставляться самі французи [4].

Німеччина одразу почала реалізовувати загальноєвропейське рішення (прийняте на екстреному відео-саміті ЄС 17 березня (у форматі відео конференції) щодо заборони на в'їзд громадянам третіх країн у зв'язку з поширенням коронавірусу. Крім того влада країни запровадила заборону на проведення будь-яких релігійних служб і ритуалів, закрила клуби, бари, розважальні та спортивні комплекси, дитячі майданчики, освітні заклади. Французька влада також вжила заходи щодо закриття шкіл, магазинів, музеїв і закладів харчування. Для транспортування хворих у лікарні залучили армію.

Найбільш складною виявилася ситуація в Італії, яка станом на кінець березня стала світовим лідером за кількістю смертей від коронавірусу [7]. Це можна пояснити як соціально-культурними особливостями італійського менталітету (зокрема, традицією спільного проживання родин з декількох поколінь та підвищеною активністю соціальних комунікацій при одночасній невеликій зоні міжсуб'єктного спілкування), так і досить пізно запровадженими карантинними заходами, за що уряд Джузеппе Конте неодноразово піддавався критиці у ЗМІ. При цьому, слід зазначити, що взаємодія між владою і суспільством в країні відбувається не тільки і не стільки на державному, скільки на місцевому рівні. Мери невеликих італійських містечок через соцмережі у доволі експресивній

манері закликають своїх співгромадян дотримуватися заходів соціальної ізоляції [2].

Загалом в Європі склалося декілька моделей регуляції поширення COVID-19 (від тотального контролю до ігнорування); більшість країн, такі як Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, Україна тощо, обрали модель жорсткого (напіввійськового) карантину. Деякі країни ввели часткові обмеження. В Нідерландах уряд відмовився від запровадження жорсткого карантину, прагнучи утримати темпи економічного розвитку без перевантаження медичної системи. З іншого боку Швеція, влада якої вважає введення подібних обмежень грубим порушенням базових свобод громадян, стала єдиним членом ЄС, який відмовився вводити карантин. В країні заборонили тільки зібрання людей кількістю більше 500 осіб, проте продовжують працювати ресторани, розважальні центри, кінотеатри, бари. Від карантину повністю відмовилась і Білорусь. Президент країни О. Лукашенко вважає що через «психоз» на тлі поширення коронавірусу не може зупинитися економіка країни; єдине, що запровадила білоруська влада – це контроль за тими, хто прибуває в країну.

Європейське суспільство в умовах пандемії COVID-19. Одне з найбільш тиражних серед усієї щоденної якісної преси Німеччини видання Франкфуртер Альгемайне Зонтагсцайтунг» (Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung) 25 березня 2020 р. надрукувало результати соціологічного опитування інституту Алленсбах (Institut für Demoskopie Allensbach), щодо ситуації в країні пов'язаної з пандемією. Погляди німців на ситуацію кардинально змінилися з початку березня. Результати опитування показали, що багато німців поділяють думку Ангели Меркель, що пандемія COVID-19, є найгіршою повоєнною кризою в історії країни. Якщо на початку місяця новий вірус вважали небезпекою для країни 63 % опитуваних, то після 13 березня цей показник зріс до 77 % [3]. Кількість людей, які бачать у нинішній кризі небезпеку особисто для себе, перевищило 50% (на відміну від однієї третини на початку березня). У суспільстві утвердився скоріше «песимістичний сценарій» розвитку подій, лише 24 % німців сповнені надій щодо наступних 12 місяців. Видання зазначає, що прогнози на майбутнє у німецькому суспільстві є більш песимістичними, ніж після будівництва Берлінської стіни 1961 р., нафтових криз 1970-х років чи терактів у США 11 вересня 2001 р. [3].

Ґрунтовні аналітичні дослідження цієї проблеми ще попереду, але наочний урок загальної взаємозалежності та спільної відповідальності світ вже отримав. Карантин змінив ставлення європейців до співгромадян, відсунувши на другий план традиційні політичні суперечки. Зіткнувшись з новими реаліями, європейське суспільство піддає жорсткій критиці політиків за політичні чвари, «електоральні ігри» та відсутність єдності в умовах кризи. Європейські уряди продовжують заходи щодо стримування епідемії коронавірусу, постачання медикаментів, розширення наукових досліджень і зведення до мінімуму економічних наслідків. Більшість країн Європи сьогодні проходять шлях боротьби з коронавірусом, через спільні зусилля, через взаємодію влади та суспільства, уникаючи конфліктного протистояння.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева К.А. Державні заходи щодо протидії поширенню пандемічних інфекційних захворювань як складова національної безпеки. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління.* 2010. Вип. 1. С. 29-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_upravl_2010_1_7.
2. Итальянские мэры ругают жителей за нарушение карантина. URL: <https://www.facebook.com/openworld.global/videos/263635877971055/>
3. Allensbach-Umfrage zu Corona: Deutsche so pessimistisch wie nie seit 1949 URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/corona-krise-deutsche-so-pessimistisch-wie-nie-seit-1949-16694841.html>
4. Emmanuel Macron Adresse aux Français URL: https://www.youtube.com/watch?time_continue=51&v=MEV6BHQaTnw&feature=emb_logo
5. Ferguson N., Laydon D., Nedjati-Gilani G. Impact of non-pharmaceutical interventions (NPIs) to reduce COVID19 mortality and healthcare demand. URL: <https://www.imperial.ac.uk/media/imperial-college/medicine/sph/ide/gida-fellowships/Imperial-College-COVID19-NPI-modelling-16-03-2020.pdf>; Dowd J.B., Rotondi V., Andriano L. Demographic science aids in understanding the spread and fatality rates of COVID-19. URL: <https://osf.io/fd4rh/>
6. Merkel: Germany facing worst crisis since WWII URL: <https://www.dw.com/en/merkel-coronavirus-is-germanys-greatest-challenge-since-world-war-two/a-52830797>
7. Worldometer – світова статистика у реальному часі URL: <https://www.worldometers.info/uk/>

Миرونчук О. А.

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

НАУКОВА ДИПЛОМАТІЯ В СИСТЕМІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА

Історико-політологічний дискурс останніх часів все більше наголошує на ціннісному вимірі сучасних процесів глобалізації, які потужно впливають на системи пануючих у суспільствах цінностей. Розвиток сучасної глобалізації відбувається як процес зростаючої взаємодії різних за своїм змістом і формою національних систем суспільних цінностей зі створенням передумов для початку формування нової цілісності – глобальної системи цінностей [5, с. 12].

В умовах домінування глобалізаційних процесів та зростання взаємозалежності між країнами все більше актуалізується значимість наукової компоненти, яка обумовлює виникнення нових імпульсів дипломатизації міжнародних відносин, змінює цілі традиційної дипломатії, урізноманітнюючи її функції.

Нові наукові технології самі по собі є нейтральними, однак їх можна успішно використовувати для просування ідей, спрямованих на захист прав людини, демократичних цінностей і громадянських свобод, оскільки кожна національна наука, як відомо, формується в конкретному суспільстві з притаманними йому особливостями та системою суспільних цінностей, що втілюються також в науковій сфері.

Як відзначають самі вчені, в царині фундаментальної науки, як і в інших сферах суспільного життя, цінності виконують цілий ряд важливих функцій. Вони об'єднують наукові спільноти, породжують їхню стратифікацію, визначають

форми організації науки, реалізації та оцінки результатів досліджень [1, с. 12]. Отже ці цінності є універсальними як для науки в цілому, так і для національних наукових спільнот зокрема. Вчений, що бере участь в міжнародній конференції, мимоволі стає представником наукової дипломатії, оскільки він, перш за все, представляє свою країну, її цінності, а вже потім свою організацію.

Тема наукової дипломатії лише порівняно недавно стала предметом вітчизняного наукового дискурсу. Аналіз сучасних теоретичних підходів до змістового наповнення поняття «наукова дипломатія» дозволяє трактувати її як глобальний сервіс, що використовує наукове співробітництво між країнами задля вирішення спільних проблем і побудови конструктивного міжнародного партнерства. Наукова дипломатія стала також загальним терміном для опису низки формальних або неформальних науково-технічних обмінів.

Наукова дипломатія значно розширює можливості для зовнішньої політики. Вона допомагає знайти спільні точки дотику інтересів та об'єднати зусилля в пошуку взаємоприйнятних рішень, стати інтелектуальною платформою для пошуку шляхів налагодження конструктивної співпраці, вирішення конфліктів, відновлення атмосфери взаємної довіри. Дуже важливу роль у цьому відіграє світове наукове співтовариство, з огляду на особливий, інтернаціональний характер науки.

Наукові співтовариства не можна розглядати як інституції, позбавлені цінностей, оскільки цінності та етичні стандарти, які вони сповідають, не лише визначальним чином впливають на науковий, культурний та політичний розвиток їх представників, але й формують моральне обличчя суспільства в цілому. Принципи взаємодії в наукових спільнотах визначають системи професійних цінностей, моральних норм, традицій внутрішніх стосунків та відносин з широким соціальним оточенням. Саме тому для всієї наукової спільноти особливого значення набуває поняття цінностей.

Наукові спільноти, як одні з провідних акторів наукової дипломатії, сприяють міжнародному співробітництву і забезпечують інтелектуальну і моральну солідарність, засновану на цінностях культури миру, а також на імперативі дій, спрямованих на благо людства на основі сталого розвитку.

Постійно зростаюча роль науки в міжнародній дипломатії призводить до того, що наука стає ключовим напрямом міждержавних відносин. В основі традиційної дипломатії в усі часи були науковий аналіз, досвід та експертизу. Особливої актуальності цей процес набуває сьогодні.

Протягом всієї історії міжнародного наукового співробітництва наука робить вагомий внесок у розвиток дипломатичних відносин. Останні ж, у свою чергу, не можуть і не повинні бути відокремлені від науково-дослідних підходів і практик. З іншого боку, багато глобальних науково-дослідних проектів ніколи не могли б бути реалізовані на практиці без тісних міжнародних контактів між державами.

Носіями пануючих в суспільстві цінностей є представники суспільних еліт, значну частину яких складає наукова спільнота. Зasadничими принципами наукової діяльності, з-поміж інших, є інтелектуальна свобода та соціальна відповідальність, наявність неформального морального кодексу наукової культури. Окремі вчені і наукові колективи несуть не тільки моральну

відповідальність за дослідницькі процеси, як-то вибір тем, методів дослідження, добросовісності пошуку, але й за результати своїх досліджень. Саме тому представники наукового співтовариства приймають і дотримуються кодексів етичних норм, що регулюють їхні наукові дослідження.

Фахівці із вивчення наукової дипломатії вважають, що довіра і успішна взаємодія між вченими різних країн спричиняє виникнення хвилеподібного «ефекту доброї волі», а наукова дипломатія пропонує унікальну можливість для побудови спільного майбутнього [6].

Сьогодні наукова дипломатія сприяє виробленню і просуванню в світовому просторі ідей і ціннісних орієнтирів глобального управління. При цьому власні цінності та орієнтири наукової дипломатії, як-то її суверенність і незалежність, мають особливе значення для формування і здійснення міжнародних відносин, не дозволяючи офіційній дипломатії визначати їх на власний розсуд, без урахування думки наукової спільноти [4, с. 115].

З огляду на те, що сама наука є суспільною самодостатньою цінністю, то високий рівень її розвитку забезпечує реальне функціонування майже всіх інших цінностей суспільства. У цьому контексті наукова дипломатія набуває все більшого значення не тільки для вирішення глобальних проблем, зумовлених динамізмом науково-технічного прогресу у ХХІ ст., наявними викликами та потенційними загрозами, але і у формуванні та осмисленні суспільного розвитку, продукуванні нових ідей та цінностей [3, с. 26].

Кожна країна має свою систему провадження і функціонування наукової дипломатії. На приклад, науково-освітній сфері в сучасному європейському суспільстві надається головна роль у вихованні базових європейських цінностей. Інтеграція України до Європейського дослідницького простору, який є її ціннісно-правовою основою для регулювання будь-яких наукових досліджень, передбачає також інтеграцію до європейської системи цінностей, в якій кожна держава буде своє суспільство на основі спільних цінностей.

Міжнародні відносини все більше базуються на цінностях громадянського суспільства, яке зараз, в першу чергу, стурбоване загальнолюдською проблемою виживання на тлі зростаючих викликів і загроз сучасності. У цих умовах вищою екзистенціальною цінністю, яку активно просуває паралельна дипломатія, до якої відносимо і наукову дипломатію, виступає цінність світу і його збереження на Землі [4, с. 106].

Безпрецедентна інтенсифікація транскордонних потоків інформації в процесах міжнародних комунікацій створила якісно нові можливості не лише для поширення знань та кращого міжнародного досвіду. Формування глобального інформаційного поля створює потужний канал впливу на процеси формування й еволюції системи суспільних цінностей в окремих країнах, оскільки останні зазнають повсякденного і систематичного впливу з боку інших систем цінностей [5, с. 12-13]. За таких умов процес формування глобальних цінностей повинен спиратися виключно на процеси взаємодії (а зовсім не асиміляції) культур різних народів і держав в процесі спільного пошуку відповідей на ключові виклики сучасному розвитку цивілізації [5, с. 15].

Наукова дипломатія покликана допомогти усвідомити сучасні тенденції і зрозуміти проблеми, що стоять на шляху прогресу, а це, у свою чергу, потребує більшого визнання наукових рушійних сили нової дипломатії.

Зовнішня політика держав, що реалізується з апеляцією до гуманітарних цінностей, стає все більш значущою сферою з точки зору розвитку міжнародних відносин, а також ідей і практики «глобального управління» [2, с. 53].

Політичні цілі та дипломатичні зусилля мають бути співмірними з критеріями демократії та загальнолюдськими цінностями, оскільки на арену сьогодення виходять цінності, орієнтовані перш за все на інновації та прогрес у досягненні раціональних цілей суспільства.

Отож, наукова дипломатія – новий і прогресивний напрям розвитку системи міжнародних відносин та міжнародних наукових обмінів, новітнім завданням якої є формування ціннісних орієнтирів сучасного суспільства. Вона успішно виконує функцію пропаганди цінностей через їх вивчення та дослідження. Цінність і сенс наукової дипломатії визначається її реальним внеском у пошук і досягнення рішення значущих міжнародних проблем. Розвиток механізмів наукової дипломатії має стати одним з елементів державної науково-технічної політики нашої країни.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Габович О. Українська фундаментальна наука і європейські цінності / О. Габович, В. Кузнєцов, Н. Семенова. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 284 с.
2. Громогласова Е. Гуманитарная составляющая внешней политики государства // Пути к миру и безопасности. 2018. № 1 (54). С. 77-91.
3. Луцишин Г. Особливості розвитку культурної дипломатії України в сучасних умовах / Г. Луцишин, А. Гончарук // Humanitarian vision – Гуманітарні візії. 2017. Т. 3. № 1. С. 25-30.
4. Саямов Ю.Н. Ценности и смыслы параллельной дипломатии в международных отношениях // Ценности и смыслы. 2019. № 1. С. 103-119.
5. Сіденко В.Р. Нові глобальні виклики та їх вплив на формування суспільних цінностей // Український соціум. 2014. № 1. С. 7-21.
6. Berkman P.A. Could science diplomacy be the key to stabilizing international relations? The Conversation US. June 12, 2018. [Електронний ресурс]. URL: // <https://www.scientificamerican.com/article/could-science-diplomacy-be-the-key-to-stabilizing-international-relations/?redirect=1> (дата звернення 19.03. 2020)

Михтуненко В. В.

СумДПУ імені А. С. Макаренка

СИРІЙСЬКА КРИЗА НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ

Сирія на початку ХХІ ст. займала одну з ключових позицій у формуванні політики такого стратегічно важливого в контексті розвитку міжнародних відносин регіону як Близький Схід. Володіючи значним економічним, політичним, демографічним і культурним потенціалом, країна завжди займала важливе місце серед арабських країн, налагоджені тісні відносини з якими були необхідною умовою для набуття істотного впливу в мусульманському світі. Однак, політичні зміни 2011 – 2012 рр. в Північній Африці і на Близькому Сході,

які в історіографічній літературі отримали назву «арабська весна» [5], стали початком глибоких криз і гострих конфліктів в низці мусульманських країн регіону. Таким конфліктом стала і сирійська криза, яка на самому початку сприймалася як продовження феномену «арабської весни» – масових соціально-політичних протестів проти автократичних режимів у країнах регіону, але під впливом численних зовнішніх факторів трансформувалася у глобальну катастрофу.

Фактична громадянська війна в Сирії наразі є найнебезпечнішим осередком збройного протистояння в рамках регіону Близького Сходу. Цей конфлікт вийшов за межі процесів так званої «арабської весни», та наразі є уособленням геополітичного протиборства між впливовими регіональними та поза регіональними державами за контроль над зазначеним регіоном. Враховуючи об'єктну складність цього конфлікту, він у геополітичному контексті фактично вийшов за межі Сирії, та локалізується на її території лише формально [4, с. 56].

Кризові явища на Близькому Сході виникають з багатьох причин. Це і серйозна роздробленість країн регіону, які розділені за конфесійною, національною, політичною та іншими ознаками, і зіткнення інтересів світових центрів, схильних все частіше вдаватися до військової сили. Специфічним фактором, що підсилює конфліктність в регіоні, стали демографічні зрушення, які привели в низці «проблемних країн» до різкого збільшення чисельності молоді, здебільшого позбавленої роботи.

Якщо взяти глобальний аспект, то можна сказати, що на початку кризи (умовно 2011 – 2014 рр.) взаємодія світової спільноти щодо Сирії характеризувалася певним «дуалізмом». Конфлікт розділив його членів на прихильників і противників режиму Б. Асада. В обох таборах був умовний «лідер», за яким стояла група країн (Росія – Китай, Іран, Ірак, Алжир; США – Саудівська Аравія, Катар, Туреччина, Євросоюз) [1, с. 74].

Що ж стосується так званих глобальних гравців, Росії та США, то на початковому етапі конфлікту їх роль зводилася до політичної підтримки однієї з конфліктуючих сторін. Однак на більш пізньому етапі дві держави пішли по шляху масштабної залученості в конфлікт, в тому числі й у військовому плані. США не тільки очолили Міжнародну антиігівську коаліцію з опорою на сирійські демократичні сили, але й були присутні «на землі», в тому числі на базах на півночі і північному сході Сирії [3, с. 275]. Російське керівництво в 2015 року прийняло рішення про початок антитерористичної операції в Сирії за участю повітряно-космічних сил РФ. Таким чином, потенціал двох глобальних гравців за формальною ознакою зрівнявся. Одночасно, жоден з них не міг повністю контролювати військово-політичні процеси в середині країни. Таким чином, в силу об'єктивних тенденцій на світовій арені, пов'язаних з перерозподілом політичної могутності від центру до периферії, зросла роль країн регіону, здатних впливати на ситуацію «на землі» і таким чином управляти кризою в Сирії.

На сучасному етапі перебігу сирійського конфлікту міжнародне співтовариство так і не зуміло знайти оптимальну стратегію його вирішення. З одного боку, на Заході вважають, що народне повстання проти авторитарного режиму обумовлені виключно економічними проблемами, завданнями

модернізації держави, а тому таке народне волевиявлення не повинно придушуватися насильно. Інша справа, що підтримка Заходом опозиції, в тому числі і за допомогою військової сили, веде зовсім до інших результатів, ніж ті, на які на Заході розраховували: до влади приходять зовсім не демократи, а вороже налаштовані по відношенню до своїх ситуативних спонсорів ісламісти.

Вирішити сирійський конфлікт дипломатичним шляхом вперше спробував К. Аннан (спеціальний посол ООН і Ліги Арабських Держав) навесні 2012 року. Ним було запропоновано поетапний план з врегулювання сирійської кризи, який передбачав: виведення військ і важкої техніки з міст; щоденне двогодинне припинення вогню, за для доставки гуманітарної допомоги до постраждалих районів; звільнення сирійською владою усіх затриманих в ході повстання; забезпечення свободи пересування для журналістів [5]. Запропонований колишнім генсеком ООН план врегулювання конфлікту отримав широку міжнародну підтримку, однак так і не став дієвим інструментом припинення ескалації насамперед тому, що він не містив чітких часових рамок для виконання конкретних пунктів. Як наслідок, перемир'я постійно порушувалось обома сторонами, а після масових вбивств, які було здійснено урядовими збройними формуваннями, зокрема у м. Хула, опозиційні сили відмовилися виконувати умови перемир'я, заявивши про повернення до збройного опору режиму Б. аль-Асада. Відповідно, можна було констатувати фактичний провал плану К. Аннана.

Однією зі стратегічних проблем, які стоять на шляху мирного врегулювання сирійської кризи є той факт, що на території країни знаходяться в безпосередній близькості військові контингенти і військові бази шести іноземних держав (США, Росії, Ірану, Туреччини, Франції та Великобританії) зі своїми сферами політичного впливу [2, с. 151]. Специфіка вирішення сирійської кризи полягає ще й в тому, що багатосторонні переговори про майбутній державний устрій країни завжди проходили на тлі безперервних військових дій з короткими перервами на тимчасові угоди про припинення вогню і створення «зони деескалації». Однак це не логічний сценарій врегулювання кризи, адже, у міжнародній практиці регіональних конфліктів інституційні реформи зазвичай починаються після завершення військової фази. У сирійському врегулюванні домовленості про реформи такого роду між безпосередніми учасниками конфлікту при міжнародному сприянні повинні стати, по суті, умовою припинення військових дій і направлення спільних зусиль проти терористичних організацій.

У висновку, варто зазначити, що до базових елементів, без яких повернення Сирії до миру і національного примирення є не можливим, слід віднести такі напрямки, як: реформа конституційно-державного устрою, економічна реконструкція і налагодження термінової гуманітарної допомоги, чого потребує більше половини населення країни, повернення біженців, реорганізація армії і силових структур, проведення виборів під наглядом з боку ООН. Поєднання всіх цих елементів в одному стабілізаційному пакеті – важливе, хоча і важке завдання, що вимагає зусиль багатосторонньої дипломатії при досягненні мінімального рівня міжнародного взаєморозуміння.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Барабанов М. С. Сирийский рубеж / Под ред. М. Ю. Шеповаленко. М. : Центр анализа стратегий и технологий, 2016. 184 с.
2. Ветринський І. М. Передумови, розвиток та перспективи Сирийської кризи: геополітичний контекст // Гілея. 2018. Вип. 139(3). С. 149-156.
3. Зинькина Ю.В. Этнический фактор в политическом пространстве Сирии во второй половине XX – начале XXI века // Ближний Восток и современность. 2008. № 35. С. 272-281
4. Купрейчук В.Ю. Вплив сирійського конфлікту на політичні процеси близькосхідного регіону // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2015. Вип. 124(1). С. 56-64.
5. Тригуб П.М. Сирийське питання в Раді безпеки ООН (серпень – вересень 2013 р.) // Perspective Science, Education, Innovations in Production and Transport. 2013. Режим доступу: <https://www.sworld.com.ua/konfer33/120.pdf>.

Оліцький В. О.

СумДПУ імені А. С. Макаренка

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

Питання конституювання та становлення Помісної Православної Церкви України належить до числа актуальних та суспільно вагомих. Ця проблема зберігає свою важливість у історичній науці, релігієзнавстві, соціології тощо. Не зважаючи на те, що в Україні церква відокремлена від держави, вона відіграє одну із провідних ролей у житті українського суспільства, а відтак і держави. Попри звичну для всіх функцію пастирської опіки та соціального служіння, церква виконує і ряд інших суспільно та державного вагомих функцій. Одним із напрямків діяльності сучасної церкви є міжнародна. Відтак, лише автокефальна церква може повноцінно працювати не лише для власної але і для суспільної та державної користі на міжнародній арені. В іншому випадку, якщо її керівний центр знаходиться поза межами України, вона не може повноцінно виконувати ці завдання, адже в першу чергу буде представляти інтереси цієї держави.

15 грудня 2018 р. відбулися Помісні Собори УПЦ КП та УАПЦ, а також Об'єднавчий Собор на якому ці дві церкви та окремі архієреї УПЦ МП об'єдналися в Православну Церкву України. На цьому ж Соборі було обрано предстоятеля об'єднаної церкви митрополита Епіфанія. 6 січня 2019 р. під час урочистої Божественної Літургії у Патріаршому храмі святого великомученика Георгія на Фанарі Вселенський патріарх Варфоломій вручив митрополиту Епіфанію Патріарший і Синодальний Томос надання автокефального церковного устрою Православної Церкви України. 3 лютого 2019 р. у соборі Святої Софії в Києві відбувся чин інтронізації предстоятеля помісної Української Православної Церкви, Митрополита Київського і всієї України Епіфанія. З цього часу розпочалася розбудова церковної структури та становлення церковного життя, у тому числі представлення ПЦУ на міжнародній арені.

В процесі фундації ПЦУ, серед іншого, передбачалося що отримання автокефалії сприятиме долученню ПЦУ до Вселенського православ'я, що стане одним із дієвих чинників зміцнення суб'єктності України на міжнародній арені [13, с. 188]. З моменту постановня помісної ПЦУ Україну, не лише в

міжправославних, міжконфесійних та міжнародних релігійних організаціях, але і політичних організаціях та дипломатичних представництвах, позиціонувала єдина помісна Православна церква, яка відстоює проукраїнські національні та державницькі погляди. А сама Церква набула повної суб'єктності в міжнародних відносинах, у тому числі міжправославних.

Можна виокремити чотири напрямки міжнародної співпраці ПЦУ в перший рік її існування: 1) міжправославне та міжрелігійне співробітництво; 2) зустрічі із іноземними дипломатами; 3) співпраця із міжнародними організаціями; 4) співпраця в освітній сфері.

З огляду на особливості діяльності релігійних організацій, у тому числі і Православної церкви, одним із найголовніших напрямків було міжправославне та міжрелігійне співробітництво. Воно включало в себе кілька векторів: співпраця з помісними православними церквами, візити делегацій ПЦУ, діяльність у міжнародних міжрелігійних організаціях.

5 лютого 2019 р. утворено Управління зовнішніх церковних зв'язків, яке зважаючи на особливу важливість даного напрямку очолив предстоятель [2]. Міжправославне співробітництво в першу чергу було спрямоване на налагодження міжцерковного спілкування з помісними церквами та визнання з їхнього боку Православної Церкви України. Цей напрямок увінчався значним успіхом: ПЦУ визнали 6 січня 2019 р. Константинопольська православна церква, 12 жовтня 2019 р. Елладська православна церква, 8 листопада 2019 р. Александрійська православна церква [4, с. 38–39; 5, с. 4; 9, с. 51]. Таким чином, попри консервативність православного церковного устрою та зазвичай довготривалість у прийнятті в нього нових церков, ПЦУ за перший рік була визнана 3 із 14 церков (15-ю у Диптиху є власне ПЦУ).

Візити делегацій ПЦУ були також в першу чергу спрямовані на налагодження міжправославного спілкування. Офіційними делегаціями ПЦУ було здійснено ряд візитів. Офіційні візити відбувалися на канонічну територію Церков які визнали ПЦУ, в першу чергу до Туреччини (Стамбул) та гору Афон [9, с. 78; 10, с. 62; 11, с. 70; 12, с. 61]. Перший офіційний візит до Стамбула (церковного Константинополя) відбувся 6 січня 2019 р. для вручення Томосу. Наприкінці червня 2019 р. відбувся один із перших офіційних візитів делегації ПЦУ на Афон, під час якого відвідано та проведено спільні богослужіння в ряді монастирів на Святій горі [1; 3, с. 3]. На початку вересня 2019 р. делегація ПЦУ відвідала Митрополію Італії і Мальти Вселенського патріархату, зокрема Венецію, під час візиту проводилися спільні богослужіння, обговорювалися питання духовної опіки українців на цих землях. Відбувся візит і до Галльської митрополії із центром у Парижі [8, с. 28–29].

Предстоятель ПЦУ митрополит Епіфаній у 2019 р. здійснив два закордонних візити: до Туреччини та США. Візит до Туреччини відбувся на початку січня, в ході цього візиту предстоятель отримав Томос про автокефалію. В середині січня 2019 р. митрополит Епіфаній з делегацією ПЦУ здійснив перший офіційний візит до США. Митрополиту було вручено «Нагороду Афінагора з прав людини». Крім того в ході візиту відбулися зустрічі українською громадою, дипломатами та представництвом ООН, представниками міжнародної організації Альянс

цивілізацій ООН, представниками «Атлантичної ради», державним секретарем США Майклом Помпео, конгресменами Гасом Біліракісом, Енді Гаррісом, Марсі Каптур, сенатором Роном Джонсоном та ін. [7, с. 46, 52–56, 60–64, 67, 69]. В ході візиту підіймалося ряд важливих для Церкви та держави питань. Крім того, зустріч із держсекретарем США відбулася і під час візиту останнього до України 31 січня 2020 р. [12, с. 46–47].

Крім того, Предстоятель ПЦУ митрополит Епіфаній протягом 2019 – початку 2020 рр. провів ряд зустрічей з іноземними дипломатами в Україні, у тому числі послом Греції в Україні Васіліосом Борновасом [10, с. 52; 12, с. 67], послом Мальтійського Ордену в Україні Антоніо Газзанті Пульезе ді Котроне [11, с. 62], послом Нідерландів в Україні Йеннесом де Молом, послом Канади в Україні Ларисою Галадзою, послом ЄС в Україні Маті Маасікасом, послом Словаччини в Україні Марекком Шафіним, послом ПАР в Україні Андре Йоханнесом Гроєневальдом [12, с. 58, 64–66] та ін., відвідав Різдвяний прийом Посольства США де мав зустріч із послом Вільямом Тейлором та іншими співробітниками посольства [11, с. 62]. На початку 2020 р. з нагоди річниці Об'єднавчого Собору митрополит Епіфаній провів урочистий прийом послів і представників посольств іноземних держав в Україні [6, с. 26–27]. У ході зустрічей обговорювалися не лише релігійна але і соціально-економічна ситуація в Україні та світі, становлення ПЦУ, розвиток духовної освіти, діяльність української діаспори, прагнення українців до європейської та євроатлантичної інтеграції тощо. Особлива увага наголошувалася на порушенні свободи совісті та віросповідання на окупованих територіях Криму і Донбасу.

ПЦУ співпрацює із міжнародними організаціями, зокрема ООН. Представники Церкви регулярно зустрічаються із моніторинговими місіями, доносячи інформацію про релігійну ситуацію та заперечуючи неправдиву інформацію, яку поширює УПЦ МП, зокрема про релігійні переслідування тощо.

Крім того, відбувається міжнародна співпраця в освітній сфері. Відбувається обмін досвідом, студенти та викладачі богословських шкіл України отримали можливість взаємодіяти із закордонними центрами освіти і науки. Так, за направленням Церкви низка студентів здобуває освіту у навчальних закладах Греції. ПЦУ планує в подальшому розширювати дану практику, збільшувати число іноземних партнерів серед закордонних освітніх інституцій та кількість залучених осіб [6, с. 21].

Таким чином, Православній Церкві України за рік свого існування вдалося налагодити міжнародну співпрацю як в церковному так і світському напрямку. Вона сприяє не лише суб'єктності ПЦУ на міжнародній арені але і стверджує суб'єктність України. Подає об'єктивну інформацію про становище в державі, у тому числі розвінчує російські міфи про релігійну ситуацію.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Епіфаній розповів, як прийняли на Афоні делегацію ПЦУ. Електронний ресурс. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2641893-epifanij-rozpoviv-ak-prijnali-na-afoni-delegaciju-pcu.html> (дата звернення 09.03.2020).
2. Журнали засідання Священного Синоду від 5 лютого 2019 р. Електронний ресурс: URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/zhurnaly-zasidannya-svyashhennogo-synodu-vid-5-lyutogo-2019-r/> (дата звернення 09.03.2020).

3. Новини. *Офіційне видання Київської Митрополії Православної Церкви України Моя Церква*. 2019. 28 липня. № 1. С. 3.
4. Офіційні заяви та звернення. *Український церковний вісник Помісна Церква*. 2019. Жовтень-листопад. № 3 (3). С. 32–41.
5. Офіційні заяви та звернення. *Український церковний вісник Помісна Церква*. 2019. Листопад-грудень. № 4 (4). С. 4–6.
6. Офіційні заяви та звернення. *Український церковний вісник Помісна Церква*. 2019/2020. Грудень-січень. № 1 (5). С. 14–31.
7. Хроніка візиту предстоятеля до США. *Український церковний вісник Помісна Церква*. 2019. Жовтень-листопад. № 3 (3). С. 46–75.
8. Хроніка Київської митрополії. *Український церковний вісник Помісна Церква*. 2019. Вересень. № 1 (1). С. 26–31.
9. Хроніка Київської митрополії. *Український церковний вісник Помісна Церква*. 2019. Жовтень-листопад. № 3 (3). С. 76–80.
10. Хроніка Київської митрополії. *Український церковний вісник Помісна Церква*. 2019. Листопад-грудень. № 4 (4). С. 38–57.
11. Хроніка Київської митрополії. *Український церковний вісник Помісна Церква*. 2019/2020. Грудень-січень. № 1 (5). С. 56–77.
12. Хроніка Київської митрополії. *Український церковний вісник Помісна Церква*. 2020. Січень-лютий. № 2 (6). С. 46–69.
13. Киридон А.М. Становлення Помісної Православної Церкви в Україні (2016–2019 рр.). Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: збірка наукових праць. Вип. 7. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. С. 180–190.

Подрєз Ю.В.

СумДПУ імені А. С. Макаренка

ІСЛАМСЬКИЙ ФАКТОР НА БАЛКАНАХ НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.: ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО СУПЕРНИЦТВА

У сучасному світі існує велика кількість регіонів зі складною історією, великим культурним спадком і традиціями, багатонаціональним населенням і релігійними проблемами. Прикладом такого регіону є Балканський півострів, до відмітної риси якого можна віднести вкрай високий рівень конфліктності, який, головним чином, заснований на етнічній неоднорідності населення.

Цікаво, що Балканський півострів здобув собі історичну репутацію «порохової бочки Європи», і після закінчення епохи біполярності залишився одним з найбільш нестабільних європейських регіонів. Вже на зламі ХХ – ХХІ ст. саме Балкани стали зоною зіткнення інтересів багатьох європейських і світових держав, які намагалися включити даний регіон в свою сферу впливу. Саме з цього часу й почалося протистояння в цивілізаційному вимірі, яке стало предметом конкуренції в ХХІ ст.

Варто зазначити, що Балканський регіон, який об'єднує країни від Греції на півдні до Словенії, Угорщини, Болгарії і Румунії на півночі, надзвичайно неоднорідний. Найбільш конфліктною і вибухонебезпечною частиною півострова вважають західні Балкани, куди прийнято відносити колишні югославські республіки Сербію, Чорногорію, Боснію і Герцеговину, Хорватію, Македонія та Албанію. В силу зростаючої взаємозалежності регіонів після закінчення епохи

біполярності Балкани, що знаходяться на перетині Великої Європи і Великого Близького Сходу, вкрай вразливі з точки зору появи нових транснаціональних загроз міжнародній безпеці – тероризму і пов'язаних з ним інших негативних явищ. Адже, на початку ХХІ ст. старі балканські конфлікти знаходять нові форми взаємозв'язку зі світовими глобальними проблемами. Однією з основних проблем Балкан в сьогоденні є проблема ісламізації даного регіону.

Не дивлячись на те, що культурно-цивілізаційне різноманіття людства – його фундаментальна характеристика, всі значення цього чинника розкриваються тільки зараз, коли глобальна конкуренція набуває цивілізаційного виміру. Відповідно, змінюється і бачення релігійного фактора як однієї зі складових цивілізаційної структури. Нове бачення ролі релігійного чинника у світовій політиці багато в чому пов'язане з необхідністю розробки адекватних підходів до міжнародних проблем відповідно до базових цінностей основних світових релігій, складовими духовно-моральної основи загальнолюдської цивілізації [0, с. 103].

Особливе значення в даних умовах на Балканах набуває саме іслам. Хоча більшість народностей півострова (греки, болгары, македонці, серби, румуни, чорногорці) сповідують православ'я, все в кожній країні проживають локальні релігійні групи мусульманського населення. Однак, більш серйозним явищем є наявність в регіоні трьох ісламських держав: Албанія, Боснія та Герцеговина й Косово, які об'єктивно змінюють цивілізаційний баланс на Балканах.

На початку ХХІ ст. іслам широко поширився на території Балкан, які завжди відрізнялися складною етноконфесійною картиною. Високий рівень народжуваності у мусульман, криза традиційних європейських співтовариств і фрагментація християнського світу визначають сучасні міжнародні відносини в регіоні. Сьогодні, однією з найбільш актуальних на Балканському півострові залишається проблема сумісності європейських цінностей і політичного ісламу. Адже, на думку більшості політологів, зараз майбутнє всієї Європи багато в чому залежить від тенденцій в розвитку ісламу на Балканах, так як він перетворився на істотний чинник суспільно-політичного життя.

В силу своєї геополітичної значущості Балкани залишаються лінією зіткнення інтересів і, як наслідок, боротьби великих держав, що прагнуть зміцнити свій вплив в Південно-Східній Європі і на світовій арені в цілому. Серед найважливіших аспектів, що обумовлюють конфліктогенність Балканського регіону, можна виділити ісламський фактор.

Варто зазначити, що активізації ісламу на Балканах багато в чому сприяють зовнішні фактори, так як нововведення в релігійному житті балканських мусульман імпортуються в регіон з країн ісламського світу, перш за все з Саудівської Аравії, Йорданії, Ірану і Туреччини. Так, наприклад, Саудівська Аравія, зацікавлена в розширенні ареалу поширення ісламу і залучення в орбіту своїх геополітичних інтересів всіх ісламських спільнот, включаючи і ті, які розташовані на Балканах [0, с.76]. В свою чергу й Туреччина проводить форсовану зовнішню політику на Балканах, при цьому використовуючи так звані «османські етноси» для посилення свого впливу в регіоні. Саме тому зовнішні чинники в ісламізації Балканського регіону відіграють провідну роль.

Цікаво, що іслам для сучасного західного людства представляє проблему, яку воно не може ні зрозуміти, ні осмислити, ні освоїти. По-суті, країни Західних Балкан стикаються з проникненням ісламської політичної та релігійної сили, котра проявляється в економічних засобах, через будівництво сотень мечетей та швидкому розповсюдженні мусульманських релігійних організацій. Така етнічна та релігійна строкатість Балкан в сукупності зі стереотипами, що нашаровувались протягом віків і «живими спогадами» подій останніх років, які наповнені прикладами приниження національної гідності, геноцидом і кривавими війнами, поки що є, скоріше чинником деконсолідації даного регіону[0, с. 223].

Сьогодні, іслам поступово стає загрозою не лише для Балканського півострова, але й для Європи в цілому. Тут варто згадати слова С. Хантінгтона, який в своїй науковій праці «Зіткнення цивілізацій» стверджував, що Європа та ісламський світ – це два антиподи, дві ворожі антагоністичні цивілізації [0, с. 37]. З цих позицій, популярна колись думка про те, що інтеграція мусульманської діаспори в балканське суспільство сприятиме зближенню християнської та ісламської цивілізацій, на сучасному етапі, є помилковою.

Однак, не дивлячись на всю строкатість релігійних відносин на Балканському півострові, не можна відкидати й того факту, що даний регіон є точку дотику різних цивілізацій. Таке цивілізаційне «сусідство» відбивається, в першу чергу, на зовнішній політиці балканських держав, які схильні до взаємодії з тими чи іншими країнами, які належать до різних цивілізаційних зон, в залежності від приналежності до римо-католицького, православного або ісламського світу.

В середині минулого століття багато дослідників заявляли про те, що релігія все менше і менше буде впливати на суспільство, і в XXI столітті її чекає остаточний крах. Однак цього не сталося. Більш того, в останні десятиліття ми можемо спостерігати «релігійний бум». Причому релігія повертається не тільки в повсякденне життя людей, а й на світову політичну арену. Сьогодні іслам на Балканському півострові став серйозним політичним фактором, який впливає на сучасні міжнародні відносини в регіоні і перетворюється на ключовий інструмент реалізації амбіційних прагнень мусульманського співтовариства, при цьому він перестав бути релігією в її класичному розумінні, і використовується лише в якості політичної ідеології.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

- 1.Ананьев А.Г. Ислам и межкультурный диалог в современных международных отношениях на Балканах // Ислам в мультикультурном мире. 2011. № 3. С. 101-109.
- 2.Бірюкова О.О. Сучасні Балкани: внутрішньополітичні проблеми та зовнішньополітичні перспективи // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2009. № 861. Вип. 15. С. 218-227.
- 3.Подаєнко Ю.Л. Ісламський чинник як невирішене питання західноєвропейської політики мультикультуралізму // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. 2012. Т. 182. Вип. 170. С. 74-80.
- 4.Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций? // Полис. 1994. № 1. С.33-48.

ДО ПИТАННЯ ПРО БУДАПЕШТСЬКИЙ МЕМОРАНДУМ 1994 РОКУ ЯК ЗАСІБ СТВЕРДЖЕННЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО СТАНОВИЩА УКРАЇНИ

1. Ідея знову повернутися до Будапештського меморандуму, підписаного у грудні 1994 як завершальної події процесу ядерного роззброєння України, сформульована у матеріалі заступника прем'єр - міністра України з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій в уряді Д.Шмигала О.Резнікова, опублікованого 31 травня 2020 на веб-сторінці Атлантичної ради США¹, викликала деякий резонанс в науковому співтоваристві. Відомий юрист, а нині й впливовий урядовець, який, за його словами, "присвятив майже 30 років перемовинам з розв'язання конфліктів", декларує у якості мети такого повернення до згаданого документу "сприяння довірі" між Україною, західними країнами та "допомогти Росії позбутися статусу світової парії". Водночас чимало гнівних обґрунтованих звинувачень спрямовує автор на адресу держави - руйнівниці Будапештського меморандуму - Російської Федерації. Справедливими є і закиди на адресу західних держав - підписанток, зокрема: "...тепер історія зробила повне коло. Погодившись відмовитись від свого ядерного арсеналу у 1994 році, Україна заощадила західному світові трильйони доларів на оборонні витрати протягом наступних двох десятиліть. Провал дій у душі Будапештського меморандуму та захисту Криму від окупації у 2014 році тепер змушує Захід різко збільшити оборонні витрати". І у якості висновку: "Зрештою повернення до Будапештського формату також може виявитися вигідним для самої Росії. Яким кращим способом Кремлю відновити довіру міжнародної спільноти, ніж усунення основної причини сьогоденного глобального протистояння та повернутися до дотримання обіцянок Будапешту, порушених ним? Ми не маємо наміру відмовлятися від мінського формату, доки це допоможе нам звільнити громадян, як мінімум, з російських в'язниць. Тим не менше, ми також повинні шукати додаткові шляхи для відновлення довіри та зміцнення міжнародної безпеки. У цьому прагненні до сталого миру з путінською Росією всі дороги ведуть назад до Будапешту". Залишимо О.Резнікову сподівання на добру волю Кремля. Нас хвилює інше - повна необізнаність автора з предметом - що таке "Будапештський меморандум", чи міг він у минулому, а поготів - сьогодні виконувати роль, яку покладає на цей документ високий урядовець.

2. Будапештський меморандум (Memorandum on Security Assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons), підписаний 5 грудня 1994 року керівниками США, Великої Британії, Російської Федерації та України (пізніше до нього приєдналася КНР та Франція - з

¹ To stop Putin, the Western world must revisit the 1994 Budapest Memorandum. Ukraine Alert by Oleksii Reznikov <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/to-stop-putin-the-western-world-must-revisit-the-1994-budapest-memorandum/>

додатковими зауваженнями) у некоректному українському перекладі звучить як Меморандум про *гарантії* безпеки... Справа в тому, що західні країни категорично відмовлялися протягом більше, ніж двох років вживати термін гарантії (guarantees) і наполягли на терміні запевнення (assurances), значно слабшому. Як тривала боротьба за це єдине слово (а слова дійсно мають значення) автор цих тез мав деяку змогу спостерігати під час перемовин з США з проблеми умов ядерного роззброєння України. Втім право розбиратися з тонкощами договірно-правової термінології залишимо фахівцям-юристам, в тому числі шановному О.Резнікову, тим більше, що існує розгорнута аргументація дипломата та дослідника І.Лоссовського з цього питання². Ми звернемося до деяких аспектів політичної історії питання. Ризикуючи бути зарахованим до кола цинічних прибічників політичного реалізму (яким не є), все ж дозволю собі стверджувати, що формулювання (терміни) мають значення, але тільки у разі, якщо наявна політична воля дотримуватися духу досягнутих домовленостей.

3. Показово, що перший посол США в Україні Р. Попадюк не вважав за потрібне розмістити текст Будапештського меморандуму серед інших документів, що увійшли у додатки до його книги про американсько-українські відносини (він навіть не вставив Будапештський меморандум до складеної ним Хронології основних подій)³. Поготів, американський дипломат уже тоді висловив серйозні сумніви щодо дієвості Будапештських запевнень: «Україна завжди судитиме про стан своєї безпеки з дій Москви, а не будь-яких обіцянок», тобто Київ завжди «побоюватиметься її майбутніх дій – припинення поставок енергоносіїв, використання проблем Чорноморського флоту чи становища російської меншини...». І це було цілком зрозуміло Р. Попадюку 1996 року, коли була опублікована його праця.

4. У своєму детальному описі дипломатичних подій у процесі тристоронніх ядерних відносин США–Україна–РФ ще один посол США в Україні - С.Пайфер наполягає на тому, що Вашингтон був змушений прямо долучитися до переговорів унаслідок провалу російсько-українського діалогу, що стало очевидним після саміту Єльцин – Кравчук у Масандрі у вересні 1993 року, хоча перша зустріч дипломатів у тристоронньому форматі відбулася ще у серпні того ж року⁴. Але надзвичайно активна діяльність державного секретаря Дж. Бейкера (нехай формально не у тристоронньому форматі, а шляхом прямих контактів з Москвою, спільного та окремого використання «батого та пряника» проти Києва) розпочалася набагато раніше – з його виступу у Принстонському університеті 12

² Лоссовський І. Міжнародно-правовий статус Будапештського меморандуму: договір, обов'язковий для виконання всіма його сторонами. - К.: УАЗП, 2015.

³ Popadiuk R. American-Ukrainian Relations / R. Popadiuk – McNair Paper 55. – Institute for National Strategic Studies. – Washington, DC: National Defense University, October 1966. – 85 p.

⁴ Pifer S. The Trilateral Process: The United States, Ukraine, Russia and Nuclear Weapons / S. Pifer. – Washington: Brookings, May 2011. – 43 p.

грудня 1991 року, у якому він наголосив на намірах США запобігти виникненню на уламках СРСР нових ядерних держав⁵. Це, до речі, визнає й С. Пайфер.

5. Як пише С. Пайфер, американська влада категорично не бажала підписувати з Україною «юридично зобов'язуючий документ» щодо її безпеки. Отже, «було зібрано до пакету запевнення (*assurances*), які Україна вже мала згідно із Заключним актом НБСЄ в Гельсінкі, Статутом ООН та ДНЯЗ. Проте український уряд вважав політично корисним мати ці запевнення, зібраними у окремому документі. Сполучені Штати, свідчить Пайфер, надають гарантії союзникам, таким як держави-члени НАТО; термін «гарантії» передбачає військові зобов'язання. На початку 1990-х років ані адміністрація Дж. Буша, ані адміністрація У. Клінтона не були готові до військового захисту України й обидві вважали, що, навіть якщо б вони захотіли, у Сенаті не знайшлося б необхідних двох третин голосів для ратифікації такого договору»⁶. До того ж Пайфер нагадує, що йшлося не більше ніж про держави-депозитарії ДНЯЗ – США, Велику Британію, РФ.

6. Україні, на думку американського фахівця С. Міллера, «треба було шукати не гарантій безпеки, а гарантій допомоги у розбудові власного потенціалу конвенційних (звичайних. – Авт.) озброєнь, з упором на постачання засобів протитанкової та протиповітряної оборони, обладнання радіотехнічної розвідки, зв'язку та інше»⁷. С. Міллер підкреслював, що розбудова власних збройних сил України замість залишків радянської армії вимагає їхнього докорінного реформування. Отже, треба було готувати групи українських офіцерів у Національному оборонному університеті США. За таких умов, «допоки наголос робитиметься на розвитку саме оборонного потенціалу України, Росія не матиме жодних законних підстав протидіяти таким заходам». Врешті С. Міллер пропонував Києву (влітку 1994 року!) в обмін на ядерну зброю «вимагати розміщення миротворчих сил вздовж кордону з Росією. Загальновизнано, що превентивна дипломатія спрацьовує тим краще, чим раніше вона задіяна, криз та конфліктів бажано уникати, а не керувати ними». Українські очільники на той час були не в змозі сприймати РФ як потенційного агресора й смертельного ворога.

7. Питання полягає в тому, чи докорінно змінилась ситуація у світі сьогодні, коли для припинення зухвалої російської експансії потрібне було б надання Україні саме «гарантій», а не «запевнень». Зарубіжні експерти схильні вважати, що Україні не варто розраховувати на якісь додаткові гарантії міжнародної безпеки: мовляв, слід задовольнятися тим, що є у Будапештському меморандумі 1994 року. Було б помилкою вважати, що Меморандум є чимсь "мізерним з самого початку", як про це твердить Москва. Він послужив наріжним камінням під час розбудови українською дипломатією міжнародної коаліції на допомогу Україні у протистоянні російській агресії у 2014-2016 роках. Але сподіватися,

⁵ *Голдгейр Джеймс, Макфол Майкл.* Цель и средства. Политика США в отношении России после «холодной войны». – М.: Международные отношения, 2009. – С. 64.

⁶ *Pifer S.* The Trilateral Process. – P. 17.

⁷ *Miller S.* Ukraine's flawed nuclear diplomacy / S. Miller // The Nonproliferation Review / Spring-Summer 1994. – P. 47-52.

враховуючи реалії політики провідних західних держав щодо РФ сьогодні, що апеляції до Меморандуму можуть принципово змінити на краще позицію країн, що продовжують допомагати Україні - наївно та непрофесійно. У політиці не варто ходити по колу.

Сергєєва А. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГУАМ І УКРАЇНА: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН (РЕГІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС)

Інституціональна історія міжнародних і регіональних організацій у новому поліцентричному світі XXI століття набуває особливої актуальності [1, с. 26-29]. У зазначеному контексті посилюється інтерес і до історії тих організацій, до складу яких входить Україна, так зокрема – ГУАМ (Організація за демократію та економічний розвиток ГУАМ).

Україна зустріла кінець XX – початок XXI століття новою незалежною державою, однак умови в яких необхідно було вже самій приймати зважені, життєвоважливі рішення без достатнього інституціонального та іншого досвіду за плечима, були також новими. Пошуки альтернативних шляхів та інструментів забезпечення національних інтересів України актуалізувалися в особливих міжнародно-політичних умовах [2].

Одним з прикладів подібних шляхів є Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ, яка, незважаючи на тривалий період інституціоналізації з його завершенням у 2006 році, залишається ще нерозіграною картою.

У глобальному аспекті, неможливо не згадати теорію Гартленда з Маккіндеровим «Хто контролює Східну Європу, той керує Гартлендом, хто контролює Гартленд, той керує Світовим островом, хто контролює Світовий острів, той керує Світом» [3, с. 150]. Іншими словами – у стабільності регіону зацікавлені всі (чи майже всі).

Однак, варто відзначити, що за сучасних умов, коли зобов'язання про гарантії безпеки [4] взяті на себе згідно із Будапештським меморандумом були не тільки не виконані, а й порушені однією зі сторін, не варто переоцінювати можливості цього аспекту співробітництва. Принаймні, в контексті оборонного співробітництва перспективи не видаються обнадійливими.

Розглядаючи безпекове співробітництво в контексті боротьби з організованою злочинністю, забезпечення енерго- та кібербезпеки, боротьби з тероризмом, обігом наркотиків, протидії торгівлі людьми та незаконній міграції і т.д., варто відмітити, що з більшості питань в рамках ГУАМ створені робочі групи, а програми головування Азербайджану за 2016 рік [5], Грузії за 2017 [6] рік та Молдови за 2018 [7] чітко прописують пріоритетність вищезгаданих питань. Інша справа з Україною, пріоритети діяльності якої (на офіційному інтернет ресурсі ОДЕР-ГУАМ сама програма відсутня), серед іншого, фокусуються на створенні зони вільної торгівлі (ЗВТ), посилення двостороннього співробітництва з не-

членами організації та реформа робочих механізмів ГУАМ [8]. Окремо підкреслюється важливість політичного співробітництва задля забезпечення суверенітету та територіальної цілісності, а також протидії агресії, окупації та анексії. Однак, зважаючи на вище дану оцінку можливого безпекового (оборонному) співробітництву, нажаль, навряд чи можна вважати цей напрямок співробітництва операційно можливим, а не декларативним. Інша справа з транскордонним співробітництвом, незаконним перетином кордонів, незаконним обігом зброї та наркотиків, особливо у зв'язку з не підконтрольністю всіх кордонів в Україні. Повноцінна активізація діяльності в безпековому форматі, зважаючи на внутрішні обставини держав-членів, як і в інших напрямках, вбачається можливою за рахунок включення до процесів третіх сторін, таких як ЄС, США, Японія, Канада та Туреччина.

Стосовно економічної складової співробітництва в рамках ГУАМ, варто знову згадати про відмінність політико-економічних інтересів, а також рівнів та специфік економічного розвитку країн-членів. Не зважаючи на існування ЗВТ з 2002 року (фактично на папері), вона не дала відчутних результатів з низки причин. Це і галузева специфіка розвитку національних економік, і різний рівень економічного розвитку, і розбіжності в гео економічних, часом і геополітичних пріоритетах. В той же час, сторони Угоди про створення ЗВТ не перестають наголошувати на необхідності її актуалізації, вбачаючи взаємовигоди в активізації економічного співробітництва. Вирішенню проблемних питань в організації багатосторонньої торгівлі в межах ГУАМ також сприяє підписання в 2017 році Протоколу між митними адміністраціями держав – членів ГУАМ про взаємне визнання окремих результатів митних процедур щодо товарів та транспортних засобів, які переміщуються через державні кордони країн-членів ГУАМ. Включення партнерів з поза меж ГУАМ до реалізації конкретних проектів економічного сенсу може також стати фактором економізації спільної діяльності.

Окрема увага приділяється співробітництву по осі ТРАСЕКА-ГУАМ. Україна, як і інші члени ГУАМ, є учасником Транспортного коридору Європа-Кавказ-Азія, мультимодальної транспортної мережі, що з'єднує Азію з Європою через Кавказ і Україну/Молдову. Згідно зі Стратегією розвитку галузевого співробітництва ГУАМ, основною метою співробітництва України та ГУАМ в енергетичній сфері є розробка пропозицій з оптимізації використання та розвитку існуючих нафто-, газотранспортних маршрутів, визначення перспективних маршрутів поставки енергоресурсів, пошук шляхів зменшення залежності держав від імпорту енергоресурсів. Енергетичне співробітництво в рамках ГУАМ, окрім участі в газотранспортних проектах, полягає в участі у відновленні малої та середньої гідроенергетики, високовольтних ЛЕП держав-членів ГУАМ та постачанні енергетичного обладнання. Особливий інтерес енергетичного співробітництва характерний для Азербайджану, що має спільні двосторонні енергетичні та транспортні проекти з Грузією. В той же час, Україна, в певний час, також планувала приєднатися до них в частині залізничного транспортного коридору «Україна-Китай».

Оцінюючи мало виражену активність ОДЕР-ГУАМ, можна сказати, що це, певною мірою, зумовлено не стільки не зацікавленістю у роботі по погодженим

напрямам, скільки відсутністю політичної волі, зокрема України, як чи не найпотужнішої держави угруповання, яка могла б стати її рушійною силою. Гарним прикладом цього є Віртуальний торговельний вузол, який був запущений у грудні 2019 за часів головування України [9]. Метою його функціонування є створення умов для надання електронних послуг при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності в межах ЗВТ і транспортного коридору, однак, при детальнішому його розгляді, стає очевидним, що відповідні секції ресурсу пустують, і лише, в секції України [10]. Безвідносно оцінки ефективності новоствореного е-хабу, жоден інструмент не стане застосовним без наявності відповідного доступу до цього інструменту [11].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, варто зазначити, що задля ефективної роботи по різних напрямкам, в першу чергу, необхідна гармонізація інтересів, пошук точок дотику задля консолідації зусиль. Виходячи з назви організації – Організація за демократію та економічний розвиток ГУАМ, стає зрозумілим, що основною метою є реплікація західної моделі соціально-економічних відносин задля процвітання та сталого розвитку держави, шляхом реалізації ініціатив у різних дотичних сферах. І хоча, першочерговий інтерес при визначенні цих сфер членами ГУАМ може відрізнятись, основна мета, до якої діяльність в цих сферах веде, залишається незмінною.

Аналізуючи та оцінюючи інституціональне минуле (1997-2019pp.), стає зрозумілим, що далеко не всі спільні проекти (Projects) були реалізовані в рамках ГУАМ, однак, оскільки вони часто залишалися на етапі декларування намірів, їх варто розглядати радше як проектні пропозиції (Project Proposals). В цьому контексті стає зрозумілим, що ці пропозиції можливо просто не були належним чином розроблені для залучення ресурсів зацікавлених сторін та переводу їх у практичну площину.

Зважаючи на певну черговість етапів сплесків активності та періодів застою, закономірним та логічним є питання: на якому інституціональному етапі ГУАМ ми зараз перебуваємо і, у випадку періоду спаду, чи не буде він останнім. У той же час, ми переконані, що ГУАМ як інструмент субрегіонального співробітництва, який має як внутрішню так і зовнішню підтримку, ще не виконав своєї історичної інституціональної ролі.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЛА

1. Ціватий В. Г., Громико О. А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд XXI століття: (інституційний контекст) // Зовнішні справи. – 2014. – № 8. – С. 26-29.
2. Газета «Сьогодні». <https://www.segodnya.ua/politics/ukraine-ne-pojdet-v-odkb-199152.html> Дата входження: 20.04.2020.
3. Mackinder, Democratic Ideals and Reality, p. 150
4. Будапештський меморандум. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/No%20Volume/52241/Part/I-52241-0800000280401fbb.pdf> Дата входження: 22.04.2020.
5. Програма головування Азербайджану в ОДЕР-ГУАМ на 2016 рік. <https://guam-organization.org/wp-content/uploads/2017/03/azerbaijan-chairmanship-2016.pdf> Дата входження: 21.04.2020.
6. Програма головування Грузії в ОДЕР-ГУАМ на 2017 рік. <https://guam-organization.org/wp-content/uploads/2017/03/2017programme.pdf> Дата входження: 22.04.2020.

7. Програма головування Молдови в ОДЕР-ГУАМ на 2018 рік. <https://guam-organization.org/wp-content/uploads/2018/02/Moldova-Chairmanship-Program-2018.pdf> Дата входження: 19.04.2020.
8. Пріоритети головування України в ГУАМ на 2019 рік. <https://guam-organization.org/predsdatelstvo-ukrainy-2019/> Дата входження: 22.04.2020.
9. Офіційний веб-сайт ОДЕР-ГУАМ. <https://guam-organization.org/zapusk-virtualnogo-torgovogo-uzla-guam/> Дата входження: 20.04.2020.
10. Digital Trade Hub of GUAM. <https://guamtrade.net/> Дата входження: 26.04.2020.
11. Chekalenko L.D. Foreign Policy of Ukraine: monograph / Based on the scientific concept of Professor Lyudmyla D. Chekalenko / Scientific editor Rector of the Diplomatic Academy of Ukraine under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine V. G. Tsivatyi. – Kyiv, 2016.

Тюлеков Д.

*Юго-западный университет «Неофит Рильский»
(г. Благоевград, Республика Болгария)*

«ЕДИНОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО» КАК ПРОБЛЕМА ГЕОСТРАТЕГИЧЕСКОГО ВЫБОРА В НАЧАЛЕ 2000-х ГОДОВ

Поражение СССР в «холодной войне» нивелировало геополитические приобретения Российской империи, которые достаточно долго накапливались разными методами. В формате евразийской империи, которая охватывает, по определению американского геополитика Мехена «географическую ось истории», Россия в основном сформировалась в XIX-XX веках. Правда, по состоянию на 1920 г. под контролем Западной цивилизации находилось 48,6% земной поверхности [1, с.192].

На рубеже XXI века, когда под глобализацией все чаще понимают тотальное доминирование трансатлантической цивилизации, для непосредственного контроля над ключевыми процессами достаточно владеть решающими механизмами влияния на мировую экономику и контролировать политические и культурные элиты разных стран. Правда, в этом контексте борьба Запада за контроль над Россией, как свидетельствуют события в ключевых геополитических точках, идет с переменным успехом.

Например, одной из наиболее острых проблем международной жизни после распада СССР остается распределение и международно-правовое оформление раздела акватории территориальных вод и шельфа Каспийского моря. По условиям советско-иранского договора 1921 г. оно должно было поделено между Москвой и Тегераном по принципу контроля над береговой линией. Однако через 70 лет на Каспии появились новые независимые государства – Азербайджан, Туркменистан, Казахстан. Кроме того, перераспределение вод и шельфа Каспийского моря усложняется нефтяным фактором. В 2002 г. Россия, Азербайджан, Туркменистан и Казахстан предложили Ирану поделить Каспий по принципу протяженности береговой линии. Правда, поскольку у Ирана она наименьшая, он продолжает настаивать на принципе совместного использования природных богатств.

Можно сказать, что ныне на Каспии продолжается один из наиболее важных раундов игры, на кону которой стоит евразийское доминирование. Иран

блокирует строительство нефтепровода по дну Каспия, по которому к нефтепроводу Баку – Тбилиси – Джейхан должна была транспортироваться нефть с казахского месторождения Тенгиз. Благодаря этому Иран получил ресурс для дипломатической игры в связи с американским определением этой страны как такой, которая принадлежит к «оси зла» [2, с.311].

Каспий и Персидский залив остаются наиболее острыми вопросами евразийского доминирования. При этом для США критически важными являются вопросы установления демократических режимов в местных исламских странах. Причем качество демократий принципиального значения не имеет, сойдут и формально демократические режимы. В этой связи ориентиром должна стать Турция, если она действительно будет принята в ЕС. После «турецкого выбора» принципиальным с точки зрения возможного изменения геополитического доминирования является выбор Украины. Россия сама приводит внутренние цены на энергоносители в соответствие с мировыми ценами, которые неуклонно растут. Причем переизбрание «нефтяника» Дж.Буша на второй президентский срок обещает дальнейшее удорожание нефти и обесценивание доллара.

Поэтому украинской экономике, которая пытается удержать темпы роста в обозримом будущем, придется столкнуться с очередным энергетическим шоком. Отсрочка решения проблемы энергетической зависимости и концентрации экономических ресурсов и политической воли на решении именно этой проблемы, ведёт к тому, что стратегические планы вступления в ЕС и НАТО выглядят декларативно.

Украина не имеет возможностей решающим образом влиять на получение своей части оставшегося мирового пирога ресурсов. Поэтому так важно сохранить доступ к российским ресурсам. Эти соображения играют не последнюю роль в идее присоединения Украины к единому экономическому пространству. Россия изначально заявила, что любые аналогии между ЕЭП и СССР неуместны. Воссоздать СССР так же невозможно, как и втиснуть выдавленную пасту в тюбик. Поэтому любой интеграционный проект должен быть принципиально новым. Ведь печальный опыт неэффективности структур СНГ у всех на глазах.

Россия продолжает настаивать на изначально более глубокой степени интеграции с созданием общего рынка трудовых ресурсов, товаров, услуг, капитала. Европейское сообщество шло к этому более двух десятков лет. И вряд ли быстрее эту проблему удастся решить в ЕЭП. Тем более, что политических проблем на этом пути придется решить более, чем достаточно. Так через три недели после ялтинского саммита, на котором был учрежден ЕЭП, в октябре 2003 г. особенно острой стала украинско-российская борьба за контроль над азовским островом Тузла. Этот «проект» во многом перечеркнул позитивные ожидания от нормального взаимовыгодного развития проекта ЕЭП, конкретизация которого в 2003 году так и не состоялась.

По крайней мере, обещания адаптировать нормы развития ЕЭП к праву ЕС, на фоне территориальных претензий, выглядели странно. Поэтому предпосылкой реального европейского выбора Украины должна стать настоящая европейская ментальность большей части украинского общества. Пока же «тузлинский эпизод» рассматривался как «последний довод» России в попытке убедить

України останить дрейф на Запад. Вель все основні суб'єкти будущею єдиного економічного пространства не просто знаходяться в різних стадіях свого соціального розвитку, даже соціально-психологічні характеристики населення являються різними, що дисгармонізує ціннісно-мотиваційні аспекти створення ЄЗП. Наприклад, Російська Федерація знаходиться в стадії очередного реформування відношень між центром і суб'єктами федерації. Поетому спроба Кремля створенням більшого «Общого ринка» і общого правового поля з Україною, Білорусією і Казахстаном допомогти собі вирішити проблему єдності самої Росії, раскальованої внутрішніми протиріччями між її християнськими і мусульманськими народами, виглядає мало переконливо. Казахстан далі всіх пішов в ідеологічному забезпеченні євразійської концепції інтеграції, однак неопределенність ситуації в Центральної Азії негативно сказується на ролі Астаны в цьому процесі.

ЛИТЕРАТУРА І ІСТОЧНИКИ

1. Колосов М. Політична і економічна географія. М., 2004. 450 с.
2. Буш Дж. Ключові рішення. К., 2012. 400 с.

Шморгун О. О.

ДУ Інститут всевітньої історії НАН України

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КУРС УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ І ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

Як відомо, «європейський вибір» став символом модернізації України, її здатності назавжди покінчити зі своїм тоталітарним минулим. Існування певних позитивних здобутків на цьому євроінтегративному шляху засвідчує прийняття України до ЄС у якості асоційованого члена та запровадження безвізового режиму. Але, на жаль, за останній час Україна не наблизилась до отримання статусу постійного члена Євросоюзу та НАТО. Одна з головних причин відсутності подібної перспективи на мій погляд полягає в кричущій невідповідності між обіцянками райдужних перспектив потужного розвитку цього геополітичного та гео економічного об'єднання, які свого часу давали «архітектори» нинішнього ЄС, та реальністю нереалізованих грандіозних планів перетворення Євросоюзу на світового економічного лідера.

Справа в тому, що в останні роки в економіці ЄС спостерігаються наростаючі кризові процеси, які, на думку фахівців, катастрофічно підсилить пандемія коронавірусу[5]. Внаслідок чого вже відбулось стрімке розшарування, держав-учасників ЄС насамперед як за рівнем промислового розвитку так і рівнем життя переважної більшості громадян. Саме тому нинішня модель ЄС все більше нагадує Сонячну систему: масивний центр притягає до себе людські, фінансові та інші ресурсні потоки, які не може втримати держави з послабленою власною «гравітацією», а європейські країни-сателіти перебуваючи на віддалених стаціонарних орбітах мають обертатися навколо «світила» – Німеччини та Франції.

Тобто, фактично відбулось узаконення процесу нееквівалентного економічного поділу в межах самого ЄС. Але замість того, щоб повернутись до базових засад ЄС - забезпечення рівноправності та взаємовигідності співробітництва всіх постійних членів Євросоюзу, інтегрованих у спільний економічний та інформаційний простір, президент Єврокомісії Ж.-К. Юнкер озвучив, а лідери Німеччини та Франції підхопили, ідею так званого «двошвидкісного розвитку ЄС»[2]. А в Римі ще в березні 2017 року країнами-членами ЄС (окрім Польщі та Великобританії,) під час урочистостей з нагоди **60-ї річниці заснування Союзу, таки** було підписано документ під назвою «Європа різних швидкостей». **Причому, як зазначалось, цей акт** отримав схвальну оцінку президента Єврокомісії Ж.-К.Юнкера. Більше того, **2 січня 2019 року в німецькому місті Ахен (що вельми символічно, - колишній столиці імперії франків Карла Великого) канцлер Німеччини А.Меркель та президент Франції Е.Макрон підписали «Договір між Французькою Республікою та Федеральною Республікою Німеччина щодо франко-німецького співробітництва та інтеграції». На думку низки фахівців, цими діями Франція та Німеччина, зі згоди Брюсселя, фактично стимулюють процес розшарування між країнами ЄС.** Більше того, ці дві ключові країни, прагнучі посилити взаємодію в економіці, зовнішній політиці, оборонному та військово-промисловому секторі, а, в перспективі, й створити спільний франко-німецький парламент, певною мірою навіть виходять за межі законодавства Євросоюзу, що може вбити черговий цвях в його труну [1].

Очевидно, що від послаблення євроінтеграційних зав'язків внаслідок запуску механізму різнорівневої інтеграції в першу чергу виграють економічно більш розвинені та стабільні країни ЕС з ареалу Північно-Західної частини Європи. Що ж стосується Східного блоку Євросоюзу та Півдня, зокрема Італії, Іспанії, Греції, з їх величезними проблемами в економіці, які, до того ж, найбільше потерпають від емігрантів з Близького Сходу, то вони явно втрачають від реалізації цього проекту (звідсіля і посилення орієнтації тієї ж Італії і Греції на Китай).

Не випадково, вітаючи Ахенську угоду, Д.Туск, що був на той час головою Європейської Ради, одночасно висловив побоювання з приводу того, що посилення ядра ЄС може збільшити його вертикальну поляризацію, тому потрібні гарантії, що «зміцнення кооперації у малих форматах не стане альтернативою співробітництву в межах всієї Європи» [4].

Очевидно, все це дуже нагадує описаний ще Е.Валлернстайном нинішній загальносвітовий поділ на «світосистемне ядро» розвинених країн напівпериферію держав, які останні десятиліття забезпечували високі стандарти споживання і життя Заходу, багато в чому коштом рівня і якості життя власних громадян (передусім йдеться про Китай); та «периферію» країн недорозвинених або, подібно до України, штучно деіндустріалізованих та десоціалізованих та денационалізованих. Як відомо, для всіх них вже існує особливе визначення «failed state» – «держава, що не відбулася».

Отже, стає цілком зрозуміло чому що низка лідерів есесвських країн, яким нав'язано статус держав «другого сорту» категорично не сприйняли всіх вищезгаданих «конструктивних особливостей» нинішньої будови ЄС. Зокрема,

президент Польщі А.Дуда заявив під час 27-го економічного форуму у Криниць-Здруй: «Коли говорять, що Brexit став катастрофою для ЄС, то слід пам'ятати – Brexit – вкрай неприємна подія, але вона не загрожує єдності ЄС. Проте ініціатива щодо Європи різних швидкостей підриває основи Євросоюзу – спільноти рівних країн»[3].

Чеський президент В.Клаус не погодився ратифікувати низку угод, спрямованих на так зване поглиблення євроінтеграції, в тому числі, план створення фонду фінансової допомоги єврозоні, затверджений законодавцями Європарламенту. Він же постійно дозволяв собі порівняння ЕС з директивно-централізованим імперським Радянським Союзом і навіть відмовився піднімати загально європейський прапор над Празьким замком. Більше того, як відомо, В.Клаус постійно дозволяв собі порівняння ЕС з директивно-централізованим імперським Радянським Союзом і навіть відмовився піднімати загально європейський прапор над Празьким замком. Критикував він і Лісабонську угоду, прийняту в обхід процедури затвердження Конституції ЄС, яка, справді, по – суті, є антидемократичною.

Звідси і нарікання політичних лідерів Чехії, Польщі, Угорщини, Нідерландів (вже не кажучи, про націоналістичні партії практично всіх країн Європи) на антинаціональне спрямування політики нинішнього ЄС. Все той же президент Чехії В.Клаус виступив з жорсткою критикою Лісабонської угоди як такої, що по суті дискримінує у ЄС невеликі держави. Лауреат Нобелівської премії, лідер знаменитої партії «Солідарність» Л.Валенса цілком справедливо зазначав, що процедура кулуарного обрання президента ЄС, не дає можливості обрати у якості глави Євросоюзу харизматичну особистість, авторитет якої сприяв по справжньому консолідації народів Європи.

Водночас, британський прем'єр-міністр Д.Кемерон свого часу заявляв, що саме ідея нерівномірності розвитку ЄС та нав'язування стратегії «глибокої інтеграції», всупереч проголошеним на початку його існування цілям, є підставою для виходу Об'єднаного Королівства із Євросоюзу (що і відбулось).

Про велику ймовірність саме такого перебігу подій свідчить те, що подібно до того, як на глобальному рівні всі намагання перекласти проблеми неефективності нинішнього глобального тренду суспільно-економічного розвитку, врешті-решт, бумерангом повертаються до самих країн «світосистемного ядра», породжуючи в них не тільки економічну, а й світоглядно-ціннісну кризу в розвинених країнах Заходу, подібна ж криза відтворюється і на рівні європейському. Навіть в Німеччині, що претендує на статус економічного локомотиву ЄС різко уповільнився економічний розвиток, (а Франції на тлі спроб демонтажу моделі соціальної держави не припиняється потужна політична криза). Нинішня пандемія коронавірусу лише загострить всі ці вкрай негативні явища.

За існуючого «різношвидкісного» розвитку в межах ЄС, внаслідок якого в дискримінаційне становище потрапляють насамперед новоприйняті держави, навіть потрапивши статус постійного члена, Україна однозначно опиниться на найнижчому щаблі або найвіддаленішій орбіті створеної геоекономічної ієрархії або найбільш віддаленій орбіті, що найменшою мірою прогривається «сонцем» загального економічного добробуту ЄС.

На жаль, поки що, на мій погляд, українська влада недостатньо враховувала при формуванні своєї євроінтеграційної стратегії всі ці дуже суперечливі тенденції в житті ЄС.

Особливо хочу підкреслити, що сказане жодним чином не означає, що автор цього матеріалу виступає проти євроінтеграційного курсу нашої держави як такого. В сучасному глобалізованому світі задля виживання окремих національних держав (особливо тих, що не мають статусу супердержав) та ще й на тлі наростаючої загальносвітової кризи, справді є нагально необхідним оптимальне «вписування» політичних націй у більш потужні регіональні об'єднання. Саме тому, непримиренний євроскептицизм зараз аж ніяк не може бути конструктивним. Але при формуванні наших подальших планів поглибленого співробітництва з Євросоюзом необхідно враховувати, що сама ця інтеграція матиме сенс для України лише у випадку докорінної зміни існуючої моделі об'єднаної Європи.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Ахенский договор: франко-германский бастион усиливает или ослабляет ЕС? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://realist.online/article/ahenskij-dogovor-franko-germanskij-bastion-usilivaet-ili-oslablyaet-es>
2. Єврокомісія презентує концепцію «різношвидкісної» інтеграції в ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2181998-evrokomisia-prezentue-koncepciu-riznosvidkisnoi-integracii-es.html>
3. Європа різних швидкостей є більшою загрозою ЄС, ніж Brexit – Дуда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.euointegration.com.ua/news/2017/09/5/7070546/>
4. Macron and Merkel's treaty tests European nerves. EU needs reassurance, Donald Tusk tells French and German leaders. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.politico.eu/article/emmanuel-macron-and-angela-merkel-franco-german-aachen-treaty-tests-european-nerves/>
5. О.Снігир "Кризові явища в євросоні та їх вплив на політичні трансформації в ЄС". Аналітична записка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old2.niss.gov.ua/articles/772/>

Sarasin Ph.

*Research Center for Social and Economic History University of Zurich
(German: Universität Zürich), (Switzerland)*

EUROPEAN INTEGRATION OF BULGARIA AT THE END OF THE XX - EARLY XXI CENTURY: ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS

The development of democratic processes and the implementation of "European" rules in the life of post-Soviet society is an inevitable phenomenon in the modern world. As a result of the collapse of the USSR in 1991, the countries of Central and Eastern Europe (CEE), in particular Bulgaria, clearly defined the European vector of development. The accession process itself was long, there was a constant control over the candidate countries, and specific requirements were put forward to meet the economic and political criteria for entry into the European space. All this suggests that the act of joining the EU is already proof of the existence of a stable democratic system and a competitive market economy. The experience of radical social transformations in Bulgaria has its own peculiarities, and therefore needs to be rethought. The aim of the

work is to analyze the peculiarities of the Bulgarian policy in 1985 - 2007, aimed at the country's integration into the European community.

The source base of this study is the official documents that provide complete information on the progress of candidate countries to join the EU at all stages. Interesting are the reports of the European Commission, which contained an analysis of the situation in the candidate countries in accordance with the membership criteria adopted in Copenhagen in 1993, as well as regular reports of the EC on the readiness of candidate countries to join the EU. The review and analysis of the scientific literature showed a significant interest of researchers in European integration in Europe in general and in its east in particular. It is worth noting the works of B. Hrushetsky, Y. Zudinov, M. Milova, S. Glinkin and others on the participation of Bulgaria in European integration processes. All studies attract attention with their thoroughness and informativeness.

Politicians and citizens of the new EU member states hope that joining the organization will allow them to improve living conditions and, in the long run, to catch up with Western European countries. The rapid modernization of less developed EU member states is the official policy goal of this organization. The main criterion for EU membership is the quality of life, and this is a basic principle of development for any democratic country, including Bulgaria [3, p. 42].

The successful conclusion of Bulgaria's negotiations with the EU makes it possible to call 2004 the European Year of the country. The social mood of the Bulgarians was difficult for the country, because at first the EU looked like something far away to them, and where they were "uninvited guests". The reason for this was that for many years the country was dependent on the USSR, was isolated from European states [1, p. 267].

The political changes that took place when the democratic forces led by I. Kostov came to power in 1997 made it possible to move closer to the EU. Another important argument in favor of the Bulgarian society's choice of the European vector of development was the invitation to power of the former monarch S. Saxe-Coburg-Gotha (Simon II) in 2001. He successfully picked up the baton from the previous government of Kostov and managed to complete Bulgaria's associate membership in NATO. and the EU. Since then, the society continues to be dominated by positive attitudes towards the European and Euro-Atlantic future of the country [2, p. 243].

Bulgaria's accession in 2007 caused dissatisfaction among some member states. Most of them were rich countries that did not want to invest in the economies of less developed countries. Everyone expected from joining the EU that the country would immediately take an active position on changes in the CEEC region and in its foreign policy. With confident steps, Bulgaria gradually approached the European model of development, its gradual transformation into a democratic state with a market economy took place. Due to the fact that the construction of a new system of socio-political relations had to take into account the Bulgarian realities, the process of integration of the country stretched over time. In the following years, the achievements can be considered changes to the constitution regarding the judiciary, the fight against corruption, the formation of cross-border cooperation, reforms in other areas of state activity, in particular in the economy [4, p. 243].

As early as January 1, 2018, Bulgaria, as one of the youngest member countries of the European Club, took the post of President of the Council of the European Union.

Taking over the baton in Estonia and passing it on to Austria, one of the main tasks will be to negotiate the UK's withdrawal from the EU, develop a common migration policy and prepare a long-term financial agreement from 2020. Among the main achievements of Bulgaria's presidency in the EU is the start of negotiations on the development of a long-term EU financial program for the period after 2020, as well as work on deepening economic and financial union. Equally important was the policy pursued during this period to support youth and improve the quality of education, as well as the adoption of the first industrial program in the field of defense.

REFERENCES

1. Bulgaria in the twentieth century: Essays on political history / resp. ed. E.L. Valeva, Institute of Slavonic Studies, Russian Academy of Sciences. Moscow: Nauka, 2003. 463 p.
2. Milova M.I. On the way to parliamentary democracy: the Bulgarian version. Odessa: Astroprint, 2005. 328 p.
3. Milova M. Bulgaria - EU: a difficult path to "Europe" (chronicle and problems of accession) // Odessa Bulgarian Studies - Odessa Bulgarian Studies: Scientific Yearbook. Odessa: Odessa Scientific Society of Bulgarians, 2006. № 3-4. Pp. 40-45.
4. Novopashin Yu. S. Social transformations in the countries of Central and South-Eastern Europe (90s of the XX century - the beginning of the XXI century). Moscow: Nauka, 2008. 352 p.
5. Cherniy V.A. Bulgaria and the European Union on the path to unification // Scientific Bulletin of Volyn National University. Lesya Ukrainka. Series: International Relations. 2009. № 11. S. 132-137

Teosa V.

Moldova State University

NATIONAL POLITICAL PR-CAMPAIGNS IN A POLYCENTRIC WORLD ORDER (ON THE EXAMPLES OF UKRAINE, GEORGIA AND MOLDOVA)

Introduction. Character assassination is both a complex process and the result of deliberate and constant efforts undertaken for the purpose of harming the reputation of, or undermining confidence in, an individual. Social groups and institutions may also aim to denigrate the reputation of individuals or institutions. The first attempts to study character assassination were performed in the political sphere, supplemented by the knowledge from the realms of social psychology and communication theory. Individuals can stop being positively recognized by their professional community, or their social environment, as a result of character assassination campaigns. That is why this concept requires study and its social and political impacts must be demonstrated. It should be done not only on behalf of a particular "victimized" individual or group, but also to show the possible global impact of varying attitudes towards specific public personas and opinion leaders, particularly in the era of globalization and "information society" where news spreads with the speed of light and public opinion changes by the moment.

The Glossary of Terms Related to Character Assassination, produced by Shiraev, Samoilenko, Keohane, and Icks of the Lab for Character Assassination and Reputation Politics (CARP), defines a "character attack" as being, "A deliberate assault on an individual's reputation. Character attacks can be verbal (e.g. speeches, insults) or non-verbal (e.g. cartoons). Contrary to insults, character attacks are by definition public in nature. They can be launched for a variety of reasons, including the removal of a political rival or the discrediting of a political or religious ideology. When character attacks are successful, they result in character assassination" [1]. Likewise, the Glossary

defines “character assassination” as “the deliberate destruction of an individual’s reputation. Character assassination is the result of successful character attacks. The word can also be used to refer to the process of reputation-destruction” [1].

The research of Shiraev and Smart found that “three features of character attacks are important to understand. First, their intention: character attacks are by definition deliberate. Second, the public nature of the attacks: private insults do not lead to reputation damage. And third, the importance of the public perception of the attacks, which means that the truth of allegations is irrelevant” [2].

Shiraev and Icks’ prior research into character assassination identified several characteristics that are often latched onto by “assassins,” as the basis of their attacks, during the long history of character assassination attempts. Some of the characteristics most frequently attacked, or called into question, were the victim’s: age; real or alleged mental instability, name-calling of all types, sexual deviance, supposed mixed loyalty or unfaithfulness, being too inexperienced, and moral unacceptability.

This research will apply the criteria of Shiraev and Smart to examples from each Moldova, Georgia, and Ukraine, of character attacks that were displayed on publicly available images, namely in brochures and billboards, by political campaigns, with the intent of negatively impacting their rivals’ campaigns. By analyzing these visual advertisements, and applying the definitions of “character attack” and “character assassination,” as defined by Shiraev, Samoilenko, Keohane, and Icks, we will seek to identify which of the traditional characteristics used in character attacks were used in the national elections of these three former Soviet Republics. By identifying what similarities and differences exist between the nature of attacks in these countries’ elections, we will be able to better understand what forms of attack were more popular across the countries at the center of this study.

Ukraine. Though elections in Ukraine have historically noteworthy for the ferocious nature of the attacks used by candidates against each other in visual advertising, the 2019 elections were notably calmer. The attacks that did occur in 2019, as found in billboards and other public images, were most often based on the repetition of traditional forms of character attacks. There was little in these elections that truly “set Ukraine apart,” in the tone of attacks.

Former Prime Minister Yulia Tymoshenko was the frequent victim of attacks that spoke to her age, her poor history in governing the country, and to her generally unpopular persona. One billboard that was found around Kiev almost immediately after she began her campaign simply stated that “2019 is the last chance for Grandma,” with the slogan of her campaign, “A new course for Ukraine,” written next to it. Another advertisement appeared around the same time that said, “I raised the gas prices in 2008, and I will raise the prices again in 2019,” again with the slogan “A new course for Ukraine...”. Both of these advertisements, aside from using Tymoshenko’s real campaign slogan and a similar format to her own campaign’s real billboards, also included her campaign’s website. This served as both a means of dismissing her candidacy through humor, but also calling into question her candidacy through these mockeries of her age and her record on gas prices during her earlier stint as prime minister.

Attacks during the second round of the election, in which then-President Petro Poroshenko and soon-to-be President Vladimir Zelensky participated, were used against

both candidates, however the candidates kept the attacks to narrowly targeted areas and did not branch into more complicated forms of character attacks. Instead, both campaigns elected to use a strategy of presenting the opposing candidate as being a wholly unacceptable due to their personal failings, or as being a candidate who could not, or would not, run the country appropriately.

In the case of Vladimir Zelensky, ads and visual images about him frequently portrayed him as being a clown, or not serious, or not prepared enough, for higher office. Simultaneous with the launch of these attack ads, the Poroshenko campaign released a series of ads that sought to show that Petro Poroshenko was the only candidate who could take on Russian President Vladimir Putin and that, in fact, a vote for Zelensky against Poroshenko was a vote for Putin. The contrast was clear: Vote for the older and experienced Poroshenko during this time of war, or vote for the comedian, Zelensky, which will put the entire nation at risk. These attacks were focused on the classic topics for attacks, that being the age (and experience) of Poroshenko versus the youth and inexperience of Zelensky.

As the campaign progressed, following a public dispute about whether Zelensky was a drug user, the Poroshenko campaign put a heavy focus on the rumor that Zelensky was indeed a regular consumer of cocaine. The nature of these attacks took the form of brochures, billboards, and banners. This is in line with the classic genre of character attacks where one accuses the opponent of having engaged in some immoral behavior that disqualifies them from participating in public life.

Attacks used against Petro Poroshenko frequently played on the idea that his end as President was coming soon. Though this is not a form of character attack, it is a means of negative campaigning to persuade the public that a vote for Poroshenko was futile as his future was already decided: it was over. One billboard in Ukraine read, “Meet this spring without Poro [the nickname for Pres. Petro Poroshenko]: Give your country a chance!” Another showed the back of Poroshenko’s head as his face disappeared from the canvas of the billboard and simply said, “The end.” This clearly sought to cause Zelensky’s rival’s voters to believe that there is no hope for their cause as a means of cajoling them to no longer oppose, or fight, the inevitable outcome: A Ukraine without Petro Poroshenko.

Georgia. Georgian politics, like Ukrainian politics, frequently resort to the use of character attacks in order to persuade voters that their opponents are not acceptable and so voting for “the other” candidate is a better option. Though the 2018 elections in Georgia, however, like Ukraine, did use attack ads and character attacks, they were far tamer than earlier elections had been.

One advertisement, used against United National Movement’s (UNM) Grigol Vashadze, was identical to a billboard advertisement that was then found several months later in Ukraine’s elections. The billboard advertisement showed the face of the candidate “ripped” off, revealing the “true identity” of who the candidate “really was.” In the case of Ukraine, the advertisement shows the standard campaign billboard of Zelensky, with his slogan “President Ze: Service of the People,” however it has been altered to show that behind Zelensky’s image is really Igor Kolomoiskii, a Ukrainian oligarch who was rumored to have been financing and supporting the Zelensky candidacy.

In Georgia, an identical advertisement was used: The billboard displayed the UNM party's candidate with his face "torn off" of the billboard to display various oligarchs, businessmen and politicians. The goal of this billboard, like that of the identical Ukrainian one, was to raise doubts as to whether the candidate could be trusted and to whom his "true" loyalties were. Raising doubts about one's loyalties and true intentions is a classic form of attack against leaders throughout the history of character attacks.

Though outside the scope of this study, it is worth mentioning that the use of identical attack ads is not particularly surprising: Petro Poroshenko and Salome Zurbashvili used the same political consultant in their campaigns. Further research on the subject of character assassination would benefit from analyzing the importance of campaign consultants in deciding what kinds, if any, attack ads will be used against a politician.

Another form of attacks used by the Georgian Dream campaign against the UNM's candidate was name-calling. Posters depicted former Georgian President Misha Saakashvili in an unfavorable light, with slogans that said things such "No to Nationalists. No to evil," which played on the similarity, in Georgian, between the words "nationalists" and "Nazis." This base name-calling is unusual for billboards being used in national political campaigns, but it falls within the realm of commonly found means of character attacks as its goal is to make the candidate unacceptable to the public.

Another advertisement, again featuring the UNM's Presidential candidate, Vashadze, showed his face with the letters "KGB" stamped across it in red ink. This was done to further perpetuate the rumor that Vashadze had been connected with the Soviet-era intelligence service during his younger days. Again, this is a classic trope in trying to discredit someone as having dual-loyalties, or having not been faithful to their country – thus being unacceptable as a candidate for higher office.

Moldova. The Republic of Moldova differs from Georgia and Ukraine in that, historically, the widespread use of character attacks in its billboards and outdoor advertising during national political campaigns is not common. Though Moldova in the 2018 elections also used character attack, they took a different form than what we have seen in Georgia and Ukraine. In the 2019 Moldovan elections, the candidates sought to attack each other through: 1. Misinformation about their opponents and, 2. Seeking to disqualify them, or their opponents, via legal technicalities, which is not a form of character attack.

In the 2018 election cycle, ACUM, a political party which prides itself as being the only party that will launch major reforms and stomp-out the nation's rampant corruption, was struck by a series of disinformation attacks which alleged that ACUM had plans to release the very unpopular, former Prime Minister Vlad Filat from prison, along with his ally, businessman Veaceslav Platon. Both men are serving time in jail due to financial crimes related to corruption.

This information was distributed to voters across the country via a door-to-door campaign where the information was left on people's doorstep. Disinformation, as a tactic in character attacks, is common. Likewise, the type of information portrayed in this attack, that the ACUM candidates had a hidden agenda to do something incredibly unpopular, is something that could well motivate voters to decide to vote against ACUM, or to simply not vote on election day, which would operate in the interests of ACUM's opponents.

Using brochures, to disinform voters during door-to-door campaigning, was used at least one other time in the campaign when a brochure was found in diverse parts of the country which proudly stated the close relationship that ACUM candidate Andrei Nastase had with vastly-unpopular Moldovan oligarch Vlad Plahutniuc. Of course, this was false: Nastase and Plahutniuc were not allied in the elections, but the hope was that this misinformation would persuade voters that Nastase, and ACUM, were not acceptable candidates for higher office.

Though not a form of character attacks, it is worth noting that ACUM chose to seek the government's intervention into the case of an election official's face being visible in the advertisement of an opposing political party. The objective of ACUM was to rid the election commission of members who would oppose ACUM's rise, but this type of "appeal to the law" is a common means seeking an "deus ex machina," where the god is the government, that will save them in a difficult election.

Conclusion. Character attacks are a standards part of political campaigns around the globe, and the campaigns in Moldova, Georgia, and Ukraine are no different. In all three countries we see how political parties attempted to discredit their opponents during their most recent national elections. An important attribute of the attack ads used in all three countries is that the intent of the assassin may not have been to persuade the voter to vote for his party – but simply to convince the voter that his opponents' political party was not an acceptable choice. That is to say that voter suppression, rather than voter persuasion, is the objective of the advertisements found in this study.

If a voter determines that the political party which he had preferred is no longer an acceptable option, his alternatives are then limited to either not voting, invalidating his ballot, or voting for another political party. Thus, strategically, in a run-off election (such as in Ukraine), a political strategist would realize that it is not necessarily most important to attract more votes, but simply to assure that your opponent's vote total decreases. Likewise, if your political party's negative rating is high, it is key to drive down the opponent's positive ratings in order to assure that people do not vote for him – thereby guaranteeing that your percent of votes, as a proportion to the total number of votes cast, is higher.

Mass media portrays the national and foreign leaders during times of warm and of stressed bilateral relations: The rise of open source information gathering, and the incredible resource of the internet, it would be possible, via content analysis, to create algorithms that search for an increase in specific types of attacks in foreign media. By establishing what kinds of attacks typically precede the improvement or worsening of relations between countries, it would be possible for diplomats and leaders to know and act on an impending change in relations. It would also allow leaders to act on this knowledge in order to be certain that they do as much as possible to improve relations between the countries.

Character assassination strategies and tools can be a part of warfare, even if those wars are informational. They involve the use of information in order to gain advantages over an opponent. Character assassination may include negative propaganda or disinformation to cripple the "rival" by manipulating public opinion, thereby undermining the credibility of information and lowering the chances of success by the opponent. Disinformation is intended to manipulate people at the "objective level" by

support of discrediting information or making false conclusion both on governmental and nongovernmental levels;

Contemporary elections and political discourse on different levels demonstrated also understanding of the nature, main features and role of character assassination in internal policy and foreign politics, re-emerging of the character assassination category as object of multidisciplinary study in theory of international relations and diplomacy research.

The character assassination studies have been interdisciplinary, initiated on the national, regional and international levels by academics and civil society associations from the field, as for example, International Society for the Study of Character assassination (ISSCA), which is headquartered in Fairfax, Virginia, U.S.A. at George Mason University and aimed to research and expertise different aspects of the subject in the context of the theory of international relations, diplomacy studies, public policies, communication sciences, social psychology for the increased monitoring and tracking of open-source media's within the Russian Federation and the United States in order to create algorithms that can more accurately predict the worsening of situation and propose preventive measures to be undertaken for successful development of bilateral relations between the countries [3, c. 26-29].

According to the conclusions outlined are proposed to responsible national governmental structures, institutions of civil society and international research organizations the following recommendations:

- Enlarging the understanding of the nature, role and state to state specific of the character assassination in today politics, to inaugurate national and international grants for scientific study of this political phenomenon and tool in the context of internal, foreign politics and in bilateral relations between states.

- To organize national/international scientific studies, conferences and round tables on relevant important subjects, such as: Character attacks and traditional diplomacy; The role of internet resources and mass media; International dimension of character assassination in the context of Reputation theory; Character attacks against State Image in international politics; Ethic dimension of character assassination in international relations in the context of informational technologies expansion; International Law versus character assassination in international relations in global world etc.

- To create a network of scholars, civic experts and professional politicians and carrier diplomats for elaboration of the proposals for National and Global Code on International Law versus using of character assassination as instrument in politics.

REFERENCES

1. Shiraev E., Samoilenko S., Keohane J., Icks M. Glossary of terms related to Character assassination. Communication: College of Humanities and Social Sciences, George Mason University. <https://communication.gmu.edu/research-and-centers/carp/current-projects/glossary> (Accessed: May 16, 2019).
2. Character assassination throughout the Ages, eds. M. Icks, E. Shiraev. Palgrave Macmillan U. S., 2014. – 283 p.
3. Циватий В.Г., Громико О.А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд XXI століття: (інституційний контекст) // Зовнішні справи. – 2014. – № 8. – С. 26-29.

СЕКЦІЯ 3. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО, МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ, ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ У СВІТІ

Звірко О.Є.

СумДПУ імені А. С. Макаренка

ЩОДО УНІФІКАЦІЇ НОРМ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БОРОТЬБИ З ПАНДЕМІЄЮ КОРОНАВІРУСА

Право на охорону здоров'я є одним з соціальних прав людини і закріплене в багатьох міжнародних правових актах, таких як Загальна Декларація прав людини (ст.25), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (ст.12), Статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) та інших, а також в конституціях та законах багатьох країн світу.

Сьогодні, коли набирає поширення вірусна інфекція, яка дістала назву «коронавірус COVID-19», право на життя і здоров'я людини поставлено під серйозну загрозу. Станом на 18 березня 2020 року у світі інфіковано 198004 чоловіка, померло 7 948 чоловік переважно похилого віку [1]. З кожним днем пандемія захоплює нові території, хворі на вірус виявлені майже у 200 країнах, в тому числі практично у всіх країнах Європи. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) офіційно назвала коронавірус COVID-19 пандемією загальносвітового масштабу [3].

Приймаючи до уваги високі ризики смертності, відсутність вакцини і ліків від цієї хвороби, уряди багатьох країн вимушені вводити жорсткі заходи протидії поширенню інфекції, пов'язані з суттєвим обмеженням прав людини. Серед них такі як закриття кордонів, введення карантину та надзвичайного стану, примусова ізоляцію інфікованих та осіб з підозрою на коронавірус. Подібні заходи, пов'язані з обмеженням основоположних прав людини, таких як право на свободу пересування (в'їзду чи виїзду з країни, виходу з дому, масових скупчень тощо) і по суті ведуть до позбавлення особистої свободи громадян. На тлі цих подій ряд країн запроваджують жорстку кримінальну відповідальність за порушення правил карантину (наприклад, Китай, Греція, Україна).

Наскільки виправдано посилення кримінальних покарань і чи не переросте воно в масові порушення прав людини? Такі побоювання мають під собою вагомий підстави. Адже в умовах епідемії та особливого стану не можливо забезпечити повноцінну діяльність органів правосуддя і належний контроль за дотриманням прав людини. Тому на міжнародному рівні необхідно якомога скоріше розробити і прийняти правовий документ, в якому викласти основні принципи щодо підстав та процедур притягнення до кримінальної відповідальності за порушення правил боротьби з пандемією. В цьому акті доцільно закласти межі (запобіжники) максимально можливих обмежень прав інфікованих вірусом та тих осіб, які знаходяться під підозрою на захворювання. Такий документ міг би носити назву Примірні рекомендації щодо принципів кримінальної відповідальності за порушення правил боротьби з пандемією. В них має бути чітко викладено перелік кримінально-караних діянь та основні засади переслідування та покарання.

Злочинами необхідно визнати найбільш небезпечні порушення, якщо вони спричинили масові зараження чи смерть людей. Такі діяння з тяжкими наслідками можуть каратися довгостроковими термінами ув'язнення.

Смертна кара, в тих країнах які допускають її застосування, чи довічне ув'язнення може бути застосовано до тих осіб, в діях яких має місце прямиий умисел на позбавлення життя людей шляхом їх зараження вірусом і наявні тяжкі наслідки. Якщо протиправні дії чи бездіяльність особи створили лише загрозу зараження, що не потягла за собою таких наслідків, мова повинна йти про кримінальний або адміністративний проступок відповідно до національного законодавства і каратися покаранням, не пов'язаним з позбавленням волі, переважно штрафом у великому розмірі з урахуванням майнового стану винних осіб.

Національні санітарні правила щодо протидії вірусу, за порушення яких настає кримінальна відповідальність, повинні відповідати Міжнародним медико-санітарним правилам (2005 р.), рекомендаціям та директивам ВООЗ, що сприятиме уніфікації підстав порушення кримінальних справ [2].

Розслідування, розгляд, оскарження кримінального провадження в умовах карантину чи надзвичайного стану щодо інфікованої особи слід проводити заочно у відсутність винної особи у спрощеному порядку та в скорочені строки. Виконання призначених покарань відкладати на період після одужання з метою недопущення зараження вірусом працівників суду, правоохоронних органів та установ відбування покарань. Крім того, зобов'язати країни – учасники ВООЗ встановити у національних законодавствах повну цивільну правову відповідальність за зараження іншої особи, а у випадку смерті винної особи обов'язок відшкодування шкоди покласти на спадкоємців померлого.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Коронавірус в Україні и мире: количество больных на 18 марта. URL: <https://fakty.com.ua/ru/svit/20200318-koronavirus-v-ukrayini-ta-sviti-killist-hvoryh-na-18-bereznya/> (дата звернення 19.03.2020).
2. Міжнародні медико – санітарні правила від 23.05.2005 р., Женева URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897_007 (дата звернення 14.03.2020).
3. Повідомлення Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2894208-vooz-ogolosila-pandemiu-novogo-koronavirusu.html> (дата звернення 16.03.2020).

Кучук А. М.

СумДПУ імені А. С. Макаренка

АНТИГЛОБАЛІСТСЬКИЙ РУХ ТА ПРОЦЕСИ СЕЦЕСІЇ: ОКРЕМІ ЗАУВАГИ

У сучасному суспільстві інтеграція має відбуватися саме на правових засадах, що спричиняє виникнення і розвиток міжнародно-правових норм, необхідність адаптації, уніфікації і гармонізації не лише (і навіть не стільки) законодавства як саме права, що може мати і негативні наслідки для населення відповідних держав

(чим можуть маніпулювати окремі політичні суб'єкти, особливо у період виборчого процесу).

Вказане дозволяє зробити попередній висновок про «вихід» права за національні межі: обґрунтовані претензії людини вже не обмежуються територією держави, з якою в неї є правовий зв'язок. До того ж, цей процес має об'єктивний характер і спричиняє інтеграцію та глобалізацію. Слід зауважити, що існуюче на сьогодні міжнародне право оформилось після Другої світової війни, більш ніж півстоліття тому і пов'язане передусім зі створенням ООН.

У цьому контексті слід акцентувати увагу на відносно новому типі громадського руху, який виникає у другій половині ХХ століття і пов'язаний із вивченням тенденцій глобалізації, спротивом частини суспільства глобалізаційним процесам (точніше діям органів публічної влади, транснаціональних корпорацій тощо щодо їх прискорення) – антиглобалізм. «Вивчення антиглобалістського руху сприяє усвідомленню гостроти протиріч, які існують між глобальною економічною і політичною елітою та громадськістю, чия думка зазвичай ігнорується. Таке протистояння спостерігаємо у численних публікаціях, проведенні міжнародних конференцій та форумів, масових демонстраціях і акціях протесту» [1, с. 304]. Необхідно відмітити, що діяльність антиглобалістів багатовекторна і охоплює як мирні, так і не зовсім мирні акції: проведення мирних зібрань, конференцій, круглих столів, брифінгів, форумів, створення веб-сайтів, а також погроми офісів, будівель транснаціональних корпорацій, зрив міжнародних зустрічей (так, наприклад, 6 червня 2015 року у Гарміш-Партенкіртен (Федеративна Республіка Німеччини), відбулося зіткнення поліції з учасниками акції проти саміту «Великої сімки» унаслідок яких були людські жертви).

«Антиглобалісти надто обурені тим, як СОТ намагалася нав'язати особливі міжнародні правила, що гарантують збереження іноземних вкладень, що неминуче призвело б до порушень іноземними компаніями соціальних та екологічних законів окремих країн» [5, с. 245].

Ж.Ф. Ревель досліджуючи розвиток демократії у сучасному світі зазначає, що проблеми, які можуть виникати з поширення демократії світом, походять передусім не так від схожості між державами, як від повернення національних, місцевих та індивідуальних особливостей [4, с. 271].

У зв'язку з цим не можна не згадати націоналістичні тенденції держав, що розташовані у європейській частині світу (доречним буде нагадування, що поділ на частину світу здійснюється передусім виходячи з історичних та культурних (цивілізаційних) критеріїв). Не зважаючи на те, що Європа є другою, після Австралії, найменшою частиною світу, вона є територією, на якій знаходиться найбільша кількість держав. Саме у цій частині світу були створені такі відомі імперії як Австро-Угорська, Візантійська, Римська та ін. При цьому і дві світові війни були розпочаті в Європі й пов'язані були не лише із економічними факторами, але і культурними (цивілізаційними). За результатами Першої світової війни втратили існування Австро-Угорська імперія, Німецька імперія, Османська імперія, Російська Імперія.

Найбільш відомими у Європі є сепаратистські настрої у Великій Британії та Північній Ірландії. Так, не можна не згадати історію Шотландії та її боротьбу за незалежність, починаючи з XIII століття. Лише у 1707 року було ухвалено Акт про союз відповідно до якого Англія і Шотландія були об'єднані у одну державу. Однак, ідеї про сецесію перманентно проголошувались у Шотландії. Після трьохсотліття відсутності парламенту, у 1999 році у Шотландії було його створено. Водночас, у 300-ту річницю об'єднання Англії і Шотландії на виборах у парламент останньої значну кількість голосів виборців отримала Шотландська національна партія. Зважаючи на аналіз генези Шотландії, її відносин з Англією не можна не погодитись із О. Кучик й І. Чабан відносно того, що «Шотландія має не лише довгу історію і багату культуру, але і національну свідомість – найголовнішу ознаку кожної нації, що дає можливість зробити висновок про її самобутність, а, отже, про її право мати власну незалежну державу. Взагалі це питання не повинно було б викликати сумнівів, адже Шотландія в минулому була незалежною, і хоча її об'єднання з Англією відбулося на добровільних засадах, таким самим добровільним мав би бути і вихід з Об'єданого Королівства» [2, с. 35].

Детально дослідивши ольстерське питання А.В.Самотуга указує, що «північноірландський сепаратизм має, окрім етнолінгвістичного, й релігійне забарвлення: більшість населення регіону є католиками. Інтереси найрадикальніших з них захищала Ірландська республіканська армія (ІРА), яка влаштовувала теракти на всій території Великої Британії. Радикальні екстремісти проголосили своєю метою вихід Північної Ірландії (Ольстера) зі складу Сполученого Королівства і приєднання її до Республіки Ірландія. Після розпуску ІРА інтереси сепаратистів представляє радикальна політична партія Шин Фейн (Sinn Fein)» [6, с. 122].

Однак, чи не найбільший сепаратистський рух відбувається у Іспанії, яка є децентралізованою унітарною державою, що складається з дев'ятнадцяти автономних областей, які об'єднують п'ятдесят провінцій. При цьому за національним принципом утворені Галісія, Каталонія і Країна Басків, на їх території відповідно проживають переважно галісійці, каталонці й баски. Каталонія і Країна Басків є одними із самих економічно потужних адміністративно-територіальними утвореннями Іспанії, що посилює настрої каталонців й басків щодо відокремлення. Підтримує ці настрої у Країні Басків Баскійська націоналістична партія, основною метою якої є створення незалежної держави. «Одним з найбільш гострих випадків сепаратизму є країна Басків у Іспанії. У цій провінції з 1959 року існує ліворадикальна терористична організація ЕТА (Euzkadi Ta Azkatasuna, ЕТА, у перекладі з баскської мови – «Басконія та свобода») Терористичні дії ЕТА почала в 1968 році, а всього, згідно з різноманітними даними цією організацією вбито приблизно 800 людей» [3, с. 23].

На відміну від Країни Басків каталонці не застосовують силових методів для відстоювання вимог щодо максимальної автономії (повне відокремлення є наступним етапом, однак ліворадикальна організація каталонців «Вільна земля» (Terra Lliure), яка проіснувала майже до кінця XX століття, все ж таки удавалась до нечисленних терористичних актів. Водночас, 11 вересня 2012 року у Каталонії

відбулася демонстрація «Каталонія – нова держава Європи», у якій взяло участь близько 1,5 млн. громадян. А у листопаді 2015 року парламент Каталонії прийняв резолюцію про незалежність автономії, чинність якої зупинив Конституційний суд Іспанії.

Таким чином, процеси глобалізації супроводжуються і протилежними процесами, явищами секуляризації, які потребують ґрунтового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Кірієнко О. Д. Антиглобалізм як новий соціальний рух: структура, цінності, форми та методи діяльності. *Вісник Львівського університету. Сер.: філософсько-політологічні студії*. 2013. Вип. 3. С.304–308.
2. Кучик О., Чабан І. Етнополітичний конфлікт в Шотландії: історія і сучасний стан. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 101 (частина 1). С. 31-36.
3. Пономарьова І., Мурза К. Специфіка сепаратистських рухів у країнах Європейського Союзу. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1-2. С. 235-243.
4. Ревель Ж.-Ф. Друга молодість демократії: майбутнє демократичного імпульсу / Пер. з англ. Н. Комарова. Київ: Сфера. 287 с.
5. Самойлов О.Ф. Теорія та практика антиглобалістського руху. *Проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 9. С. 238-251.
6. Самотуга А.В. Екстремізм, сепаратизм і тероризм як загрози єдності та прогресу європейської спільноти. Проблеми протидії проявам тероризму, сепаратизму та екстремізму в сучасних умовах. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 120-126.

Хруль Э.

Университет Марии Кюри-Склодовской (г. Люблин, Польша)

МЕСТО КРИТИЧЕСКИХ ТЕАТРОВ В ГОСУДАРСТВООБРАЗУЮЩЕМ ПРОЦЕССЕ

1. Вступительное слово

Критический театр в настоящее время стал одним из немногих мест, где гражданин может найти отличную от мейнстрима точку зрения. Зачастую она объективная, благодаря чему может послужит переоценке новостей и событий, известных обществу из СМИ. Критические театры очень часто ставят себе за цель или миссию донести до своих зрителей такую точку зрения, которая позволила бы им разглядеть среди накопленной информации ту настоящую, лишённую оболочки пропаганды и дезинформации. Поэтому роль критических театров очень важна в формирующихся обществах и на государствообразующем уровне. Критические театры ввиду сказанного стоит рассматривать с позиции визуальной антропологии и истории, также социологическом аспекте.

В настоящей статье постараемся представить возможности исследования процессов образования государства и историю международных отношений путем изучения деятельности критических театров. Примером для нас послужит театр ПостПлей из Киева, который можно назвать первым, пытающимся быть, документально-критическим театром в Украине.

Для исследования данной темы используем ряд методов и подходов. Среди прочих следует упомянуть социологический подход (следует не путать с марксистским методом в литературоведении), который помогает проследить связь

между тематикой театрального творчества драматургов критических театров и социально-политическими событиями в мире, которые побуждают их к выбору данной тематики. Применим также филологический анализ и такие методы исследования театра и драм, как сравнительный, феноменологический, описательный и др. Поскольку это актуальная и не до конца исследованная тема, постольку исследовательский материал достаточно разнообразен: это тексты пьес, видеозаписи спектаклей, спектакли, за которыми наблюдал автор настоящей статьи, интервью (качественные и экспертные), которые провел автор статьи, либо интервью профессиональных журналистов, литература предмета, статьи и рецензии исследователей театра и т.д.

2. Попытка определения дефиниции критического театра

Критический театр⁸, по словам украинского драматурга Максима Курочкина⁹, работающего в Театре.док¹⁰, должен не столько политизировать театр, сколько пытаться объяснить зрителю окружающий его мир. Правда в том, как заявляет Максим Курочкин и Михаил Угаров (основатель Театра.док), что действительность уже политизирована и поэтому, независимо от желания драматурга, театр тоже начинает приобретать такую черту. Согласно Курочкину, настоящая политическая пьеса должна существовать на грани фарса. Тогда это сильно [1]. Такой театр начался после перестройки, когда драматурги осмелились приниматься за новые темы и формы¹¹. Хотя сами только начинали недолгое время использовать новые, до сих пор запрещенные темы и формы, это именно они открыли двери для современных драматургов [4, с. 420]. В отличие от предшественников, современные драматурги смело входят в сферу действий акционистов¹².

Вышеизложенную точку зрения подтверждают слова Павла Руднева, российского театроведа, который утверждает, что критический театр в первую

⁸ Иначе: политический театр, общественно-политический театр, актуальный театр.

⁹ Максим Курочкин является автором таких пьес как *Водка, ...*, *телевизор* или *Бабло побеждает зло*.

¹⁰ Театр.док можно смело назвать родоначальником критического (политического) театра в постсоветском пространстве. От него ведут свое начало другие критические театры в постсоветском пространстве, в том числе театр ПостПлей и театр Переселенца. В Театре.док в числе прочего были поставлены следующие пьесы: Еслены Греминой и Михаила Угарова *Сентябрь.док*, Григория Заславского вербатим-пьеса о жертвах теракта в театре на Дубровке *Норд-Ост: Сороковой день*, Виктора Тетерина *Путин.док*, еще одна вербатим-пьеса Екатерины Нарши о жертвах катастрофы подлодки Курск *Погружение* и многие другие.

¹¹ Обращаем внимание на 80-е годы XX века в Советском Союзе, где начала преобладать драма Михаила Шатрова, к примеру, *Дальше! Дальше! Дальше!* [5; 6].

¹² Максим Курочкин в рамках радиопередачи *Культурный шок*, в разговоре с Ксенией Лариной, приходит к умозаключению, что критические пьесы Театра.док, например, *Час 18*, *БерлусПутин*, являются не только пьесами театра прямого действия, но своеобразными политическими акциями. Михаил Угаров, в свою очередь, подчеркивает, что такого рода пьесы актуальны очень краткий срок, потому что главной чертой критического театра является их актуальность, в отличие от традиционных театров, которые зачастую 20 лет подряд показывают один и тот же спектакль, показывают старые отстраненные от современной жизни драмы классиков (авторская передача Ксении Лариной *Культурный шок: Эхо Москвы*, 18.02.2012). См. также манифест новой драмы Михаила Угарова *Красота погубит мир!* [7].

очередь должен пробуждать гражданское сознание путем показа самоироничных постановок на тему современности, недовольства общества ситуацией в их государстве¹³.

В свою очередь, Николай Халезин не согласен с названием политический театр и меняет его на актуальный. Хотя относительно его содержания Халезин высказывается как Руднев, что критический театр должен быть местом для обсуждения проблем общества. Подобно Рудневу, он находит в критическом театре дополнительные функции. Прежде всего это реформы внутри театра, которые происходят благодаря тому, что критический театр занимается новыми темами, каких раньше не было в театре. Поскольку между критическим и традиционным театром находится большая пропасть в формах, подходах, тематике, критический театр меняет облик театра и влияет на целое общество, в том числе на его восприимчивость¹⁴. С другой стороны, можно прийти к выводу, что скандальные и невыгодные авторитарным правительствам темы в обсуждении общества и, в первую очередь, критиков, добавляют популярность скандальным постановкам. А заодно, благодаря ажиотажу вокруг них, содержание пьес становится более доступным для масс и в итоге входит в общественный дискурс. Это можно с уверенностью назвать целью критического театра – преподнести обществу табуированные темы для обсуждения. Тем самым, в мире всеобъемлющей пропаганды в СМИ, предложить зрителю альтернативную информацию, которая будет уходить за правду. Драматурги влияют на мировоззрение зрителей, оставляя им вопросы для рефлексии, то ли отвечая на них. Таким же образом поиск новых современных форм имеет задачу привлечь в театр больше зрителей, прежде всего, молодежи, так как именно она будет строить будущее каждой страны.

3. Театр ПостПлей

В самом начале необходимо объяснить название театра, благодаря чему будет легче понять его характер и миссию. *ПостПлей* обозначает что-то после пьесы. А после нее в театре наступает время на обсуждение не только спектакля, но и темы, которая была в нем затронута. Это и есть миссия театра *ПостПлей* – путем показа спектакля открыть глаза зрителей на важные с точки зрения театра вопросы. Кроме такой трактовки, название театра может также указывать на стремление театра к формам постдраматического театра, о котором в 1999 году написал одноименную работу немецкий театровед Ганс-Тис Леман [3]. Надо отметить, что последние пьесы театра *ПостПлей* это пьесы структурные или физического театра¹⁵ (например, перформанс *Трава пробивает землю*, показанный 12 июня 2019 года в Украинском доме в Варшаве, посвященный оккупации

¹³ Политический театр – что это? – *Петербургский театральный журнал*, no 1 / 67 (2012), <http://ptj.spb.ru/archive/67/political-theatre-67/politicheskij-teatr-chto-eto>.

¹⁴ Там же.

¹⁵ Необходимо добавить, что ПостПлей является организатором трех школ уличного театра и перформанса, а также планирует открыть театральную лабораторию под названием *postplaylab*.

Крыма), что может подтверждать такую версию¹⁶. Можем считать этот театр критическим исходя из того, какие темы и мотивы выбирают драматурги в своем театральном творчестве. Из проведенного интервью с основателем и режиссером театра, Галиной Джикаевой¹⁷, констатируем, что главной его задачей по отношению к зрителям является дать им возможность ознакомиться с некой важной темой, нередко связанной с Украиной, точнее Крымом, а затем высказаться на эту тему. Бывает, что дискуссия длится дольше, чем сам спектакль. Другая задача состоит в предоставлении голоса всем в нем нуждающимся: переселенцам, активистам, людям о неудобных для общества складе ума и мировоззрения, чтобы зрители могли понять причины и мотивы, которые ими управляют.

Выбор некоторых тем (переселенца, миграции, войны) и выбранных форм приближает творчество ПостПлея к творчеству Театра Переселенца в Киеве, который тоже черпал свои формы и методы из Театра.док, и был тоже основан в период начала конфликта России с Украиной. Разница здесь в том, что второй театр, в отличие от ПостПлея, интересовался, в первую очередь, судьбой переселенцев из Донбасса которым оказывал профессиональную психологическую помощь, а не из Крыма, что больше свойственно ПостПлею, по той причине, что Галина Джикаева¹⁸ сама является переселенкой из Крыма.

Театр *ПостПлей* составляют актеры и драматурги Дэн и Яна Гуменные, режиссер Галина Джикаева, актер и режиссер Антон Романов и др. артисты театра, которые участвуют в его проектах, ибо театр стремится сотрудничать с театральными деятелями, которые тоже занимаются острыми темами, в рамках тенденции критического театра.

¹⁶ Надо для справедливости сказать, что физический театр, театр теней, театр пальца и т.д. становятся сейчас все больше частым явлением в современном театре, потому что это самый легкий способ выражения, к тому же, не нуждающийся в переводе – ведь в нем нет написанного текста. Потому актеру нет необходимости заучивать длинный текст наизусть и даже говорить. Остается лишь движение, язык тела, мимика, которые символично выражают некую проблему. То как зрители воспримут постановку (часто импровизационного характера), зависит от них самих, ведь в физическом театре нет слов, которые влияли бы на процесс интерпретации движений актеров. Каждый зритель может понять содержание пьесы по-другому. В свою очередь, Ежи Гротовский в работе *От Бедного театра к Искусству-проводнику*, заявляет, что для него ни театр слова, ни театр физический не в состоянии подлинно выразить действие [2, с. 171].

¹⁷ Неопубликованное интервью автора настоящей статьи с Галиной Джикаевой (Киев, 2018).

¹⁸ Галина Джикаева, проживая в Крыму, в 2008 году основала театр (и Арт-центр Карман), в котором проводились семинары, ставились постановки. Однако в 2014 году в связи с принятием участия в волонтерских работах – в числе других организация курсов первой помощи, связанных с гражданской деятельностью Олега Сенцова, была вынуждена бежать из Крыма в Киев, чтобы не быть задержанной ФСБ. Затем, в конце 2015 года вместе с Яной и Денисом (Дэном) Гуменными открывает площадку *ПостПлей* театра, на которой проводят различные театральные проекты, семинары, ставят свои пьесы, вошедшие в репертуар театра (данные из неопубликованного интервью автора настоящей статьи с Галиной Джикаевой, Киев, 2018).

До сих пор театр поставив следующие пьесы: *Девочки-девочки, 16+*, *Трохи більше кисню*, *Медея*, *КрымМОЙ*. *Отчет о путешествии, которого никогда не было*, *Ополченці*, *Чорний Сніг*, *Пісня*.

ЛИТЕРАТУРА И ИСТОЧНИКИ

1. Gayshenets A. Maxim Kurochkin: Non-obvious Possibilities of Drama” (interview) URL:<http://teatre.com.ua/modern/maksym-kurochkin-neochevydnye-vozmozhnosti-dramaturgyu> (дата звернення: 19.03.2020).
2. Grotowski J. *From the Poor Theatre to the Art-Conductor*. Moscow: ART, 2013.
3. Lehmann, H.-T. *Postdramatic Theatre*. Moscow: abc design, 2013.
4. Leiderman N., Lipovetsky M. *Modern Russian Literature 1950–1990*, vol. 2. Moscow: Akademiya, 2003.
5. Pilat W. From ‘New Realism’ towards an Avant-garde Search. A Few Remarks on the Contemporary Russian Dramaturgy.” In *Acta Universitatis Lodziensis Folia Litteraria Rossica*, 43–48. University of Lodz Press, 2013.
6. Shatrov M.. *Onward ... Onward ... Onward!* Moscow: Knizhnaya Palata, 1989.
7. Ugarov M. Beauty Will Destroy the World! *New Drama Manifesto*.” *Art cinema*, no 2 (2004). URL:<http://old.kinoart.ru/archive/2004/02/n2-article15> (дата звернення: 19.03.2020).

Чуткий П. С.

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ПАКИСТАНУ ТА КИТАЮ НАПРИКІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Регіон Південної Азії традиційно вважається одним з найбільш вразливих у світі з точки зору політичної стабільності та сталого економічного розвитку. Особливо важливим у даному відношенні є приклад геостратегічного протистояння між Пакистаном та Індією. Військова та економічна диспропорція між зазначеними країнами на користь Індії змушує Пакистан активно залучати дипломатичний апарат для налагодження широких зовнішньоекономічних зв'язків, серед яких одним з найпріоритетніших вважаються відносини з Китаєм. Для підтримання стабільності Пакистану Китай (починаючи від початку встановлення дипломатичних відносин між ними у 1951 р.) надавав значні матеріальні ресурси, які були покликані сприяти далекоглядним стратегічним цілям для Пекіну у Південній Азії, які багато в чому збігалися з офіційною позицією Ісламабаду (в першу чергу, створення противаги тісному партнерству США та Індії в регіоні).

Актуальність вивчення співробітництва між Пекіном та Ісламабадом пояснюється, насамперед, фактором збільшення політичної та економічної ваги Китаю у світі, а також специфіки розвитку Пакистану у регіоні, який відіграє все більшу роль у побудові глобальних енергетичних коридорів.

Тому мета роботи полягає у висвітленні в загальних рисах пакистано-китайського економічного співробітництва з врахуванням стратегічного партнерства між ними.

Варто зазначити, що економічні відносини Пакистану та Китаю тісно переплітаються з геостратегічними розрахунками двох держав. У спільній аналітичній праці Центру стратегічних та міжнародних відносин (CSIS) та

Інституту міжнародної економіки (ІМЕ) “Китай. Що необхідно знати про нову наддержаву” особлива увага акцентувалася на тому, що в сучасних реаліях “потреба в безперервних та гарантованих постачаннях природних ресурсів (нафти та природного газу) стали однією з найважливіших стратегічних складових зовнішньої політики Китаю” [2, с.180]. З цією метою Китай проводить активну енергетичну дипломатію з усіма сусідніми державами, серед яких Пакистан посідає далеко не останнє місце. Як зазначає це видання (“Китай. Що необхідно знати про нову наддержаву”): “Окрім небезпеки зіткнень, піратства та терористичних атак, китайські нафтові танкери залежать від військово-морських сил США, які патрулюють цей регіон та є гарантами безпеки морських шляхів. Таку ситуацію Китай розглядає як стратегічно вразливу у випадку, коли американо-китайські відносини зіпсуються. Найбільш ймовірно Китай спробує подолати цю вразливість, беручи більш активну участь у забезпеченні безпеки постачання енергоресурсів, можливо, збільшуючи можливості власних ВМС діяти у відкритому морі подалі від своїх берегів, а також розвиваючи систему сухопутних трубопроводів, що проходять через Південну, Південно-Східну, Центральну та Північно-Східну Азію” [2, с.181]. “Вашингтон Пост” (“Washington Post”) охарактеризував дану геостратегічну концепцію як “нитку перлин” (String of pearls) посилаючись на один із внутрішніх звітів Міністерства оборони США “Майбутнє енергоресурсів в Азії” (“Energy Futures in Asia”). У звіті наголошувалося на тому, що Китай приймає дану стратегію базуючись на дипломатичних зв'язках, що простягаються від Близького Сходу до Південного Китаю, і які включають нову військово-морську базу, що будується у пакистанському порті Гвадар. У звіті Міністерства Оборони США, на яке посилається видання “Вашингтон Пост”, також йшла мова про те, що Пекін вже створив електронні пункти підслуховування у Гвадарі в південно-західній частині країни, що знаходиться найближче до Перської затоки. Пункти відстежують рух суден через Гормузьку протоку та Аравійське море [4].

Про вимушеність реалізації зовнішньої енергетичної політики Китаю у цьому регіоні (Пакистан та Афганістан) вказували фахівці з міжнародної економіки ХНУ ім. Каразіна у колективній монографії “Китай: досвід поєднання глобальних та національних інституційних трансформацій у “посткризу””, пояснюючи це зайнятістю переважної більшості енергетичних ніш американськими та європейськими компаніями [1, с.132].

Про виключну роль Пакистану у зовнішньоекономічній стратегії Китаю наголошував також провідний британський історик та політолог Анатоль Лівен: “Існують як мінімум три фактори, які посилюють роль Китайської стратегії по відношенню до Пакистану: В першу чергу, Пакистан є противагою зростанню Індії (що заперечується Китаєм та Пакистаном). По друге, Пакистан вважається важливим “енергетичним геостратегічним” маршрутом від Близького Сходу та Ірану до Китаю. По третє, Пакистан є сполучною ланкою між Китаєм та мусульманським світом” [6, с.118].

Що ж стосується Пакистану, то для уряду цієї країни є життєво необхідним тісний економічний зв'язок з Китаєм, який дозволяє розвивати місцеву інфраструктуру. Історично склалося так, що розвиток торгівлі у Південній Азії є

досить слабким. Цю рису економічних відносин у зазначеному регіоні особливо підкреслив провідний економіст-інвестор Шарма Ручір: "...торгівля між країнами Південної Азії — зокрема, Індією, Пакистаном, Бангладеш і Шрі-Ланкою, - дуже слабка порівняно з азійськими країнами східного регіону, які швидше відкинули давні конфлікти і суперечності, щоб дати шлях розвитку економічної співпраці....регіональна торгівля між державами Південної Азії залишається упродовж останніх п'ятнадцяти років на тому самому рівні — лише 5% від сукупного обсягу зовнішньої торгівлі. У жодному іншому регіоні світу торгівля із сусідніми країнами не розвинута так слабо, що є головною причиною набагато менших успіхів Південної Азії порівняно зі Східною. Слабкість законності та ізольованість цих країн ускладнює налагодження економічних відносин між ними" [3, с.199]. Тому, на цьому тлі симптоматичними виглядають спроби Ісламабаду залучати економічну міць Пекіну для вирішення власних далекоглядних цілей при неможливості їх втілення та нормального функціонування лише в рамках південноазійського співробітництва.

Показовим зразком розглянутої співпраці є подальше поглиблення відносин Пакистану та Китаю у контексті так званої глобальної економічної ініціативи "Один пояс, один шлях". У документі "Довгостроковий план для Китайсько-пакистанського економічного коридору (2017-2030)", що регулює підтримання стратегічного співробітництва Пакистану та Китаю в найближчі десять років, наголошується на встановленні так званого режиму співробітництва "1+4", в якому "...обидві сторони розглядають СПЕС (Китайсько-пакистанський економічний коридор) як основний, надаючи пріоритет Гвадару (порт), енергетиці, транспортній інфраструктурі та промисловому співробітництву, що відкриває нову главу у будівництві СПЕС" [5, с.2].

Отже, враховуючи рівень економічної співпраці між Пакистаном та Китаєм та цілі, які вони ставлять перед собою у довготривалій перспективі, можна констатувати, що одним з основних факторів, які підштовхують дві країни до більш тісного співробітництва між собою є сучасні глобальні та регіональні виклики, які стоять перед ними. А саме залучення Китаєм всіх дипломатичних та економічних важелів для забезпечення власної енергетичної безпеки у Південній Азії та бажання урядових кіл Пакистану максимально використовувати ресурси, які надає Пекін з метою економічного зростання на достатньому рівні, щоб впевнено почувати себе поряд з Індією. Всебічний та ґрунтовний аналіз історичного досвіду економічної співпраці розглянутих країн дозволить Україні будувати оптимальну стратегію при формуванні зовнішньої політики у цьому регіоні.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Китай: опыт сопряжения глобальных и национальных институциональных трансформаций в "посткризисе" / [С. В. Беренда и др.]; под общ. ред. А. Н. Коломиец; М-во образования и науки Украины, Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина, Ин-т экономики и междунар. отношений. — Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2013. — 331 с.
2. Китай: что следует знать о новой сверхдержаве / Фред Бергстен, Бэйтс Гилл, Николас Ларди, Дерек Митчелл; предисл. В.Попова; [пер. с англ. Д.Володина; под ред. А.Д.Некипелова]. — М.: Ин-т комплекс. стратег. исслед., 2007. — 249 с.

3. Шарма Ручір. Передові країни. В очікуванні нового “економічного дива”/ пер. з англ. Андрій Іщенко. - К.: Наш формат, 2018. - 296 с.
4. Bill Gertz, “China builds up strategic sea-lines”, Washington Times, January 18, 2005: [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: <https://www.washingtontimes.com/news/2005/jan/17/20050117-115550-1929r/>
5. Long Term Plan for China-Pakistan Economic Corridor (2017-2030). – 33 p.
6. The Pressures on Pakistan//Anatol Lieven. Foreign Affairs. January/February 2002. Volume 81, Number 1. pp. 106-118

Шапіро В. С.

СумДПУ імені А. С. Макаренка

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Поширення поняття «електронні докази» у 70-х роках минулого століття пов'язують із виникненням так званих «машинних документів», які на той час ототожнювались з письмовими доказами, оскільки мало чим відрізнялися від звичайних документів, надрукованих на папері. Відтоді «машинні документи» перестали бути виключно текстовими. На сьогоднішній день електронні носії можуть містити в собі найрізноманітнішу інформацію: графічну, звукову, аудіовізуальну, власне текстову, а також будь-яке їх поєднання. Важливо зазначити, що погляди науковців різні щодо того, яке місце мають займати електронні докази в системі засобів доказування. Одні вчені стверджують, що всі сучасні джерела інформації охоплюються здавна відомими процесуальному законодавству засобами доказування, тому електронні докази варто відносити або до речових, або до письмових. Інші наполягають на тому, щоб електронні докази відокремлювали від «традиційних» засобів доказування, зважаючи на специфічну форму їх отримання і закріплення [9, с. 112].

У рамках досліджуваної тематики вважаємо доцільним розглянути як у зарубіжних країнах підходять до визначення електронних доказів як засобів доказування. Так, у Франції 13 березня 2000 року було прийнято Закон про модифікацію порядку доведення з урахуванням інформаційних технологій і використання електронного підпису, норми якого встановили допустимість використання електронних документів у цивільному судочинстві з метою підтвердження угод. Закон встановив, що написане в електронній формі визнається доказом так само, як написано на папері, за умови, що особа, від якої вона походить, може бути належним чином ідентифікована та встановлена. Таким чином головними вимогами до електронного доказу є, по-перше, можливість ідентифікації особи, яка створила електронний документ, по-друге, умови створення та зберігання електронного документу мають забезпечувати його цілісність. Також необхідним для надання документам юридичної сили є їх підписання. Якщо мова йде про електронний документ, то має бути використаний надійний процес ідентифікації, що гарантує зв'язок підпису із документом, під яким він поставлений [2]. Визначення та особливості застосування електронного підпису регулюються Декретом про електронний підпис від 30 березня 2001 року.

Аналіз норм Цивільного процесуального кодексу Німеччини від 2005 року свідчить про відсутність у ньому визначення поняття «електронний доказ». У той же час, поняття електронного документу розкрито у розділі 130а. Так, якщо для підготовчих письмових клопотань та додатків до них, петицій, заяв сторін, інформації, свідчень, звітів та декларацій третіх осіб є обов'язковою письмова форма, а вони подаються як електронні документи, то вони мають містити кваліфікований електронний підпис відповідно до Закону про електронний підпис (Signaturgesetz) [1].

Також законодавець встановлює доказове значення електронних документів у розділі 371а Цивільного процесуального кодексу. Електронні документи поділяються на приватні та публічні. Зокрема, що стосується приватних електронних документів, то їх достовірність та допустимість повинні бути підтверджені такими даними: 1) факти, що містяться у приватних записах та документах, які викладені у формі електронних документів та мають кваліфікований електронний підпис; обставини, викладені у надісланому електронному повідомленні із зареєстрованого фізичною особою облікового запису «De-Mail» (відповідно Закону про електронну пошту (Gesetz De-Mail)), який призначений лише для такої особи; обставини, викладені в електронному документі, створеному відповідно до вимог щодо формування публічних електронних документів органом державної влади в межах його службових обов'язків (такий документ містить кваліфікований електронний підпис органу державної влади, який його створив) [7]. Отже, допустимість електронного доказу у відповідності до цивільного процесуального законодавства Німеччини вимагає достовірності електронного доказу за наявності кваліфікованого електронного підпису.

Згідно із нормами Цивільного процесуального кодексу Великобританії 1998 року електронний документ означає будь-який документ, що зберігається в електронній формі. Він включає, наприклад, електронну пошту та інші електронні комунікації, такі як текстові повідомлення та голосову пошту, текстові документи та бази даних та документи, що зберігаються на портативних пристроях, таких як картки пам'яті та мобільні телефони. Окрім документів, які легко доступні з комп'ютерних систем та інших електронних пристроїв та носіїв, він включає документи, які зберігаються на серверах та резервних системах, та документи, які були видалені. Це також включає метадані та інші вбудовані дані, які зазвичай не видно на екрані, чи роздруковані [3].

Високий ступінь розвитку інформаційних технологій став поштовхом для законодавчих змін, пов'язаних з наданням електронним носіям статусу самостійного засобу доказування нарівні з «традиційними» засобами, до яких відносяться показання свідків, висновки експертів, письмові та речові докази. Відповідні зміни були внесені до всіх процесуальних кодексів нашої держави. Не став виключенням і чинний Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК).

Слід зазначити, що український законодавець включив електронні докази до числа доказів, використавши для закріплення цього положення недосконалі фразеологічні звороти. Мова йде про ст. 76 ЦПК, де закріплено положення, зміст

якого містить тавтологію і здійснює визначення певного об'єкта через самого себе, що не відповідає правилам законодавчої техніки, суперечить принципам логічності та послідовності законодавчого мовлення [5, с. 20].

Ст.ст. 100 і 101 ЦПК повністю присвячені електронним засобам доказування. Так, у ч.1 ст.100 ЦПК надано дефініцію поняттю «електронні докази». Виходячи з положень вказаної статті, електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет) [10].

Дане визначення є дуже вдалим, бо містить невичерпний перелік видів електронних доказів і джерел їх зберігання. На думку О.Ю. Гусева, невпинний розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій робить неможливим формулювання вичерпного списку всіх видів електронних доказів, у зв'язку з чим розумним видається закріплення в законодавстві України широкого визначення поняття електронних доказів, яке б фіксувало лише найбільш загальні, сутнісні ознаки цього явища [6, с. 22].

У ч.2 ст. 100 ЦПК йдеться про те, що електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом. Також учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом [10]. На сьогодні залишається невизначеним питання, який електронний доказ слід вважати оригіналом, а який – копією, адже законодавець не сформував чітких критеріїв їх розмежування. Окрім цього, на законодавчому рівні не визначено, у якому саме порядку мають посвідчуватися електронні копії.

Зважаючи на особливу природу деяких електронних доказів (аудіо-, відеозаписів, цифрових зображень), вони не можуть бути виражені в паперовому вигляді та посвідчити їх електронним цифровим підписом нереально. Саме тому учасники цивільного процесу можуть подавати такі електронні докази лише в оригінальному вигляді. Але, беручи до уваги той факт, що порядок такого подання теж чітко не врегульований, актуальним є питання, що саме може вважатися оригіналом. Зокрема, юристів-практиків цікавить питання, чи буде вважатися оригіналом відеозапис чи аудіозапис, поданий на оптичному диску, карті флеш-пам'яті або іншому носії, якщо він був скопійований з Інтернет-серверів Youtube чи Facebook та був зроблений у прямому ефірі. Загальновизнаною є думка, що оригіналом є тільки той аудіо- або відеозапис, який був збережений на Інтернет-сервері, бо саме там з'явився перший примірник, а наступне його копіювання на інформаційний носій є створенням копії даного електронного доказу за допомогою технічних засобів [11, с. 86].

Ч. 5 ст. 100 ЦПК передбачено, що у разі виникнення ситуації, коли електронний доказ не поданий, а учасник справи або суд має серйозні сумніви

щодо відповідності наданої копії оригіналу, такий доказ не береться органом правосуддя до уваги [10]. Внаслідок цього виникають складнощі, пов'язані з оцінкою доказів та їх допустимості. Частковим вирішенням цієї проблеми може стати огляд електронних доказів за їх місцезнаходженням. Теоретично процедура дослідження електронних доказів, які неможливо доставити до суду, зовсім не відрізняється від процесу дослідження речових чи письмових доказів. Втім на практиці такий законодавчий підхід викликає чимало труднощів у правозастосуванні, наприклад у тих випадках, коли інформація, що є змістом електронного доказу, розміщена на певному інтернет-ресурсі. Це пояснюється тим, що чинним ЦПК України не встановлено, що є місцем знаходження, приміром, веб-сайту. Крім цього, суттєвим дефектом огляду «за місцезнаходженням електронного доказу» є завчасне попередження усіх заінтересованих осіб про проведення огляду, бо немає жодних гарантій того, що до його здійснення заінтересовані особи не забажають змінити зміст необхідної інформації або видалити електронний доказ з місця збереження даних, що досить часто трапляється на практиці.

Ще однією проблемою застосування на практиці електронних доказів є високий ризик їх підроблення. На думку О. Т. Боннера, суттєвим недоліком електронного документообігу, як і інформації в електронному вигляді в цілому, є простота внесення до нього змін, як наслідок, відсутність упевненості у достовірності отриманого електронного документу [4, с. 511]. А. Ю. Каламайко вміло спростовує дане твердження, відмічаючи, що безумовно, необхідно враховувати наведені недоліки електронної форми при оцінці достовірності інформації, проте недоречно розглядати інформацію в електронній формі як неприйнятну з мотивів її можливого підроблення. Підпис і печатка, якими посвідчуються «традиційні» документи, в умовах сьогодення також не можуть бути гарантією незмінності документів [8, с. 130].

У сучасному світі комп'ютерні технології розвиваються з величезною швидкістю. Створюється велика кількість нових різноманітних програм, завдяки яким інформацію в електронному вигляді стає дедалі легше підробити, спотворити або навіть знищити. Такі діяння значно ускладнюють або унеможливають процес дослідження та оцінки електронних доказів судом, в результаті чого суд може взяти до уваги недостовірний доказ і неправильно встановити фактичні обставини справи.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Code of Civil Procedure (2005). *As amended up to Act of November 10, 2013*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html.
2. Loi n° 2000-230 du 13 mars 2000 portant adaptation du droit de la preuve aux technologies de l'information et relative à la signature électronique (2000). *As amended up to Act of March 26, 2020*. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000005629200>.
3. The Civil Procedure Rules (1998). URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/1998/3132/contents/made>.
4. Боннер А. Т. Традиционные и нетрадиционные средства доказывания в гражданском и арбитражном процессе: монография. М.: Проспект, 2013. 616 с.
5. Гетьманцев М. О. Електронні докази в цивільному процесі: практика застосування новел законодавства. *Підприємство, господарство і право*. 2019. С. 19-23. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/2/5.pdf>.

6. Гусев О. Класифікація електронних доказів у цивільному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 18-22.
7. Зелена Р. Оцінка електронних доказів: іноземний досвід. *Юридична газета online*. 2019. № 49(703). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/ocinka-elektronnih-dokaziv-inozemniy-dosvid.html>.
8. Каламайко А. Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі. *Право та інновації*. 2015. № 2(10). С. 127-132.
9. Петренко В. С. Електронні докази як елемент інформаційних технологій у цивільному судочинстві. *Молодий вчений*. 2018. С. 111-114. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/1/27.pdf>.
10. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/>
11. Чорний С. О., Антонюк О. І. Електронні докази в цивільному процесі: проблеми застосування на практиці. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2018. С. 83-88. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/5468>.

Наукове видання

УКРАЇНА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної наукової конференції

18-19 червня 2020 р., м. Суми

Відповідальна за випуск *Ю.В.Подрез*

Підп. до друку 28.05.2020.

Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 9,3.

Ум. фарб.-відб. 9,3. Обл.-вид. арк. 11,88.

Тираж 50 пр. Вид. № 27.

Видавець і виготовлювач:

ФОП Цьома С.П. 40002, м. Суми, вул. Роменська, 100.

Тел.: 066-293-34-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

серія ДК, № 5050 від 23.02.2016.